

חטיבת בני המושבים || תש"ף

חוברת חומרים לטקס יום הזיכרון לשואה ולגבורה

תוכן העניינים

3	נזכור
4	החיים היהודיים בפולין עד השואה ובשואה
7	חיי הילדים עד השואה ובמהלכה
13	קרקוב
16	וורשה
24	מחנות העבודה - פלאשוב
26	טיקוצ'ין ובורות ההריגה
27	מחנות ההשמדה
31	אשוויץ
40	מיידאנק
44	טרבלינקה
51	השחרור
53	חסידי אומות העולם
55	התנגדות ומרד
63	זיכרון - לקראת המחר
69	שירים עם מנגינה

יזכור

יזכור הכללי

יזכור עם ישראל את ששת מיליוני בניו
ובנותיו, שנטבחו ונשרפו ונחנקו והורעלו
ונתלו ונקברו חיים, אבות עם בנים, אימהות
עם ילדיהן, גברים נשים וטף.

יזכור עם ישראל את בניו המומתים, שעונו
עינויים קשים במחנות ההסגר, שגורשו ולא
נודעו עקבותיהם.

יזכור עם ישראל את הילדים הטהורים בני
טהורים, שנגזלו מחיק הוריהם בידי חיות
אדם והובלו כצאן לטבח. עוללים ויונקים,
שנקטפו חייהם באיבם, בידיים אכזריות.

יזכור העם את בניו נושאי המרד והמלחמה
באויב, את לוחמי הגטאות, אנשי הארגון
היהודי הלוחם, שעמדו מעטים מול אויב
חמוש ואכזרי וליבם הומה לגאולת עםם.

יזכור העם את לוחמי היערות את חיילי
המחתרת בארצות הכיבוש ואת בני ישראל
בצבאות השחרור, אשר הדפו את אויב
עמנו באלפיהם בקרבות.

זכור – ודבר לא נשכח

זכור/ אבא קובנר

זכור את אחינו ואחיותינו
את בתי העיר ובתי הכפר
את רחובות העיירה שסאנו כנהרות
ואת הפונדק הבודד עלי אורח;
את הישיש בקלסתר פניו
את הנערה בצמותיה
את הטף, את הטף.
את אלפי קהילות ישראל על משפחות האדם,
את כל עדת היהודים
אשר הוכרעה לטבח על אדמת אירופה מידי הכורת הנאצי;

את האיש שזעק פתאום ובזעקתו מת.
את האישה שחיבקה תינוקה את ליבה וזרועותיה צנחו.
את התינוק שאצבעותיו מגששות אל פטמת האם
והיא כחולה וצוננת.
את הרגליים שביקשו מפלט ולא היה מנוס עוד.

ואת שקפצו ידיהם לאגרופ, האגרופ שחפן את הברזל,
הברזל שהיה לנשק החזון, היאוש והמרד.
והם ברי הלבב, והם פקוחי העיניים, והם שהשליכו את נפשם
מנגד
וידם קצרה מלהושיע.

זכור את היום, את היום בצהריו,
את השמש שעלתה על מוקד הדמים,
את השמיים שעמדו גבוהים ומחרישים.
זכור את תלי האפר אשר מתחת לגנים הפורחים.
זכור החי את מתיו, כי הנה הם, מנגד לנו.
ואל דומי, אל דומי לנו,
עדי יהיו חיינו ראויים לזכרם

אבא קובנר 1918-1987

יליד רוסיה, חבר תנועת השומר הצעיר.
מראשי הפרטיזנים במלחמת העולם השנייה.
מפקד גטו וילנה. ב-1945 עלה לארץ ישראל.
אחרי המלחמה היה ממארגני "הבריחה" לארץ.
שימש במלחמת העצמאות קצין הסברה של
חטיבת גבעתי. בהמשך היה גם קצין חינוך
ראשי.

החיים היהודיים בפולין עד השואה ובמהלכה

NIHIL NOVI – נלטיניתי. אין חדש

ולאדיסלב שלנגל
10.7.1937

אני צועד בדרכי העצובה
אלפיים שנה.
בעקבותי,
יום-יום
נסחבת כצל
רשיכה כרושעת ושפלה: שאני כרעיל כים
בבארות,
מביא מזג אויר רע,
מטיל עין רעה בעדרי בקר,
גונב צלבי זהב מבתי-המקדש
כדי לירוק עליהם, להטיח בהם בוך,
משלם כופר דמים לאלוהים
לכבוד כל חגי,
מערבב דם ילדים בקערה,
גונב פעוטות חיוורים,
לנקר עיניים מתות,
דם כהלב למזוג...
חולפות שנים על שנים,
תמונת העולם משתנה –
תרבות, אור, קדמה,
ובעבורכם הדבר כה פשוט תמיד:
שיש לי כעורות כסתוריות.
זהב אני סופר בלילות,
בחופזה עושים כלחכות,
כשירצו בכך כחכי ציון.

אני הכפקיע הגדול – הקוסם הגדול –
כהפכה – כשרק אתן אותי!
לוחות הזמן נופלים לתהום,
כה רבות ההתרחשויות, כה רבות
ההתרחשויות,
נעלכים סיפורי בדים ודעות קדוכות.
הופיע רדין, קצב, קולנוע,
האנושות חושבת על הכל.
רק לגבי... Nihil novi:

אני הבורגנות, הניצול.
אני הכשבר העולמי.
קוכניסט ועשיר.
דתי ולוחם באלוהים.
כל רע שבטולם

שק של נדודים – ולאדיסלב שלנגל

נאש פשגלונד, 5.2.1939

בעירות קטנות ונשכחות
כל שחר אפור שם.
בשחר אפור ובכיני שכה
מכין יהודי שק של נדודים.
בשק רוצה היה לקחת
יוכיוכיותו הישנה,
הצרות ופיתולי הרחוב הקטן,
האפרוריות המאובקת של החנויות...
היה רוצה לקחת את הערבה שלצד הדרך,
בית-הכנסת השפוף שלייד הנהר,
פסת שכי גשם טובים
לקחת אתו לדרך הארוכה...
את כהוכת השוק המוכרת כה טוב,
השלוח ההדורה ושקט השבתות,
והצליל והצבע: והאנשים והבתים
שיהיו אתו, לראותם ולשמעם
בכרחקים אינסופיים תכולים,
בדרכים וברחובות, בעמידה בגשם,
בעשן ובערפילים העטופים
בחיפושים – בצפייות ---
ערים או מדבריות
פתאומיים – כוזרים – כוחות עליונים,
רעש ובלבול כהם מופיע,
כעגן שונה ולא ידוע...
כל כך היו רוצים להסדר עם כל אלה,
לעמוד סוף-סוף בבטחה.
ורק כתוך עצב, דמעות ורוך;
כהשק את שרידי הישן לכשוק:
פסת שכי השם,
רעש קולות כוכרים,
האפרוריות מכוסה דמעות,
שלעולם אינו כתיבשות ---

אני כמשיך לשדוד ולחנוק כדי
לאגור זהב בכרתפים.

העולם יזכה בגיזת הזהב,
כשרק יסלקו אותי.
אני – לנצח חבית חוכר נפץ
... לשם השתקת האספסוף
וכה על כך אני...
חי.

נכון, לא נעים אפילו חרפה.
ואני דווקא. כידוע.
יהודי.

הניגון היהודי פילים: דודו ברק

כל פינותיך השכוחות,
פולין האפורה,
היו אז כתר לראשך,
אזי אמרו שירה.

בלנצוט חי סבי שלי.
בנובי סונץ', דודי.
בסנוק, דודתי הקיפה,
בית יהודי.

כגור וורקה, באו,
חסידייך השלמים.
כבנג'ין, סוחרייך,
בזהב ובדמים.

כחלם, כחכיך.
וכסיליך לברכה.
ועניי עירך נבעו,
כעכך הכבא.

ונגן התהלך בהם,
בכול האתרים.
היה זה נגן יהודי,
פורט על כיתרים.

וכליזכרים ניגנו אותנו,
את לחן הבינור.
אותו כזכור צוחק, דוכע,
הזרוע אור.

כל פינותיך השכוחות,
פולין האפורה,
נותרו בחוסר כל,
עם תרנגול הכפרה.

ובאשר אבואה שם.
ובאשר אלין.
אשאל לו, לניגון היהודי,
שלפולין.

העיירה של טוביה בילים: חיים חפר

לאן, לאן הולכת את הדרך
לאן, לאן הולכת את דרכי
אל יום שפחה וחג
אל שתי יונים על גג
אל בליזמרים שתויים אשר שירם צובט
את לב הערב
הולכת את לעיירה שלי

לאן, לאן הולכת את הדרך
לאן, לאן כושך סוסי הטוב
אל בית נעזב
אל שלג ורעב
אל כחט של חייט אשר כבו דמעת זהב זוהרת
סוסי כושך לעיירה שלי

לאן, לאן הולכת את הדרך
לאן, לאן הולך, הולך אני
אל אלף קבצנים
אל אלף חזנים
אל ארץ שרוחות כיילות בה את שירי הערש
הולך אני לעיירה שלי

עם רדת הלילה, 27/1/1991

פנחס שדה

לילה הולך ויורד על העיר, על הרחובות הנטושים.
שמי החורף הולכים וחשכים.
העצים מול חלוני נעטפים באפלה. הציפורים, בקיניהן נרדמות.
בחושך, אי שם בין השיחים, אורב נחש צפע.

פעם, במקום כלשהו, קראתי כי בעמדו לרגלי הפירמידות, נפוליאון אל חייליו
אמר:
ארבעת אלפי שנות היסטוריה צופות בכס עתה.
בנו, עתה, צופה דבר מה אחר. עמוק יותר, נישא יותר מפירמידות.
בנו צופות עיני אבותינו ואמהותינו.
עיניים אין ספור, מזה אלפיים שנה, מגיטאות ורמיזה ומגנצא,
טולדו, נמירוב, קישינב, טרבלינקא, אושוויץ.
ועיניהם מה אומרות? עיניהם אומרות: בנים שלנו, נכדים, אשריכם.
שאינכם חופרים בורות קבר לעצמכם בשלג, ולא נשרפים בכבשנים של אש, כמונו.
שאינכם נקרעים בשיני כלבים, ולא דקורים במעי אמכם.
שאינכם אובדי עצה וחסרי אוניס תחת השמיים, כאשר היינו.
שבידכם הכח, ואתם יושבים על אדמתכם.
אתם הנחמה שלנו, עד כמה שנחמה כלשהי אפשרית.

רוח עצוב בילים: יצחק קצנלסון

רוח עצוב, רוח עגום
שא נא את אנחתי
דרך שדות, דרך יערות
אלי אהובתי.

הרחק, הרחק ישנה עיירה
יפה היא העיירה
שם בית עצים עוכד לבן
שם ילדתי גרה.

היא כי תקרב אל החלון
תלחש לה אנחתי
את געגועי בה יצקתי
את יגון ליבתי.

ילד יהודי / חנה חייטין

כפר בליטא. בירכתי
בית קט בודד ניצב.
בחלון שם נבטים
ילדים זאטוטים.
לבנים שער לבקן,
לבנות צמות פשתן,
ביניהם יש מזדקרות
שתי עיני יקוד שחורות.

שתי עיניים שופעות חן,
אך נלבב קט תחתיקן,
אך לנשוק לשפתותי,
תלתלי שחור קווצותי.
הביאתו לכאן האם
באופל ליל, בהעלם;
בנשיקות שנוקות יבב
לחשה היא באוזני:

– פה, בני, מעתה מקוכך,
נא הקשב לדבר אמך.
אסתיך כאן כי טכונה
לחייך סכנה.
עם הטף יפה שחק,
בצייתנות היה נוהג,
הגה יידיש אל תוציא,
כי אינך עוד יהודי.
מתחנן הבן בדכי:
'אל תעזביני, הה, אפי'
לא אהיה אלא אתך'
ובבכי התנפח.
שוב נשוב נושקה היא לו,
אך הילד בשלו.
פיו אך ילא נלאי אוכר,
יפה לבדי לא אשארי.

אספתו אל חיקה,
ובקול דמכה דקה
שקה לו: 'בני, בני הקטני'
בה ישנה אותו בלאט.
את הבית היא יוצאה,
אז, רק אז, בבכי פורצה,
חיל וחרדה בלה,
נעלמת באפלה.

בקרה המקפיה
קול נשמע: 'ילדי, אויזה!
עזבתיך בבית זר,
כל כוצא לי לא נותר'.
קול של אם בכרי שיחה,
בתעותה בחשכה,
כול הרות, כול הבכור –

צופת דרנים – דודו ברק

על אם הדרך העוברת בין
ורשה – פרג – מוסקבה
אני נקודת החיבור שבין
אדם מיצ'קביץ' ליוליאן טובים,
משיק בין
יוליוש סלוצקי לאננה קמינסקה,
קו מפריד בין
צ'סלב כילוש לזביגניב הרברט,
אני מקף בין
אברהם בו יצחק לבן פומרנץ,
אני הרווח שבין
מרדכי גיאורגו לאנגר לדוד פוגל,
המפנה שבין
יעקב לרנר לחיים לנסקי ליוסף-צבי רימון.

טוב לי שיש לי מפטל
ארצותיהם ויערותיהם הרחוקים,
שיש בי כעט כחגיהם,
כנתיב ייסוריהם העמוקים:
עיתים חוסה אני אצל לבנה מושלג
ופעמוניות לבנות עושות בי חג
ויש בי קוקיות וזמירים ופטריות גמדים
ויש בי באר וקילון ובתי עץ כחמדים
ויש בי אשוח וחג כולד רטוב.

ועל דש בגדי הטלאי הצהוב.

עיתים נעור אני לקול תרנגוליהם הסמוקים
עולה בהריהם וגולש בעמקים
נכנס לכפריהם ובערים נמוג
ככה פעמוניהם ענבל אל זוג
וחובק בידי כזרח וים

ודוהר ברכבות המשא לאי שם.

עיתים תקרא בשמי האם הקדושה
וכלאך יעטוף לי הילה נחושה
ואלך על הכים הלוך וטפוף
ואפגוש אפגושים בין הים לחוף
ובסוף הכסע הארוך, העתיק

אהיה לשלהבת ואפר וריק.

על אם הדרך העוברת בין
ורשה – פרג – מוסקבה
אני נקודת החיבור
בין החי לקבור
ובין הנוצרי ליהודי הנצחי
שנותר על שבילי התוגה והבכי.

חיי הילדים עד השואה ובמהלכה

יהודי / פולה בראון

הגידי, איכא יקרה, כה פרוש הכלה יהודי?
האם זאת חרפה בלשהי, בליכה?
הגידי, האוכנס ים ליהודים זקנים ארוכים?
הגידי, המתפללים הם וכתנודדים לפי הקצב?
הגידי, איכא יקרה, אם זאת בושא
שאני יהודי כזה קטן?

יהודי, ילדי האהוב, זה סבל.
יהודי, ילדי האהוב, זה גורל רע.
יהודי, ילדי האהוב, זאת דאגה.
יהודי חייב לסבול כל כהלונה.
יהודי, ילדי האהוב, זה עידוד.
יהודי לא כאבד אוכץ-רוח, לעולם
הוא צוחק גם כשהלב רועד.

הגידי, איכא יקרה, כדוע כל אחד לעוג לוז?
כדוע כל אחד לועג וצוחק?
הגידי לי, האם יהודים הם כשהו רע?
הגידי, לא יצרו הם אף פעם כאופה?
הגידי, איכא יקרה, אם זאת בושא
שאני יהודי כזה קטן?

...יהודי? חכה, אני כבר יודעת כה אגיד לך,
האכן לי, יהודי זאת כלה גדולה.
יהודי הוא לפחות אחד ויחידי,
הכביר דכעה כרה אכיתית.

את השיר והמנגינה כתבה פולה בראון, ושרה אותו
השחקנית דיאנה בלונפלד נשרדה, בשנים 1941-1942
בגיטו ווארשה.

עכשיו קרה דבר משמח. ליהודים אסור לצאת
לרחוב אחרי שמונה בערב. יש עוד המון דברים
שאסור ליהודים לעשות, אבל כל זה כבר לא נוגע
לי. איזה מזל שאבא ואמא יהודים! עכשיו הם לא
ילכו אחרי שאני הולך לישון, גם אורחים לא יבואו,
כי רובם יהודים. אבא ואמא עכשיו רק בשבילי. אני
הולך לישון בזמן כמו ילד טוב. הם לא רגילים לזה.
הם לא יודעים, שזאת לא חוכמה ללכת לישון כמו
ילד טוב. עכשיו כשאני בטוח שאבא ואמא נשארים
בבית.

ילדי הכוכבים - קלרה אשר-פינקהוף

הפרפר

פול פרידמן, 4.6.1942

אחרון היה, אחרון האחרונים,
וכה שבע, כר וססגוני-
אשר, אולי, אי שם בזרח שברירים של לובן אבנים
נראה צהוב,
ובשאתו כנפים כעלה-כעלה
עף לנשק את אחריתו של עולמי.

זה שבועות שבעה
שפה אני-
"גטואיזירט" x-
פה כצאנוני יקירי.
קורא לי פרח שן-הארי גם פה,
והערמון שבחצר בלובן פריחתו כושיט אלי כפו
אבל פרפר אני פה לא ראיתי.
וזה היה אחרון, אחרון האחרונים.
כי פרפרים אינם חיים
בגטו.

אכלוא בגטו

היום אחר הצהרים הלכנו, אמא ואני למרכז
הקניות. נעמדנו לפני חלון של חנות למוסיקה.
הפסנתר שלנו כבר איננו, כי כאשר בכל רגע
יכולים לבוא לקחת אותך, חבל להשאיר
פסנתר.

אמא אמרה פתאום, כמו מתוך חלום:
"חלילית, גם על חלילית אפשר לנגן ואפשר
לקחת אותה בתרמיל אם באים לקחת אותך".
אמא משכה אותי פתאום לתוך החנות, לא
הבנתי מה קורה, אבל שמעתי את אמא
אומרת: אנחנו קונים לך חלילית, על שטרות
של כסף אי אפשר לנגן, אבל על חלילית
אפשר".

ילדי הכוכבים - קלרה אשר-פינקהוף

כשאגדל ואהיה בן עשרים,
אצא לראות את עולמנו המקסים.
אתישב בתוך ציפור עם כנוע,
אתרוכס ואכריא אל החלל, גבוה.
אעוף, אשוט ואתנשא
כעל עולם רחוק ויפה.

אל השכיים אתרוכס ואפרח,
עננה אחות לי והרוח אח.

אתפעל כנהרות הפרת והנילוס,
אראה את הפירכידות והספינקס,
בכצרים העתיקה של איזים האלה.
אחלוך על פני כפליי הניאגרה
ואטבול בחום שכמה הצורב של
סרה.

ארחף כעל צוקי טיבט לוטי עננים
וכעל ארץ הקסם והמסתורין.

אל השכיים אתרוכס ואפרח,
עננה אחות לי והרוח אח.

וכשאחלץ כהשרב היוקד, האיום,
אסתובב ואעוף אל קרחוני הצפון.
ביעף אחלוך כעל אי קנגרו האדיר
וכעל חורבותיה של פופיאה העיר.
כעל ארץ הקודש של הברית הישנה
וגם על ארצו של הוכרוס הנודע,
ארחף לי לאט-לאט, בדאיה נינוחה.
וכך כתבשם מקסכי התבל.

אל השכיים אתרוכס ואפרח,
עננה אחות לי והרוח אח.

הילדים - אישטואן ואשווארי

הילדים שנשרפו
ישארו ילדים לעולמי-עד:
ברח פרחי לֶבֶן הירח הם משחקים
ומחזיקים כוכב חם בנטיפות דמעותיהם
הנושרות, בעודם שואלים בצל נרות שחיים: מה נשתנה?
הם מרקידים סביבוניס כדי לזכות
באגוזים ובתפוחי עץ, והם גם
מקשים קושיות בעמדם לפנינו, כמו בסרט שבו
ליטף ילד בן שלוש את כלב הזאב של
איש ה-ס.ס בפסעו אל תאי הגזים.. הו אתם בעלי-
הידיים הזעירות והקלות, אלו הנאחזות באדמה! לא עוד
תצמדו אל גבעולי העשב הרך, ולא עוד תתרוממו על
הבהונות
בתוך ביתכם, שהרי גוהרים אתם עלינו בעיניים אשר
לא תראינה עוד את אור השמש;
הנה, כאן בין זרועותינו הריקות אתם כואבים
בעת שמרדימים אנו אתכם, ואתם מתעוררים.
הו, מרבי כבי אתם ומגמגמי מילות תחנונים
בבקשכם אחר מחשבה אחת שיהא בכוחה לשמוט
מן הידיים הכבדות את כלי הרצח.

בובה שרינה - אנדה עמיד

פינקרפלד

הייתה זו בובה יפה להפליא.
ידעה לבטא: "אמא - אמא'לי",
ידעה להניע ידיה, רגליה,
ידעה לעצום ולפקוח עיניה.
בובה זו ניתנה יום אחד כתנה
ללאה-בת-ארבע, ללאה הקטנה.

כאחר שלאה נועצה באיכה,
הן קבעו כי "שרינה-בובה", יהיה שכה.
ולאה הקטנה, לאה-בת-ארבע,
נקשרה לבובה בכל עומק ליבה:
לכל צעדיה הבובה נלוותה,
לטיול, לשולחן ואף לכיטה.

אותו לילה איום, כאשר באו הם,
ולקחו את לאה, את האב, את האם,
לאה הקטנה, לאה-בת-ארבע,
כל דבר לא לקחה זולתי הבובה.
וכשהם הפרידוה בקולות ניחרים,
בככות אגרופים כעל פני ההורים,
היא כאום לא ידעה. וכאום לא הבינה.

כאשר נדחקה בין כאות ילדים,
ככה קטנים, נרעדים, נפחדים,
היא אחת יחידה לא קראה, לא בבתה,
כי איתה בובתה, כי שרינה איתה.

עד רגעה האחרון, עוד נושמה המוכה,
ריחכה על שרינה, פה נלחצת עיכה.
עד כשלה, עד נפלה, בחלום אפלולי
היא שכעה קול שרינה: אמא-אמא'לי.
אך עתה עוד איננה לאה - זו איכה
וכי ירחם על בובה יתוכה?

"אמא, כבר מתר לבכות?"

...שאלה הילדה אחרי צאתה בן הפחבוא, עם

השחרור

נתן אלטרמן

בן, ילדה, בן, ימים דקות.
בן, עכשו כבר מתר לבכות.
בן, מלאך קטוף היסים ושער,
בן, עכשו כבר מתר, כבר
מתר.
כבר הלילה רוגע נצח,
כבר הדוד יוזף קכר הלך,
כבר הדדיו ספר וכנה,
כה עשו לך, כבשה מענה.
ציתנית ומשכלת היית
ובאפל בכה לא בכית
ואפלו נפן און תשמעו!
את שניך צמחת בדמכה.
ועל-בל, ועל-בל, ועל-בל
כבר הוכן, קטנתי, פרוטוקול
וסדר והדק בסכות – –
ועכשו כבר מתר לבכות.

הינח מביט בך צלול.
השוכרים נצבים על הגבול.
אם מגדר התיל תצאי,
יחדפוך הצבא והצי.
אבל את – את בכנתת –
הבד,
בלב-לילה יוצאת לבדך,
והולכת על ניר ויערות,
וחוכות לפניך פורעות.
על גבך הנזיר כרחמים –
צרוד הגיוינט הנתן ליתומים.
ובידך הקטנה פת-קבר
אשר אונרא נתנה לכחר.
על שדה ונהרות ויערים
את הולכת בנתיב גבורים
וקרועה בתנתך לסחבות
אך תולדות האמה נכתבות!

את תגיעי בליל-סערה,
אך תגיעי! חי הם ונוכא!
החקים הקמים לנגדך
יקרעו כקרעי בתנתך!
נערים נחוישים באגרון
ישאוך בחיקם אל החוף
ונידיך עלי צוארם
כול שבועים פרלכנטיים נים.

גטו אורי אורלב

סגורים בחוכות אפלות,
כחובות יהודיים קטנים וצרים
בכל אנחות העב קודרות
החיים שם נוכאים, נוכאים

ריקשות נוסעות ברחובות
ונקאם-סוסים, צילצוליו שקטים
אך ורק יהודים בבתי הקוכות
והסוסים היהודיים המעטים

שער המשכר לחפשו לפניך
זינדרם ושומר בו עומד
זהו הסכר להצר את צעדיך
רק המכרבים אינו פוחד

אתה תולה מבט מיקר
הצד השני את כבטך שואב
בלב חולה מהענוי המר
אתה מסתכל עד לכאב

אסור אפלו מבט להפנות
השוטר לא מרשה להציץ
אתה חולם על שביל בשדות
חולם על פרת, חולם בהקיץ

דודי והדובון סבינה דורפמן

דודי אהב את הדובון שלו.
הוא לא נפרד ממנו לשניה
במטה, בארוחה
ובכסא שרותים
הצמיד את הדובון אל ליבו.
כשביקש לקחתו לדרך
הכה ביד קשה.
נחרב עולמו של דודי
ונפשו נקעה.

דודי פחד להשאר לבד,
תמיד אחז ביד אמו
כדי שלא תוכל לנטשו.
אכן הם לא הופרדו
הם זכו לחסד רב
להתחבק ולהתנשק
עד תם.

בקרן הפכו לגוף אחד
בתוך גוש האדם
עצמה האם את עיניה
ולחשה לאזני בנה:
עוד מעט נגיע לעולם אחר,
לעולם שלו וטוב יותר.
אל תבכה בני היקר,
אקנה לך שני דובונים מחר.

ובעיניך האשר יחג
והחק ינצח את החק,
וכוכב כגבוק יעיד
איך קרעת את היס בשנית.
ובין אש לבין גל נערים
יעמדו ככבי-סגורים
להביט איך ברטט אישון
כנצנץ בך השחוק הראשון.

ד.

הראשונים לכיליון – התינוקות היו, יתומים פעוטים, הפקר על אדמה, הם הם הטובים שבעולם, כיטב החן לארץ החשוכה!
הה, יתומים רבים! מהם, כגלמודי עולם בבית-מחסה, הציצה לנו נחמה, מן הפנים העגובים, אלמים ואפלים, אכרנו, עוד אור-יום עלינו יבקע

ה.

הנה כי כן, בסוף החורף, ארבעים ושתים, בבית מחסה כזה עני, ראיתי ילדים, אך זה עתה נאספו ברחוב, ואתכנס אלי פנה מן הפינות, ואראה בחיקה של כחנכת שם תינוקת, פחות כבת שנתיים היא, רזה-רזונת, חיוורון הכוות בפניה ועיניים לה, רצינות הן, רצינות,

ו.

ואתבונן בה, התבוננתי בבת-שנתיים זקנה זו, בסבתא – כבת מאה היא הילדה בישראל, כבת מאה זו החומרה והענות – אשר לא ראתה סבתא שלה בחלומה ראתה זו בהקיץ, התינוקת הנכאה, ואבך, וכה אכרתי אל נפשי: אל בכי, הצער יחלוף, אך תעבוד בה הרצינות!

ז.

הרצינות היא תעבוד, היא תערה לחיק עולם, לחיק-חיים, תעפיק אותם, זה כובד ראש, היהודי, הוא יתפכת, יעיר, עיני עוורים יפקח, יהל; כמו תורה הוא לעולם, כמו נבואה, כככתב-הקדש, בחותם – אל תבך, אל תבך... שמונים כיליון רוצחים יהיו כפרתו של ילד כבד-הגות בישראל.

ח.

אל תבך... ב"תחנה" זו עוד ילדה ראיתי, כבת חמש שנים. היא כלכלה אחיה הפעוט מכנה, והוא בוכה, חולה האח, בתוך ריבה קלושה טבלה פרורים של לחם כצונפים, וברוב חוכמה אל פיו הבריחה... זכו עיני לראות בכך!

ט.

לראות האם, האם בגיל חמש, בכלכלה אותו, לשמוע את שיחה בדברה אליו. אכי, אחת במלוא תבל, היא לא השכילה כה בהכצאות. זו כחתה דפיעו בצחוק, הבליעה אל ליבו שפחה, ילדה בישראל! שלום-עליכם לא היטיב מכנה לעשות.

י.

אני ראיתי זאת! ראיתי שם בבית את היתום, את הגדול; נכנסתי לאולם אחר, הילכה צינה עזה – גם פה, גם שם – וכרחוק תנור של פח – נגהו על קופץ ילדים יפול, התינוקות הערוכים-ככעט ניצבו סביב ללהט הפחם.

יא.

ליהט הקובס. אחד רגלו הושיט, זה יד קטנה, קפואה קרב, וזה כתפו הערוכה. ואחד חיוור, שחור-עין, ילד רך כאד, סיפר כעשייה. לא, לא כעשייה הייתה זו! הוא סער, הוא התלהב – הוי, בן אמוץ! כמוהו לא נלהבת, ולשון ישראלית לא הייתה לך כזאת.

יב.

יהודית דיבר, כעורבה בלשון-הקודש. לאו, לשון-הקודש היא בכל! שכע, שכע, ראה עיניו שלו, היהודיות, ואת כצחו, ואיך ישלח ראשו לכעלה... ישעיהו! לא קטון כמותו היית, ולא היית כה גדול, וטוב ככוהו לא היית, ולא אמת כזו בכיך, ולא האכנת כך!

יצחק קצנלסון 1886–1944

מחנך ומשורר יהודי-פולני שזכה לכינוי "מקונן השואה". נולד בבלארוס. כאשר היה בן 10 עבר עם הוריו ללודג'. ב-1906 החל את עבודתו החינוכית בבית ספר עברי. כתב שירים ומחזות. ערך שני ביקורים בארץ לפני השואה. פעל בקרב החלוצים בקיבוץ בורוכוב בלודג'. עם כיבוש לודג' ב-9/1939 ברח לוורשה עם משפחתו. בגטו וורשה לימד בגימנסיה של דרור במחתרת. אישתו ושניים ובניו נלקחו באקציה הראשונה לטרבלינקה. יצחק ובנו שנותר הועברו למחנה ויטל בצרפת שם כתב את "יומן ויטל" ואת "הפואמה על העם היהודי שנהרג". משם נלקחו למחנה דראנסי ומשם לאושוויץ, שם הושמדו ב-1944.

יג.

אולם יותר מזה הילד בבית המחסה, הילד שדיבר כה נרגשות,

גדול כראה אחיו ואחיותיו, איש-איש מהם בפה זעיר פתוח לו הקשיב, שכע –

הה, ארצות כולכן, ערים גדולות שבאירופה, ישנות גם חדשות,

לא ראתה עוד עין-תבל כזאת, ולא הייתה כזאת על פני האדמה.

יד.

הם, ילדים בישראל, הראשונים היו כולם לגזר-הדין ולאסון, רובם בלא אב ואם; אבל בהם הקרח, הרעב והכינים;

כשיחים קדושים, כקודשים ביסורים... אכרו-נא, אלה בכה חטאו, הצאן?

כדוע זה בימי הכיליון הם ראשונים הפקר לרשע, ראשונים בכך הנם?

טו.

הראשונים היו, לקוחים-לכוות, ראשונים אל הקרון,

כה הושלכו לעגלות, אל הגדולות, כערפות אשפה, כדוכן אדמה –

והסיעום, והרגום, והשמידום, ללא שריד וזיכרון...

כיטב בניו ניספו כולם! הה, אויה לי ואללילי! שכה וכשכמה!

שיחה עם ילד / ולדיסלב שלנגל

שנת אלף תשע מאות ארבעים ושנים
אמא וילד. בית כלאכה – בלוק...
ילד פנים סגולות,
לאם שערות פחלב,
תגידי לי אמא – שאל הקטן –
מה הפרוש של כחוק...

כחוק פרושו מאחורי הקרניים,
מאחורי יערות ונהרות...
כחוק זה פסי הרפבת...
כחוק זה מסע בים,
אניות ומרחבים תכלים
וקרים בשמש ארגמן...
כחוק זה איים זהובים
ונשיפת רוח ריחנית,
זה ירק עסיסי בלשהו,
זה חול יבש נחך.

אבל איך להסביר לילד
מה פרוש המלה: כחוק
בשאינו יודע, מה זה הר
ולא יודע מה נקרא נהר...
ואין לו בדומה לאמא... ואין לו בדומה אלי
המראות מבעד לעפעפים,
אז איך להסביר לילד,
מה פרוש המלה: כחוק.

כחוק – ילדי האהוב
נודמעה כתנדנדת על הריסים,
כחוק זה מהבלוק שלנו
עד לבלוק של טבנס...

ותגידי, אמא אהובה,
מה פרוש : מזמן...
מזמן זה ערב עירוני,
נורות ונאונים דולקים...
זאת שלנה בדיקה
ותנור מחמם היטב...

מזמן – זה חודש על שפת הים,
מזמן – זה תמונות כטיול
ותמונות חתנה עם קעלה
ולחם לבן ללא תבן...

אבל איך להסביר לילד
אותו עבר עטור תהילה.
שהכי דבר... דבר אינו יודע...
איך להסביר: מזמן...

רואה אתה, ילדי האהוב,
זקן ועצוב בנעוריו,
מזמן – פרושו, שמזמן...
לא הקציבו לנו דבש...

ותגידי לי, אמא, תגידי,
מה זה, שאני שומע בלילה...
צפצוף מה ארך... כחוק...
מה צפצוף כך ולמה...

איך להסביר לילד,
איזו דגמא או קקור להביא
כדי להסביר צפצוף לילי
כחוק של קטרים...

איך להסביר פסי רפבת
ודרך ארקה בכרחבים,
שפחת דהיקה בקרון – שנה
ונכבות מהירות דוהרות.
תמונת רפבת, אותיות, הצטלבות
המסלות,
ערים חדשות, רחובות,
כרטיסים, העברות, כזנדות,
עתון, מזנון וסבל,
נצנוץ אורות בלילה
ועקבות עשן סגלים.
איך להסביר ולשם מה
שהיכן שהוא בכרחקים
קיס עדיין עולם...
אותו עולם פרושו – ילדי הקטנטן,
שאת ידיו בעצבות כזו קפלת,
שיתכן כחוק יותר מטבנס,
וכחוק יותר מהדבש...

גינה / פרנטה בס

קטן, אך כלא
ורדים הגן,
הולך לו בשביל
ילד קטן
ילד חמוד
יפה בניצן,
כשיפרח הניצן,
לא יחיה כי ימות
אותו ילד קטן.

פרנטה בס נרצח באושוויץ
באוקטובר 1944

המברית הקטן / הנריקה לזוברט

בין גדרות התיל ועיי החורבות,
בין חוכות וסדקים וחיל המשפר,
בעקשנות באומץ ורעב כאד
חופק אני כמו עכבר
עם שחר ובשעות צהרים,
בכפור מקפיא וביום של שרב,
מסכן אני את חיי שבעתיים
וכושיט צוארי הקט.

השק תחת זרועי
ובלויי סחבות על הגו,
רגלים קטנות אך זריזות
ופחד תמיד שבלב.
כל זאת עלינו לשאת,
כל זאת עלינו לסבול,
כדי שיהיה לגבירים,
לחם יום יום לאכול.

בין חוכות, בין גדרות ולבנים,
עם שחר, ביום ובליל,
מורעב, ערמומי וחצוף
חופק אני כמו צל.

ואם יד הגורל תפתיעני,
כמו במשחק מחבואים,
תהיה זו מלכודת אשר תלכדני,
את אמא אל תחכי.

לעולם לא אשוב עוד אליך,
קולי כרחוק לא ישיגך
עפר הרחוב יכסני
אבוד גורלו של בנך.
ורק דאגה אחת
תקפא לי על השפתיים.
מי יביא לך, אימי, כחר
פת לחם וכוס של כים.

הפחד / אווה – בת 12

לגטו בא הפחד החדש והאיום,
הכגיפה אשר פשתה בינינו,
הכמות הקוצר בחרמשו יום יום – גדולים וגם
קטנים, ואין מכלט מכנו.
לב האבות הולם בחרדה
האם קבשה פניה בידיה – גוזל הכמות חיש
את ילדיה.

אני עוד חיה, דופק ליבי עדיין.
אך חברתי כבר בעולם אחר.
אולי גם טוב יותר למות,
כאין אדע עכשיו מה טוב, מה רע יותר?
לא, לא, אל! אנחנו עוד רוצים לחיות,
אל תדלל כל כך את שורותינו.
אנחנו עוד צריכים עולם אחר לבנות.
יפה וטוב יותר,
רבה עוד כלאכתנו.

עקדת מרים

למדנו עם הרבי את פרשת "וירא", שבה מופיע סיפור עקידת יצחק. אברהם ויצחק בנו הולכים אל הר המוריה ושם עוקד אברהם את יצחק בנו על גבי המזבח. ליבי זועק בקרבי מרוב רחמים על יצחק וכאשר מניף אברהם את המאכלת משתתק ליבי בפחד. לפתע פתאום נשמע קולו של המלאך:

"אברהם, אברהם, אל תשלח ידך אל הנער, ואל תעש לו מאומה!"
היה זה רק ניסיון על-ידי האלוהים.

כאן פרצתי בבכי, "ולמה הינך בוכה כעת?" שואל הרבי, "הרי יצחק לא נשחט". ואני עונה מתוך דמעותיי: "ומה היה קורה אילו איחר המלאך להגיע?"

אך הרבי ניחם אותי, "הרגע נא בני, המלאך איננו יכול לאחור".
כולנו ראינו שישה מיליון יצחקים מונחים תחת מאכלת, תחת גרזנים, בלהבות ובתאי הגזים. והם נהרגו. מלאך האלוהים איחר לבוא.

אני רוצה לספר לכם על קרבן אחר, לא על עקידת יצחק אלא על עקידת מרים.

שרידי היהודים בגטו וורשה רוכזו בשטח מרובע של כמה גושי בתים, שם נעשתה הסלקציה. יום יום צעדו הטורים הלך ושוב, כשהם מתרוקנים בהדרגה על-ידי ההרג השיטתי בידי הנאצים. בעלים הופרזו מנשותיהם, הורים מילדיהם, אחים מאחיותיהם. הורים מבוהלים נטשו את ילדיהם באמצע הכיכר. אחרים בחרו ללכת עימם אל תאי הגזים, אף על פי שניתנה להם חנינה זמנית.

בשורה זו נמצא אברהם, בשורה אחת עם אשתו. הם היו צעירים ובריאים, יהודים "מועילים", ומעברם בשלום נראה בטוח. בתרמיל על שכמו נשא אברהם כמה בגדים, מעט אוכל ומטען חי, את ביתו מרים בת השנתיים שהורדמה בגלולות שינה.

הטור התקדם לאיטו כשקצין הס.ס קובע מי לחיים ומי למוות. פתאום הופרע השקט המתוח על-ידי זעקות תינוק, כמה שורות לפני אברהם. קצין הס.ס. כמו קפא תחתיו ואלף איש ואישה עצרו נשימתם. שוטר אוקראיני מיהר ודקר את התרמיל ממנו בקעו הקולות ומיד החל דם שותת מתוכו.

"חזיר מזוהם שכמוך", צעק קצין הס.ס. בזעם והצליף בשוט על פניו של הרמאי שהעז לנסות ולהציל את ילדו. האוקראיני ירה באב.

עתה החלו השוטרים לבדוק את כל התרמילים בכידוניהם. פני אברהם היו חיוורות כסיד, אך אשתו הייתה חזקה ממנו, או שמא חלשה ולחשה לו: "הורד את התרמיל". הוא עשה כן כמהופנט ובלי לאבד את מקומו זז לקצה שורת הצועדים והניח את התרמיל בזירות. הדבר נעשה בין רגע והוא חזר למקומו הראשון בעיניים בוהות.

זו הייתה עקידת מרים.

בת שנתיים הייתה מרים.

ואני שואל שאלה פשוטה בלתי מתחכמת:

היכן היה מלאך האלוהים? מדוע איחר לבוא?

מדוע איחרו להגיע שישה מיליון מלאכים?

ההיה זה מרד המלאכים?

או היה זה צו האלוהים?

או שמא לא היו בכלל מלאכים ולא אלוהים?

מדוע הרשה האלוהים שיווצר מצב, בו צריך אב לעמוד בפני ברירה שכזו...

קהר קהוב

רקע כללי

עיר בדרום פולין, השלישית בגודלה במדינה ומן העתיקות בה. ידועה למן המאה השמינית, ובמאה ה-11 נהייתה למושב נסיכי פולין. ב-1596-1320 היתה קרקוב בירת ממלכת פולין. מתחילת המאה ה-14 היתה בקרקוב אחת מהקהילות היהודיות החשובות ביותר באירופה. מאז ימי-הביניים היתה קרקוב מרכז רוחני ותרבותי יהודי מן החשובים באירופה. ערב פרוץ מלחמת-העולם השנייה היו בקרקוב כ-60,000 יהודים מכלל כרבע מיליון תושביה. ב-6 בספטמבר 1939 כבש הצבא הגרמני את קרקוב ומיד החל גל רדיפות היהודים. קרקוב הוכרזה כבירת הגנרלגוברנמן, והדבר גרם את הגברת ההתעללויות ביהודים. במרס 1941 הוקם הגטו. הגרמנים הקימו בגטו מספר מפעילים במטרה לנצל את כוח העבודה הזול של הכלואים בו. כמה מאות יהודים עבדו גם במפעלים מחוץ לגטו ויום יום היו יוצאים וחוזרים בליווי המשמר כדוגמת המפעל של אוסקר שינדלר. בסוף מאי 1942 פתחו השלטונות הגרמניים בשילוחים מגטו קרקוב למחנות השמדה. במרס 1943 חוסל גטו קרקוב סופית ומי שנותר בו הועבר למחנה פלאשוב הסמוך. מראשית קיומו פעלו בגטו קרקוב ארגוני מחתרת, והבולטת ביניהם תנועות-הנוער 'עקיבא'. תחילה התמקדה הפעילות במישור החינוכי ובעזרה הדדית. המחתרת היהודית הוציאה עיתון, 'החלוץ הלוחם'. באוקטובר 1942 הוקם ארגון מאוחד, 'הארגון היהודי הלוחם', אשר שם לו למטרה מאבק חמוש עם הכובש הנאצי.

גרנו בקרקוב. היה לנו בית משלנו וגן נהדר. לא הרחק זרם נהר הויסלה ועל גדתו היה לאבא מחסן עצים. שש אחיות היינו ואח אחד. אני הייתי בת זקונים להורי. בת שבע. מיד עם פרוץ המלחמה עזבה אותנו המשרתת הפולניה. "איני רוצה לשרת אצל יהודים", אמרה בגועל. לקחה איתה גם חפצים שלא היו שייכים לה, טרקה את הדלת ונעלמה.

מנייה

מרדכי גבירטיג 1877 – 1942

שם עט של מרדכי בירטיג, משורר יהודי-פולני בשפת היידיש. בין תרומותיו הרבות לשירה ולזמר היידי, הוא ידוע כמחבר (מילים ולחן) השיר "העיירה בוערת".

גבירטיג נולד בקרקוב. הוא עסק בנגרות וכן חיבר שירים עממים ביידיש. את שירו הראשון פרסם בשנת 1906. את הלחנים חיבר בלי שידע לקרוא תווים, ובסוף שנות העשרים עיבדו שני המוזיקאים ברוך שפרבר ויוליאן הופמן, את מנגינות שיריו וכתבו להם תווי נגינה. שיריו שהתחבבו על יהודי אירופה והושמעו מעל במות הבידור בוילנא, קרקוב, ורשה ולבוב, והגיעו עד הבמות בניו יורק.

בשנת 1938, בתגובה לפוגרום שנערך ביהודי פשיטיק (Przytyk) בשנת 1936, חיבר את שירו המפורסם "ס'ברענט" ("שרפה, אחים, שרפה"), ידוע גם כ-"אונדזער שטעטל ברענט", לפי תרגומו לעברית ("העיירה בוערת"). שיר זה נהפך למעין המנון יהודי בתקופת השואה. יש מי שראו בגבירטיג שכתב את השיר כמי שחזה את האימה המתקרבת, ואת שריפת הגיטאות. גבירטיג נרצח בגטו קרקוב ב-5 ביוני בשנת 1942 על ידי הנאצים.

הוי כלי-זמר – פרדכי גבירטיג

הוי כלי-זמר, הבו נגן
יין אשקבם כלוא כד
שיר עליז, רעים, נגנו לי
עגמתי הפיגו קצת!

כי לבי עצוב, אחוש כי
משהו בו פנקר,
נשמתי בי כה תכנה, אך
לא אדע מה לי חסר.

בקול ניגונכם הרדימו
את העצב שבלב,
כאמי אשר ישנתני
ושכנה בשיר כל כאב.

זכר לי עליז נגנו נא,
מה היום שירכם נכא?
יבך כינור, חליל יבכה לו
מסביב הכל בוכה.

הי כלי זמר, הבו נגן
יין אשקבם כלוא כד
שיר עליז, רעים, נגנו לי
עגמתי ישנוה קצת...

ביתי היקר – פרדכי גבירטיג האביב שלנו – פרדכי גבירטיג

ביתי לא ראיתי ימים ושנים.
נסעתי על פני יבשות וימים.
ביתי היקר, אחי, אני חש,
עוד כעט יקירי, נתראה כחדש.
ויו, ויו, ויו, אחי יקירי,
בכזל של ברכה אני שוב בעירי.

הנה כבר אראה אילנות כרחוק
אלי, כלכבר, מחיינים בבת צחוק,
רחובות בחפזם ברוח כנופים,
הכיכר, השעון על כגדל הצופים –
ויו, ויו, ויו, חושה נא אח
כל רגע הלא כשנה יארך.
והנה כבר נכנסנו לרחוב היהודים
ולפתע הלב מתעגם, לא בכדי
לקראתי שלוליות כשכבר ברחובות
קפוטות יהודיות כשתרכות עלובות –

ויו, ויו, ויו, אחי שלי, ויו
זו לי ראשית של "ברוך הבא",
סכטאות אפורות ושבילים נלבטים
אפור ועגמומי כל הבא לקראתי
חנניות יהודיות דאגות כל סחרן
ויהודים דואגים ליומם ומחרם.
ויו, ויו, ויו, אחי יקירי

חיים יהודיים – כאן כראם אפרורי
אבוי לשנותי, ביתי היקר,
ככל יקירי רק נשאר תל עפר
ביתי היקר, מה נמשכתי לכאן
כחץ כני קשת אברח טרם זמן
ויו, ויו, ויו, חושה נא אח
נשוב נא לארץ אוויר לה עוד צח.

אביב כבר מולך על דשאים ואילן
אך סתיו וסגריר בגיטו עוד כאן,
רק כאן בגיטו עצוב ואפל
כמו בביתו של אבל.

אביב! בחוץ השדות כבר זרועים
אך כאן מסביב רק יאוש ונכאים.
אך כאן חומות נצורות וכובלות
כמו בלא נטור בלילות.

אביב – כבר אביב! וקרוב חודש כאי
אך רווי האביב אש-ועשן עד בלי די
וחורש התליין בחרב דמים
להפוך אדמה בית עלפין.

גטו קרקוי
כאי 1942

דיוקנה של שפרה'לי – ברדכי גבירטיג

על הקיר משכאל לכיטתי,
תלוי דיוקן של שפרה'לי ביתי
לעיתים באישון לילה
עת אהרהר לה ואככה לה,
אראה אותו מביט בי
ומדבר איתי:

–אבא'לי, ידעתי, כר לך כל כך,
המלחמה לא לנצח תארך
עוד כעט אשוב עליך להתרפק
השלום בדלת כבר דופק.
מחייך אלי ומדבר איתי
דיוקנה של שפרה'לי ביתי.

קרקוי 2 בדצמבר 1939

שנות ילדות – ברדכי גבירטיג

שנות ילדות שלי, הוי, כה מתקן,
זיכרונכם מאז עוד לא נמחק הוא;
עת אהגה בהם – בלב
נעורים כמיהה וכאב –
כה כהר זקנתי, כה רחוק!

עוד לפני עיניי ביתי אראנו,
בו גדלתי, אך רחקתי כנו,
את ערשי אראנו עוד
בכקומו שם יעמוד –
כחלום חלף הכל ואיננו,

ואמי, הוי אכא, כה יקרה לי,
אך כי על ה"חדר" – לא ויתרה לי;
כל צביטה כתוך ידה
טעמה לי כה מודע
אך כי שום צלקת לא נותרה לי.

עוד אראך כה פייגלה כקודם,
עוד אשק את לחייך אודם.
כה כלאו עינייך חן
ולבי תחדורנה הן
כבר סבור הייתי" לי נועדת.

שנות ילדות שלי, שנים של נועם,
לא תשובו אלי עוד אך פעם,
שנות זקנה, קדרות, קרה
שנות עגכה, כרה שחורה
מקוככן ירוש ירשו הפעם.

ילדותי שלי כיצד הופסדה
גם אימי יקירתי אבדה:
אין אך זכר לנוי,
פייגלה חלפה אך היא –

רזלה – ברדכי גבירטיג

בסמטה עומד לו שם
בית קטן, רומז אלי
בעליית גגו שם גרה
יקירה לי, ריזלי.
ערב, ערב אטייל לי
שכה על ידו,
אצפצף, אקרא לה: ריזל
בואי, בואי, בוא!

אז נפתח אשנב קטן
כתעורר ביתה זה לי
ובדכי הרחוב מריע
קול כתוק, קול ריזלי:
עוד דקה! לא אתמהמה,
יקיר, עד בוש,
סוב עוד פעם–פעמיים –
חת, שתיים, שלוש!

שיר אפצח, שמח לי
ואקיף לי הקפות
עד בכדרגות אשמע שם
את רגליה טופפות.
כתחתית הכדרגות לי
אנשאה נשוא,
אחבקה, אשק לה חרש:
בואי, בואי, בוא!

– אנא, אל נא, דוד'ל
אל נא תצפצף יותר,
יראת שמים, אכא
ואותה זה כצער.
– לצפצף – אומרת אכא –
זה כנהג של גוי
קרא אלי כשוט בידיש:

– שוב לא אצפצף יותר,
אשבע שבועה לך כאן
כי אצניע לכת לי
כיאה, צנועה, לך כאן.
כי אהיה ירא שמיים
וחסיד כמו,
כל שבת אלך לקלייזל
– בואי, בואי, בוא!

– יקיר, אאמינה לך
ועל כן דוד–לה
שק תפילין ארקום לך
וכגן דוד עליו.
ותאמר להם בקלייזל
ככה, אל תבוש:
זה רקום רקמה לי ריזל
'חת, שתיים, שלוש!

– חן חן על כתנה שלך
אהבתיך כה, ריזלי
את אכך, הרחוב אהבתי
שם ביתך רומז הוא לי
כל צרור אבן ליד הבית
עקבותייך בו...
אכא כבר קוראת לך, ריזל
בואי, בואי, בוא!

שוב אלך שמח לי
להקיף לי הקפות
שוב אשמע בכדרגות
שם
את רגליה טופפות.
כהורהר יידום הבית
וכל כה שבו...
שובי כחלום לי, ריזל
בואי, בואי, בוא!

רקע כללי

ורשה היא בירת פולין מאז שנת 1596 והעיר הגדולה בה. העיר ממוקמת על גדת נהר הוויסלה. ידיעות ראשונות על יהודים בורשה הן מן המאה ה-15. במאה ה-19 גדל מאוד מספר היהודים בורשה, וקהילתה היתה הגדולה ביותר בקהילות ישראל באירופה. ערב מלחמת-העולם הראשונה ישבו בורשה 337,000 יהודים (38.1% מתושביה).

ורשה של אותן שנים היתה בבחינת בירה של יהדות פולין ומרכז חשוב של יהודי העולם בכלל. בורשה שכנו מרכזי המפלגות הפוליטיות, מוסדות סעד רבים, האיגודים המקצועיים, מוסדות תרבות ודת. בעיר יצאו מרבית העיתונים וכתבי-העת היהודיים בלשונות השונות, ממנה כוונה פעולת הזרמים החינוכיים המגוונים, אגודות הספורט ותנועות הנוער. תנופת התרבות, שכללה יצירה בתחום הספרות והאמנות, הוצאות ספרים, תיאטראות ומועדונים למיניהם, עמדה בניגוד בולט לשפל בכלכלה ולעוני המשוע של המוני היהודים בורשה.

ערב מלחמת-העולם השנייה היו בורשה כ-375,000 יהודים (29.1% מתושביה).

בספטמבר 1939 עם כניסת הגרמנים לפולין נכבשה ורשה ומיד החלו גם גזרות על היהודים. הגטו הוקם על ידי הנאצים ב-12 באוקטובר 1940 (בצאת יום הכיפורים). גטו ורשה היה הגדול בגטאות היהודיים בפולין בתקופת השואה, ומנה בשיאו כ-600,000 נפש. הנאצים דאגו לשמור בגטו על תנאי צפיפות, רעב וסניטציה גרועה ביותר, וזאת מתוך כוונה להעלות את שיעור התמותה. בגטו פעל יודנראט שמונה ע"י הגרמנים וכן ארגונים נוספים חלקם מחתרתיים.

ב-22 ביולי 1942, תשעה באב תש"ב, החלו לבצע שילוחים (אקציות) מגטו ורשה אל מחנה טרבלינקה תחת מסווה של פינוי למזרח. סדרת השילוחים הזו התבצעה במשך קרוב לחודשיים כשכל יום הוציאו בסביבות 10,000 איש. סה"כ פונו מהגטו בחודשיים אלו כ-500,000 איש.

ב-18 בינואר 1943 החל גירוש נוסף בגטו, אך הוא נפסק תוך 6 ימים משום שהחלה התנגדות יהודית.

החיסול הסופי של הגטו החל בערב פסח תש"ג, ה-19 באפריל 1943. כל תושבי הגטו שנותרו היו כבר בהיכון והגיבו על הנסיון להוציא לשילוחים במרד מזויין. המרד הצליח להחזיק מעמד קרוב לחודש ואז חוסל הגטו סופית. מרד גטו ורשה היה הגדול מבין מרידות היהודים בזמן השואה.

עם תום הגטו עדיים נותרו בורשה יהודים במסווה, וכמו כן ורשה נותרה תחת כיבוש גרמני.

באוגוסט 1944 פרץ מרד פולני בורשה כנגד הגרמנים. המרד גבה קרבנות פולניים רבים. כעבור זמן קצר שוחררה ורשה מהכיבוש הגרמני.

בית הדין של אבא יצחק בשביס זינגר

ירדנו מהרכבת הקטנה ועלינו לכרכרה.

עברנו את גשר פראגה מתחתיו זרם נהר רחב, ים, והשמים נשענו עליו. אניות שטו. הגשר היה מקלעת של ברזלים ומוטות, חשמליות ואוטובוסים התגלגלו עליו. עברנו את הגשר ואז ראיתי בתים גבוהים, גגות עקומים, גוזזרות קלועות. כאן בוורשה, כנראה שרפה מתמדת, כי הכל רצים, הכל צועקים, הכל עושים מהומה. כאן יום טוב נצחי. ראיתי עמוד ענק, ראשו מגיע בשמים ועליו ניצב אדם וחרב בידו. זה היה פסל של המלך זיגמונט. למטה היו ארבע דמויות, חצייו דג וחצייו אישה, שותות מגביעים גדולים. כבר לא יכולתי לשאול שאלות, מפני שהכל סביבי היה חידה גדולה. כך עברנו ברחובות היפים והגענו לקרוכמאלנה, היום נטה לערוב, רחוב קרוכמאלנה היה שחור מרוב אדם.

דור צבואה – ולאדיסלב שלנגל

ועדי יהודים ומוסדות פילנתרופיים
שולחים ילדים קטנים לאנגליה,
ולהולנד...

הכל היה קולני מדי... מסובך מדי,
מטושטש, כוזר ומעורפל כדמעות...
באו אנשים נוראים כמו בקולנוע. בוקדם. לפנות
בוקר.
הם דיברו בקול רם כל כך... הלכו בקתות...
איכזר על אבא בלועי הרובים כמו קאובויים.
לאיכזר היו עיניים גדולות כדי ואדומות כדי...
אבא נשבר והתכופך כמו זקן,
אגרון קפץ... בכה... התמתח וקפץ...
ולא היה עוד אבא ורק שקט שרר.
לאיכזר רעדו הידיים כשחתכה לחם...
היא שאלה אם כישהו שמע צעדים בכדרגות,
הדליקה נרות וקראה לשפים.
אחר כך באו אחרים – טובים יותר, אך זרים...
לקחו את הילדים, וכדי פעם היה רע יותר.
בחצר הצטופפו אותם הבחורים,
אחר-כך היתה רכבת, אניה וים...
היה נורא וריק ועגום – ללא תוכן.
איך להכיל כל אלה בראש ילד...
מהערפל, מהכבוך מופיעה
הדרך, הדרך... וסיכן שאלה...
האם יצמח דור אנשים כפוחדים –
כל רשרוש יעירם בלילות,
רחשים בכדרגות, צליל קול זר
ידחפם למצולות הבהלה, תוהו ובוהו,
אנשים הנועלים דלתות בברית,
מוכנים לקפיצה, כשמישהו בידיד יגע,
אנשים שאינם בטוחים מעשה טוב מהו – ומהו חטא,
אנשים בעלי חיוך כפוחד, חשדני,
אנשים השורפים ככתבים –
אנשים המשפידים כתובות –
אנשים שאינם יודעים לשיר –
אנשים המחפשים בעיני כל עובר ושב
מבט של אח או אחות?

שתי פיתות ולאדיסלב שלנגל

מותכם ומותנו
אלה שתי פיתות שונות,
מותכם הוא מוות
קורע לגזרים.
מותכם בין שדות אפורים
כדם ויזע פוריים.
מותכם – מוות הוא בירייה
עבור שם דבר – ...עבור המולדת.
מותנו מוות טיפשי הוא,
בעלויות גג או במרתפים,
מותנו מגיח ככלב
מקן רחוב צדדי,
מותכם יצוין בצל"ש,
במודעות עליו יוכרז,
מותנו – מוות המונים,
סותמים הקבר – ולהתראות.
מותכם – אתם פנים אל פנים
מברבים במחצית הדרך.
מותנו – מות מסתורי הוא
קבור במסכת אימים.
מותכם מוות רגיל,
אנושי ואינו קשה,
מותנו הוא מות אשפתות
יהודי וכאוס.
מותנו לעופת מותכם
קרוב משפחה רחוק ועני.
למשיפגוש את מותנו מותכם
לבטח לא יברכו לבואו.
ובליל שחור מבעד לרצועות ערפל
מהעל העיר – בתופת החשיכה,
שתי פיתות מקללות
תגדפנה בזעם זו את זו.
על החומה הקטנה – במבט לכאן
ולכאן,
כן המסתור על המריבה מציצים
תובעניים, כתחככים ורעים

יצא יהודי – יצחק קצנלסון

יצא יהודי מביתו אל הרחוב –
הוי, רחיכאים, הראיתם שם –
מה לחות אבנים והחול מה רטוב
במסילה העולה לאוקנטשה?
יצא יהודי וחברו לשוטט
אל העיר ורחובות... הסו הסו!
הוי, למה הדרך כדם שם למה,
הדרך לעבר דינס?
בבוקר עזב יהודי אהל,
ולא שב עוד, לא שב עוד לבית –
היה חורף וכפור וצינה בחלון,
ועתה כבר הגיע הקיץ.
לא במלח טבולה, וכלוחה היא
הפת
ובדכע שרויה ונבלעת –
העוד אבא חי? אולי כבר הוכת,
כי יוכל, כי יוכל לדעת?
תפסוני היום וסחבוני לסיים!
יצאתי מוכה וכצוע,
רק אל נא מזה בביתי תפרסם,
טעמו של הסיים כבר ידוע...
בריונים הוללים... הם ככים,
שודדים,
בצל שני גרמנים יתפרעו...
קולטה צלמונית הזגוגית והיהודי –
שני אלה ב"שטרירכר" יובאו.
יום יום ואסונו – כי צמא העיתון,
לדכי יהודים צמא הוא...
היהודי כבר נגלה, כבר נחקר
ועד תום!
היהודים! היהודים! כך הינהו!
הוי, אל בכי! צל אילם! תעבור
עיר ומתים,
בפני מסכה תשתרבה –
אם כאן אבן או לבד ואל תשאל
באלוהים,

ולדיסלב שלנגל

נולד בווארשה ב-1914. כתב שירה לעיתונים פולניים
ויהודיים. בגיטו המשיך לכתוב שירה שתעדה את הארועים
בגטאות ותחושותיו. רבים משיריו שחוברו בגטו ורשה עוסקים
במצוקת הזמן ובהתנגדות היהודים בחודשים האחרונים של
הגטו. נספה במהלך מרד גטו וורשה באפריל 1943.

מרחוב הוזה, ווספולנה וכארשלקובסקה
נסעו עגלות... עגלות יהודיות...

רהיטים, שולחנות ושרפרפים,
כזוודות, צרורות,
כטלטלים, ארגזים ונעליים,
חליפות, תכונות,
כלי-כיטה, סירים, שטיחים
ציפוי קירות.

וישניאק, צנצנות,
כוסות, צלחות, קוקוקופים,
ספרים, צעצועים והכל
נסעו מרחוב הוזה לשליסקה.ו
במעיל בקבוק וודקה
חתיכת נקניק
בעגלות, ריקשות ועגלות כשא
החבורה הקודרת נעה...

ומשליסקה וניזקה
שוב כל אלה נסעו.

רהיטים, שולחנות ושרפרפים,
כזוודות, צרורות,
כלי-כיטה, סירים – רבותי
אבל כבר ללא שטיחים.
אין סיכין לכלי-כסף
וכבר הוישניאק איננו
חליפות וכצעים
וצנצנות, תכונות.

נותרו כבר בשליסקה
כל אותן קטנות,
במעיל בקבוק וודקה
וחתיכת נקניק
בעגלות, ריקשות ובעגלות כשא
חבורה קודרת נעה.

שוב את ניזקה עזבו
כולם לבלוקים הלכו.

אין רהיטים ושרפרפים,
סירים וגם צרורות.
אבדו הקוקוקופים,
ספרים, כיטות, צנצנות.
הלכו אי-שם לעזאזל
החליפות, הצלחות.
יחד אל תוך הריקשה זרוק זאת...
כזוודה ומעיל יש,
יש בקבוק תה,
סוכרייה נגוסה.
ברגל, ללא עגלות
צועדת חבורה קודרת...

אחר כך מהבלוקים לרחוב אוסטרובסקה
נסעים בדרך היהודים

ללא צרורות, כטלטלים
ורהיטים או שרפרפים,
ללא שטיחים, קוקוקופים,
ללא צלחות, צנצנות,
ביד עם כזוודה אחת
צעוף חס... זה הכל,

בנוסף בקבוק של כים
ותרכיל צד עם כתפיות,
תוך דריכה על חפצים – עדרים
בלילות הלכו ברחובות.

אל הבלוק כאוסטרובסקה
ביום סגריר הלכו בזכנ השקיעה –
כזוודונת ותרפיל צד,
דבר לא נחוץ עכשיו –
ישר... ישר בחכישיות
בצעדה הלכו ברחובות.

לילות צוננים, כיים קצרים יותר,
כחר... אולי כחרתיים...
לשריקה, צווחה או פקודה
שוב היהודים בדרכס...
ידיים חופשיות ורק
כים עם כדור חזק...

מהאופשלג לאורך העיר,
הלאה, עד לרחוב כארשלקובסקה,
צוכחים בבתים הריקים
חיים, חיים יהודיים
בתוך בתים נטושים,
נערכים צרורות,
חליפות ושכיכות,
וצלחות, ושרפרפים,

כוקדי אש עדיין כהבהבים,
כונחות הכפות ללא שימוש,
זרוקות שם בחיפזון
תכונות כשפחתייות...
פתוח עדיין הספר,
ככתב כחצי כשפט... "לא טובה",

כוס כים לא שתויה עדיין
וקלפים ככחצית הכשחק.
הרוח כבעד לחלון כטלטלת
שרוול כותונת קרה,
מקופלת כונחת השכיכה
אי-כי התעטף בתוכה,
כונחים החפצים ללא בעלים,
עוכדת דירה כתה,

עד אשר את החדרים יכלאו
אנשים חדשים: "ארים"...

את החלונות הפתוחים יסגרו,
יתחילו חיים חסרי דאגות,
את הכיטות יציעו
עם שכיכות יהודיות,
את הכותונות יכבסו,
את הספרים לאצטבות יכניסו,
את הקפה כהכוס ישפכו,
כשחק הקלפים ככשותף יסייכו.

רק בקרון כלשהו
יותרו:
בקבוק שלא גכרו
עם גלולה חזקה...
ובליל האיכה, לכשיבוא
לאחר ימי כדורים וכידונים,
יצאו כן כזוודות וכהבתים
כל חפצי היהודים.

וידלגו כקפיצה כבעד החלונות,
ילכו ברחובות,
עד יתאספו ככבישים
כעל פסי הרכבת השחורים.
כל השולחנות והשרפרפים,
כזוודות, צרורות,
חליפות, צנצנות,
צלחות, קוקוקופים,
ייעלכו ויאבדו,
איש לא ינחש, כה פרוש
שכך חפצים נעלכו,
ולא יראם עוד איש.

אולם על שולחן בית הכשפט
[וam veritas victi]
תותר הגלולה
כ– corpus delecti 3

ו שליסקה – רחוב Śliska

[2 veritas victi – האמת תנצח (נלטינית)]

[3 corpus delecti – הוכחת האשכח (נלטינית)]

כל נדרי – ולאדיסלב שלנגל

באותו לילה אחד וגדול
אל הזכרונות המעורפלים, ספוגי
רגשות
בלב ובדמעה
חזרו לחדרי התפילה החשוכים
מימי הילדות הרחוקים,
שם דולק אור אפרורי, נרות בוכים,
אימהות – שם כפות ידיהן פוכרות,
וכבעד ידיים רועדות,
דפי ספרים מצהיבים מרשרשים,
בעוד העוול על הלב כאבן מוטל.
לפחות נהיה יחד בליבנו
בתפילה העצובה כח נדרי.

נאש פשגלונד 14.9.1937

זו הייתה רק ההתחלה – הלינה בירנבאום

בגטו ורשה הייתה לנו שכנה,
התגוררה בכטבח שכור
שם גם לנו היה חדר
אצל רופאת-שינייים אחת שנפגעה מהפצצה...
היינו סך הכול ארבע משפחות –
דיירי כשנה אצל העלת הדירה.
האישה הייתה נמוכת קומה, שקטה.
זכור לי גם בעלה. הועסק בעבודות כפייה.
עם הזמן ראיתי שבטנה תפחה,
כולם התלחשו, כעסו על ההעזה –
ובעלה רזה, רזה. רגליו התנפחו
התחיל לשכב בכיטה.
היה קר וקודר בכטבח האפל,
הרעב הציק נורא!
האישה הקטנה התרוצצה בינינו
ביקשה נדבה..
בעלה התנפח כולו – וכך גם בטנה.
כשהתינוק נולד – האב כבר היה גוויה.
היא המשיכה להתחנן לעזרה,
התדבקה על הדלתות עם תינוקה בזרועותיה
עטוף סמרטוטים וצורת.
אחר כך הבכי שלו נחלש. שקט.
אבד לו הכוח – לאמו לא היה חלב.
לא היה לה מה לתת והוא מת.
אחר כך גם היא נעלמה, גוועה מאותה הסיבה!
אז לא היה בגטו עדיין הכי רע
לא גרשו עדיין לתאי הגז, להשכדה.

מעולם לא הבנתי את התוכן ואת
המלים,
רק את כנגינת התחינה.
כשאת עיניי אעצם, אראה שוב
מזכרונות הילדות מופיע
ברק נרות צהוב ואפרורי,
ננוע עצוב של זרועות וזקנים,
בני, יבבה אשכע
ותחינה גדולה לרחמים, לנס...
הלקאות בחזה, פכירת ידיים –
הוד ספרים נושנים,
חרדה כפני גזרי דין לא ידועים ואפלים.
הלילה ההוא לא אקרע עוד כלבי,
ליל כאים ומסתורי,
והתפילה העצובה קול נדרי---
אני יודע כבר, היום, כשרע לי
או מחר, כשהגורל יהיה אדיב יותר,
בכחשבותי אשוב לאותו ליל,
ותמיד
בלבי אהיה בתוכו.
בואו אתי---
יהודים – כפוחדים, מוכים, נרדפים,
מנושלים---
מדוכאים,
מושפלים.
אתם – ששוברים לכם את הדוכנים,
את האמונה, את הקרקפות.
אתם – שסוגרים לכם את הפיות,
הדרכים, החנויות.
אתם – שכטיחים בכסם בוץ.
אתם – היודעים כבר כהו
פחד כפני אדם.
ואתם –
הרוצים לשכוח שאתמול, או לפני כאה,
הייתם יהודים
בורחים
לסבך העניים הגדולים,
לגודש האנשים הגדולים,
לשקר הכלים הגדולות,
מחביאים ראשיכם כאחורי גבן
אידאות זרות, לא לכם...
אתם – המשוחררים –
מטליות,
משבתות,
מהקפוטות,

הוא פחד נורא בכל יום כשהלך לעבודה,
אבל היה בן 20 וידע כי הוא חייב.
הרשק היה כבריח ועבר
לצד האחר, כבעד לגדר. להביא לחם.

יש לחכות תחילה זמן רב עד שהזינדרם יסתובב,
אחר-כך להרים את חוטי התיל ולזחול מתחתם,
ובידיים רועדות להסיר שם את הטלאי.

לצאת מהשער בכהירות מרבית – השותף עבר שם, כחכה.
מה שלוכך אנטק?! היי יהודון! – תן שניים, היתר אחר כך.
הלחם כתחת לאפודה, כבט: רואה או לא רואה?
ולזחול בחזרה מהר, כתחת לגדר.

מספר פעמים ביום עושים את הדרך.
נאחות צעירה כוכרת פת הלחם בפינה.
כשהגרמנים רואים כי יורים,
ליד הגדר נשארות מספר גוויות.

הרשק כפחד נורא, הוא אינו אמיץ כלל,
אך הוא הולך, כי כחכים לו, כי בבית כצוקה.
אם הרשק לא הולך, לא אוכלים בבית.
שבוע חלף כבר כאז כבר אבא את הכיטה האחרונה.

על כן, כדי בוקר של גטו רע ומלובך
יוצא ילד רועד, כתבייש מפחדיו,
הולך ושורק לו – בראשו רק אחת:
"אלוהים תן שעוד אשוב מהדרך הזאת!"

אבל לאלוהים עניינים חשובים יותר בזמן המלחמה.
קשה להתקשר מהגיטו לכרומים.
הלך פעם הרשק ולא שב עוד,
זינדרם הרג את הרשק, כשקילו לחם סחב.

אבא ויורק הלכו דרך רחוב לשנו, כשזינדרם התקרב.
הוא ישר לאבא ניגש: כובע הורד, יודה! – צרח.
אבא הוריד את הכובע הבלוי כראשו השב,
הגרמני השמן סטר באגרופו על פניו.

כובע חבושו! – כובע הורד! – ושוב הוריד.
כך צווח ללא קץ הגרמני השמן, בכל פעם מהר יותר.
אבא חבש, הוריד, חבש, הוריד –
יורק לא יכול הי להביט. את עיניו תקע באדכה.

אבא הסתכל עליו, הבין – חדל להשתחוות,
כאילו לפתע התקלקלה המבונה.
הגרמני התאבן: – כובע הורד, פארפלוכטע! הצטעק.
שוב נחת אגרוף הבריון על הראש השב.

אבא הביט על יורק. עד שבא סופו הוא הביט.
כשהכה בו הגרמני בכל כוחו בקת רובו,
כשנפל ארצה ופניו זבח דם,
וכשבר לא היו פנים, העיניים הביטו...

אבא שתק עד הסוף. לא נאנח אפילו פעם,
גם לא כשדרך עליו הגרמני בטירוף,
ולא כשבעט בראשו הפצוע,
ולא כשהצמיד את לוע רובהו אל רקתו.

הגרמני הסתכל. כסה נרמסת, שותתת דם
כוטלת על המדרכה. ההמון התאסף סביבה.
יורק לא בכה,
אין זכות לבכות, כשאביו למענו גווע בצורה כזאת.

סטפניה ניי

סופרת וסטיריקנית ידועה בפולין עוד לפני פרוץ
מלחמת העולם השנייה. שרדה מגיטו וארשה. חיה
ויוצרת עד היום בפולין. שיריה שנכתבו בגיטו
פורסמו באנתלוגיה השיא יותר שלם ב-1947

ווינשטוק היה חייט ידוע בעיירה רדזימין (Radzymin),
אפילו ראש העיר תפר אצלו את בגדיו.
אישה טובה הייתה לו, כלכה, וילדים שלושה.
הוא רצה שהבכור ילמד רפואה.

עד אשר לילה אחד באו גרמנים בצווחות,
ציוו ללכת לוארשה ברגל. ווינשטוק היה חולה,
על כן את ווינשטוק רצחו במקום.

הלכה כלכה ווינשטוק עם שלושת ילדיה הקטנים,
יענקל שאמור להיות רופא, כמעט בן עשר היה.
אוי, לו ראה בעלה איך משפחתו הובלה
למקום ריכוז המגורשים בוארשה...

תחילה ישבו בולם יחד בפינה,
לא אכלו כלל – יום, יומיים, שלושה...
כעבור שבוע פת הקטן מכולם.
כלכה ווינשטוק שלחה את הילדים העירה.

מהבוקר התהלכו בחצרות זרים,
יענקל ליקט קליפות כאשפות.
כלכה ווינשטוק חשבה: לו ראה זאת בעלה!
בעלה, שכה רצה שיענקל ילמד רפואה...

אחרי-כך הפכו כאלה פראים,
התקוטטו עד זוב דם על כעט הקליפות.
רחלקה, זאת שהייתה ילדה כה טובה,
ויענקל הקטן והחכם, שאמור ללמוד רפואה...

אחר-כך בשפתה רחלקה כמחלת הטיפוס,
יענקל לא רצה עוד לצאת החוצה ושוב ישב בפינה.
הוא מת, כך, בלי שיבחינו במותו.
כלכה ווינשטוק חשבה: לו רק ידע זאת בעלה...

עברים ושבים שהלכו ברוגע על המדרכה
ברחוב זילזנה "הארי",
עצרו לפתע בלב קפוא –
שם, בגטו, בקומה הכי גבוהה של הבניין
נעמדה בצעקה כחרידה
ילדה קטנה.
היה זה ב-5 לאוגוסט שנת "הגירוש".

היא יצאה בריצה מהדירה בצרחה
גרמני במדים רצה לקחת אותה –
הלאה במדרגות – כבר היא לכעלה –
יותר גבוה אי אפשר – היא היססה קצרות –
על המדרגות שעטה – עד כאן הוא רודף אחריה...
גבר מבוגר עם רובה ביד
אחרי רותקה הקטנה...

היו אחריה עשר שנות חיים
לרותקה הקטנה שהגרמני רדף אותה,
ובהן:
הפינוי מדירה אחת,
אחר כך משנייה, אחר כך כשלישית,
ללא רהיטים, בגדים, ללא כלום;
כבירת סוכריות בכפור;
ככתב מאבא כמחנה;
מחלת הטיפוס באולם בית חולים נורא,
שם החולים כתו צפופים על הרצפה,
מאות שנים של אסונות, מחלות, עוני, השפלות
ורעב ללא הרף, כל הזמן, בכל שעה.

עוברים ושבים בצד "הארי"
נרעדו, כיסו את העיניים –
שם בגטו, מקומה הכי גבוהה של הבניין
ילדה קפצה לכביש.

שיר על יאנוש קורצ'אק –

סטפניה ניי

עת השחיטה הכללית כאשר הגרמנים רצחו הילדים מבית היתומים של יאנוש קורצ'אק, הם הציעו לקורצ'אק עצמו להשאירו בחיים. קורצ'אק סירב והלך למוות כשהוא מחזיק את שני הילדים הצעירים ביותר בזרועותיו.

אם ניקח את כל חיובי הילדים, חיובי הציפורים וחיובי הפרחים, חיוך של רופא וחיוך של כשורר, שיר על יאנוש קורצ'אק יוצר.

שיר על אדם, שבזמנים אפלים, בעולם כטורף כשנאה, היה בעל לב בהיר ומחשבות בהירות. שיר על אדם שאהב ילדים.

הוא אהב ילדים, להם העניקו המבוגרים קור, רעב וקללה. ילדים שעברו דרך קשה, מהלידה ועד מות קדושים.

ילדים נרדפים ככלבים מצורעים, נפוחים מרעב, פניהם צהובות-כחולות, זקנים קודרים בני חמש – למען ילדים אלה יאנוש קורצ'אק ניספה.

לא בעד כולדת, אלוהים, לא בעד כבוד, לא למען אימא, למען אבא, למען אח, אלא בעד זאטוטים עניים, מוכי כינים, העלובים ביותר בין יצורי העולם.

הוא נתן להם את לחכו, חכמתו וליבו, חי ביניהם בחרפה, ברעב ובזוהמה. ניספה, כשרצחו ילדים שלא הספיקו להיות שפלים כמו בני-אדם.

יולה – סטפניה ניי

לזכרה של יולנתה שטוהובנה שנרצחה בידי הגרמנים בשנה הרביעית לחייה.

אבא'לה הלך לעבודה כמו בכל יום יולה נשארה כרגיל לבדה לגמרי, האוצר של אבא'לה, היחיד בעולם, הבת הקטנטנה כחולת העיניים.

אבא'לה לא ידע שבזה הרגע על עגלה נוראה בין אנשים מושפדים ילדה בת ארבע יושבת לבדה, זרוקה על עגלה בבעיטה של גרמני.

יולה לא בוכה. היא רוצה להיות מאוד אמיצה, שאבא'לה לא יצטרך להתבייש בה: כי אבא'לה יבוא עוד כעט ויקרא: – איפה יולה, הבת הקטנטנה של אבא'לה?

יולה לא בוכה למרות שבאומשלגפלץ חונק כבר מד אסון אנושי. היא כחכה לאבא'לה שלה, היפה מכולם והחזק מכולם.

יולה לא בוכה. על אנחות ויללות נופל שקט ואיכת כוות. החיים מקנאים באלה שגוססים כאן. יולה לא בוכה, כי היא מוכרחה להיות אמיצה.

יולה לא בוכה, ילדה גלמודה בתופת הסבל והדמעות ויאווש. בהכון האדיר נעמדת על קצות אצבעותיה הקטנות שאבא'לה יבחין בה כיד.

הכה בקת הרובה את הראש בהיר השער גרמני שסבב בתוך המון עם סיגריה חדלו לראות העיניים הכחולות מלאות תדהמה שאבא'לה לא הספיק.

חלום חלפתי – יצחק קצנלסון

חלום חלפתי,

נורא מאוד

אין עפי,

עפי אינני עוד.

בצעקה קכתי

אהה! אהה!

אשר חלפתי

בא לי, בא!

הה, אל ברכה?!

אקרא רתת:

על כה ולכה

עפי כת?

על כה ולכה?

כת לשווא?

לא בכלחכה,

לא בקרב...

נערים, זקנים,

גם נשים וטף?

כבר אינם,

אינם: ספקו כף!

כה אבך ביגוני

גם יום, גם ליל:

על כה, ריבוני,

...

היתה לי ידידה בגטו וארשה הלינה בירנבאום

היתה לי ידידה בגטו וארשה

ילדה גבוהה, שחרחרת,

שחומת-עור,

חכמה כפני, יפהפיה.

התגוררנו בחדרים

באותה דירה

זכן קצר לפני החיסול...

לפעמים במחבואים,

בעת המצודים האיומים

היינו כשביחות את הסבל

– בקריאה.

בערבים שקטים, בודדים,

התווכחנו, כתבנו.

פעם אחת החלטנו

להתחרות שתינו על חיבור.

הנושא היה: "חיינו בגטו";

ה"שופטים" – המבוגרים בבית,

אפי, אכה, גיסתי,

ודודתה בעלת ההשכלה.

ידידתי כתבה על כחאתה,

על חלופה הלוהט

של נקמה נוראה

על נס עוצמה חדשה – יהודית

שתהיה עובדה ברורה!!!

אני רשמתי תמונה פשוטה, כדכאת, על כה שראיתי סביבי

על כה שהיה. בלי שום תוספת, ללא אשליה טובה, או

נבואה רעה... גם בדמיונות לא הייתי חזקה...

רק נאמנה לעובדות, לתמונה כפי שהיא!...

חבורי זכה אז.

ידידתי נפלה... לא רק בתחרות. היא נשרפה, למרות חלופה.

נספתה עם כל משפחתה. בטרבלינקה נבלעה.

היא לא זכתה.

ואני כמשיכה ברשום תמונה כדכאה, מכאיבה.

וכך אמשיך עד שאהיה זקנה! אין לי בררה.

אביב ברחוב פאביה – ולאדיסלב שלנגל

כפינת רחובות סמוצ'ה ופאביה

עומדת חווה בין שני סלים עלזבים, כוכרת

נקניקיות חכות,

כל "זוג" – בחמישה זלוטי בלבד!

– בבקשה –

כי אומר לחווה

ברחוב פאביה

שהאביב הגיע?

במקום בו חווה חיה, גרה ועובדת,

לא צומחים פרחים, לא דשא... אפילו לא עשב...

אין שם המוני פטיילים באביב,

איש אינו כוכר סגליות ראשונות,

איש אינו תופר לעצמו חליפות אביביות,

ואיש אינו קורא שירי אביב...

השמע ברחוב פאביה רק פלקת, חלשה וזולה,

כאילו נמכרה מהעגלה.

רוח אביבית נושבת בעצלות וכגבוה,

בעליות הגג כלטפת קלות רק כלי כיטה

כתאווררים.

האין מסקרן הדבר,

כהיכן יודעת חווה

שהאביב הגיע?...

כשלארשונה לא תמכור חווה

אפילו זוג אחד של נקניקיות חכות,

היא כחייבת ליהודיות

העומדות עם הבייגל...

כחזירה הביתה את הנקניקיות

נחיוך דבוק לפנייה.

"ילדים, לא תהיה ארוחת ערב...

החורך תם, ברוך השם..."

מחנות העבודה - פלאשוב

רקע כללי

פלאשוב היה מחנה ריכוז ליד העיר קרקוב שבפולין. המחנה הוקם ליד הכפר פלאשוב (ומכאן שמו), והוא הוקם בדצמבר 1941 בפרבריה הדרומיים של קרקוב. מפקד המחנה היה אמון גת, מפקד אס אס מווינה. ב-13 במרץ 1943 פיקח גת באופן אישי על חיסול גטו קרקוב והעברת כל תושביו למחנה פלאשוב. בתקופה מסויימת הגיע מספר אסירי המחנה ל-20,000. בהתחלה עבדו האסירים במפעלי מתכת וזכוכית וכן בייצור בגדים, במפעלים של חברות גרמניות. לאחר מכן התנאים הורעו, והם נאלצו לעבוד בעבודות פרך במחצבת האבנים. שיעור המוות במחנה היה גבוה מאוד. אסירים רבים, כולל מספר ילדים ונשים, מתו מטיפוס, רעב והוצאות להורג. במרץ 1944 נשלחו חלקם למוות באושוויץ, וחלקם למחנות הריכוז מטהאוזן, שטוטהוף ופלוסנבורג. לקראת סיום המלחמה ניסו הגרמנים לטשטש את הזוועה, וציוו על קבוצות יהודים במחנה לשרוף כ-9,000 גופות שהוצאו מתוך 11 קברי אחים. בסוף 1944 רק 600 אסירים היו עדיין בחיים. המחנה חוסל באוקטובר 1944. מפקד המחנה נידון למוות על ידי בית המשפט בקראקוב ב-1946. הצבא האדום שחרר את המחנה, שהיה כבר ריק מאדם ומהוכחות לרצח שהתרחש בו, ב-20 בינואר 1945. המחנה מופיע בסרט "רשימת שינדלר", בתיאור חייו של אוסקר שינדלר.

עדות על אמון גת

מול האיש הזה ניצבתי חסר מגן ומודע לקיומן של תקנות שקבעו מוות בתלייה על הפרת עוצר.

"עמוד דוס" רעם אמון גת.

גם אילו רציתי, לא יכולתי לנוע. רגלי הכו שורש בקרקע. משותק מפחד עקבתי אחר ידו הימנית. היא ירדה לאיטה אל נרתיק האקדח. הנשק נשלף, הקנה כוון לעברי. עתה שיחק איתי משחק חתול בעכבר. הוא השהה את הלחיצה על ההדק, נהנה מהפגנת כוחו, מצעיפיתי הדרכה למוות. הוא ידע שברגע שבו ילחץ על ההדק ייגמר המשחק המהנה. לא אמדתי את הזמן שחלף עד שהחליט לשים קץ לשעשוע. שמעתי את צלילה המתכתי של הנצרה שנקשה לריק. הכדור לא נפלט. גת קילל את המחסנית שלא הזינה כראוי את בית הבליעה. הוא ניסה לטעון מחדש את אקדחו, לא ראיתי מדוע לא עלה הדבר בידו. קולו הנרגז היה הדבר האנושי היחיד במעמד המפחיד הזה. רוגזו החזיר לי את היכולת לחשוב ולפעול: עלי להימלט, לברוח, לרוץ כל עוד נפשי בן! הסתובבתי ופתחתי בריצה מטורפת. לא ידעתי לאן אני רץ.

מאחורי גבי נשמעה קריאה חוזרת של גת: "עצור, יהודון מזוהסו" עצרתי. נצמדתי אל קיר אחד הצריפים, ביקשתי להתמזג איתו, להישאב אל תוך האפילה, להתמוסס בה. נשמתי בכבדות. בדממה שהתפרשה מעל המחנה נשמעה נשימתי כתקיעה בשופר. ניסיתי לחנקה בתוך ריאותיי, פן תסגיר את מקום מחבואי. לשווא. הוא לא שמע אותי. אני שמעתי אותו. קללותיו התרחקו והלכו עד שנדמו. הוא איבד את עקבותיי. צנחתי על הקרקע. נחתי. לא ראיתי עוד את זנבו של כוכב השביט, אך ידעתי בוודאות שהמשאלה נענתה.

כשהרשע בא כמו גשם נופל ברטולד ברכט

כאחד המביא מכתב חשוב לאשנב לאחר שעות-הקבלה: האשנב כבר נעול. כאחד הרוצה להזהיר את העיר כפני שטפון: אבל הוא כדבר לשון אחרת. אין מבינים את דבריו. נקבצן, הדופק בפעם החמישית באותה דלת שבה כבר קבל ארבע פעמים: הוא רעב בפעם החמישית. כאחד שדרכו זורם כתוך פצע והוא כחכה לרופא: דכו ככשיך לשתות. כך באים אנחנו וכספרים שעשו לנו כעשים שלא יעשו.

כשסופר לראשונה, שיידידינו נשחטים בהדרגה קבה זעקה של פלצות. אז נשחטנו כאה. אבל כאשר נשחטנו אלף ולשחיטה לא היה סוף, נפוצה השתיקה.

כשהרשע בא כמו גשם נופל, איש אינו קורא עוד: עצור!

כשהפשעים נערכים, הם נעשים בלתי-נראים. כשהסבל נעשה ללא-נשוא, אין שוכעים עוד את הצעקות. גם הצעקות נופלות כגשם-קיץ.

נכתוך גלות הכשורדים, שנות הגלות הראשונות - 1934-1936, עכ"פ 129-128, תרגום ה. בניכין

זה מול זה: אמון גת ואוסקר שינדלר

אוסקר שינדלר - חסיד אומות עולם	אמון גת - מפקד מחנה פלאשוב (פבר' 1943-ספט' 1944)
	אוסטרי במקור, חבר המפלגה הנאצית משנת 1932
גרמני, הצטרף למפלגה הנאצית מטעמי נוחות.	מ-1940 חבר באס.אס.
הגיע לקרקוב ב-1939 וקיבל תחת אחריותו שתי חברות שהיו קודם לכן בבעלות יהודים.	מילא תפקיד בכיר במשטרת האס.אס. בלובלין
מקים מפעל לכלי אמיל, מעסיק בעיקר יהודים וכך מציל אותם מן האקציות בגטו קרקוב.	הועבר לקרקוב, שם פיקד על חיסול גטאות ומחנות עבודה.
הופך את המפעל לשלוחה של מחנה פלאשוב ומעסיק בו 900 יהודים, כולל כאלה שאינם כשירים לעבודה.	בפבר' 1943 ממונה למפקד מחנה פלאשוב. משמש בתפקיד מפקד המחנה עד ספט' 1944.
עם התקדמות הצבא האדום מעביר את מפעלו לאזור חבל הסודטים.	נודע באכזריות יוצאת דופן: נהג לירות באסירים לשם שעשוע ממרפסת דירתו, נהג בכל בוקר לצאת לסיור כשהוא רכוב על סוסו מלווה בשני כלביו שאומנו במיוחד לתקוף ולנשוך אסירים.
מקבל אישור מיוחד ומצליח במבצע לא ייאמן להעביר את היהודים שתחת אחריותו דרך גרוס-רוזן ואושוויץ למפעל. בפעם היחידה נכנסים יהודים לבירקנאו ויוצאים ממנו.	הורה לספר אסירים בתספורת מוהיקן וערך בהם מטווחי ציד.
במפעל זכו האסירים ליחס אנושי וחם ולאפשרות קיום יהדותם.	יזם והשתתף אישית בהוצאות להורג ללא כל סיבה ממשית.
מקבל אישור ומציל 100 יהודים מרכבת קפואה ונטושה. את המתים קוברים קבורה יהודית.	השתתף בעצמו במעשי רצח של מאות יהודים במחנה פלאשוב ובחיסולי הגטאות.
ניצל את קשריו בשלטון המקומי להטבת תנאי היהודים.	לאחר המלחמה הוסגר לשלטונות פולין.
לאחר המלחמה מקבל תואר חסיד אומות עולם.	נידון למוות בקראקוב על רצח המוניים בעת חיסול הגטאות.

טיקוצ'ין ובורות ההריגה

רקע כללי

טיקוצ'ין, עיירה הנמצאת על גדותיו של נהר הנארב, נוסדה במאה ה-15. היהודים הראשונים הגיעו לטיקוצ'ין בשנת 1522. אט אט הלך והתבסס לו הישוב היהודי בעיר ובמשך השנים היו היהודים לפחות כמחצית מכלל אוכלוסיית טיקוצ'ין, כשהשיא היה באמצע המאה ה-19 - כשהיהודים היוו כמעט כ-70% מכלל אוכלוסיית העיר. בתקופה שבין שתי מלחמות העולם פעלו בטיקוצ'ין מספר מוסדות ציבור כלכליים וציבוריים שהקלו מעט על תהליך ההתרוששות שעבר על היהודים. הוקמו תנועות חברתיות ותרבותיות כגון: "הציונים", "פועלי המזרחי", "על המשמר", "פועלי ציון", "החלוץ", "השומר הצעיר", "אגודת ישראל"...

יחידות הצבא הגרמני נכנסו לטיקוצ'ין ב-2 בספטמבר 1939 אך תוך מספר ימים עזבו הגרמנים את טיקוצ'ין בהתאם להסכם בין ברית המועצות לגרמניה והעיירה עברה לתחום השלטון הסובייטי. עם פלישת הצבא הגרמני לברית המועצות ביוני 1941 עזבו השלטונות הסובייטים את העירה והגיעו לטיקוצ'ין אנשי צבא גרמני. תוך מספר ימים הורו הגרמנים לחפור שלושה בורות ביער לופוחובה שנמצא במרחק חמישה עשר קילומטר מהעיירה, ונאסר על יהודי טיקוצ'ין לצאת מן העיירה. 24 לאוגוסט 1941 הכריזו הגרמנים שעל כל יהודי טיקוצ'ין שמנו כ-1400 נפשות להתייצב למחרת בכיכר השוק. במהלך יומיים-שלושה הוציאו את כל יהודי טיקוצ'ין אל יער לופוחובה הסמוך ושם השמידו אותם בירות אל בורות ההריגה.

בטיקוצ'ין

מתוך רשמי נערה שביקרה במקום

דוכמים בתיה של טיקוצ'ין
דוכמות החצרות, פינות הכחבוא,
בית הכנסת, הפקווה והמבואות
דוכמים...
אך -
אם תקשיב היטב
תשמע את אותו קול חרישי הכנסר
בין בתיה הישנים.
אם תקשיב היטב
תשמע את זעקת אנשי העיירה,
את זעקת התינוקות הכרירה
ואם תביט את בין סיתרי הבתים
תוכל לראות אותם,
את אותו כגן דויד כבוש
הכתחבא כעיני אנשים
ובין כסגרות גסות של עץ זבן
כנסה להתמודד עם
כל אותם
סופים תלושים...

על השחיטה - ביאליק

שמים, בקשו רחמים עלי!
אם-יש בכם אל ולא בכם נתיב -
ואני לא מצאתיו -
התפללו אתם עלי!
אני - לבי כת ואין עוד תפלה בשפתי,
ובקר אזלת יד אף-אין תקנה עוד -
עד-כתי, עד-אנה, עד-כתי?
התלין! הא צנאר - קום שחט!
ערפני ככלב, לך זרע עם-קרדם,
וכל-הארץ לי גרדם -
ואנחנו - אנחנו הכעט!
דכי כתר - הך קדקד, ויזנק דם רצח,
דם יונק נשב על-כתנתך -
ולא יכח לנצח, לנצח.
ואם יש-צדק - יופע כיד!
אך אם-אחרי השכדי כתחת הקיע
הצדק יופיע -
יכגר-נא כסאו לעד!
וברשע עולמים שמים יקו;
אף-אתם לבו, זדים, בחכסכם זה
ובדככם חיו והנקו.

וארור האוכר: נקם!
נקמה כזאת, נקמת דם ילד קטן
עוד לא-בכא השטן -
ניקב הדם את-התהום!
יקב הדם עד תהמות כחשמים,
ואכל בחשך וחתר שם
כל-כוסדות הארץ הנכמים.

אייר, תרס"ג.

מחנות ההשמדה

רקע כללי

הנאצים הקימו מחנות סגורים להשמדה המונית. בימי מלחמת העולם השנייה ריכזו בהם מיליוני בני אדם, רובם יהודים. מ-1941 החלו הנאצים בהשמדה המונית במחנות. בשלב הראשון נרצחו ביריות מאות אלפי יהודים על ידי קבוצות האינזאגרופן של ה.ס.ס. בשלב השני התחילו הנאצים להשתמש בגז: ב-3.9.1941 עשו נסיון ראשון לרצח בני אדם בגז במחנה אושוויץ 1, ובעקבותיו החליטו להקים מחנות השמדה לרצח בגז בפולין ובגרמניה. מחנה ההשמדה הראשון הוקם בחלמנו, בדצמבר 1941. אחריו הוקמו מחנות בבלז'ץ, בסוביבור, בטרבלינקה, באושוויץ בירקנאו ובמיידאנק. הנאצים בנו את המחנות כך שיראו מבחוץ כמחנות עבודה. תאי הגזים נראו כמקלחות. אמרו ליהודים ששולחים אותם למחנות עבודה. כשהגיעו למחנות שלחו אותם "להתקלח"... את גוויות הנרצחים הוציאו מתאי הגזים ושרפו אותן. במחנות היו נסיונות בריחה והתקוממות. כ-4 מליון בני אדם נרצחו במחנות.

איש ס.ס. ניגש אלינו, אלה בידו. הוא נתן פקודה: "גברים לשמאל! נשים לימין!" ארבע מילים שנאמרו בשקט, באדישות, בלי רגש. ארבע מילים קצרות ופשוטות. אך זה היה הרגע שבו נפרדתי מאמי. בטרם הספקתי לחשוב וכבר חשתי בידו של אבי לוחצת את ידי. היינו לבדנו. לחלקיק שנייה הבחנתי באמי ואחותי הפונות ימינה. ציפורה אחזה בידה של אמי. ראיתי אותן נעלמות במרחק; אמי לטפה את שערותיה הבהירות של אחותי, כמו להגן עליה, בעוד אני הולך עם אבי ועם גברים אחרים. ולא ידעתי שבמקום ההוא, ברגע ההוא, נפרדתי לנצח מאמי ומאחותי ציפורה.

אלי בן 15

בכל שאלך – שי שלום

בכל שאלך
בכל אשר אני שומע צעדים,
אחי בדרכים, בביצות ביערות
עמוסי חשיבה, כקרה רועדים,
רדופי להבות, כגפופת ופחדים,
בכטר, בשלגים, בסופות, בסערות.

בכל שאעמוד אני שומע דפיקות,
אחי בצינוק, בתאי הנבאים,
כפלחות החוכות ובוקעות השתיקות,
כדורות אל דורות הדיהן כזעיקות.

בכחנות העיני, בבורות רפאים.
בכל שאשכב אני שומע קולות
אחי הסחובים עדרים לשחיטה.
כאודי תבערה, כעיי כפולות,
כפרים ועירות מזבחות לעולות
אנקת אבדנם לילותי כבעיתה.

ועיני לא תחדלנה תכיד לראותם,
"לבבי לא יחדל כלזעוק: תועבה!
ורק האדם יתבע על ביתם.
ושמים כעל עוד ירד לבכותם,
ועולם ומלואו על קברני כצבה.

הוי הארובות – אברהם הוס

כעל לשיכוני-הכוות שנתכנו בשום-שכל,
בהנשא גופו של ישראל הנמוג בעשן
דרך האויר –
קלט אותו כוכב אשר הפך כנקה כעשנות
ואלי קרן שמש היתה זאת אשר עליה הוטלה
הכשיכה?

הוי הארובות
נתיבות הדרור לעפרם של ירמיהו ואיוב –
כי הגה אתכן והציב לבנה על לבנה, בבנותו
נתיב לנכלטים בצלם-עשן?

הוי שיכוני הכוות,
אשר התכנותם להיותכם כסבירי פנים לבעל
הבית,
שאורח אורחים בלבד היה אורחו בשכבר היכים!
הוי אתן האצבעות,
בהציבן את הסף
כסנין הכבדילה בין החיים לכוות –

הוי אתן הארובות,
הוי אתן האצבעות,
וגופו של ישראל בעשן הנישא באויר!

לא כדאי לחלום – הלינה בירנבאום

קורה והחלום תוקף
יורד על הלב כענן או
כאבן נבדה
כופיע כתוך זיכרון רחוק
כסיוט נורא
– הלילה עכדתי בפתח הנבשנים
כיינו אותי – שכמלה
התחננתי, חיפשתי כחבוא
הכגרש היה אטום לחלוטין, שכור בחוכרה
ללא יציאה, ללא יציאה!

לא כדאי לחלום

הייתי כמו פירור אבק – הלינה בירנבאום

הייתי כמו פירור זעיר ואפור
כמו חלקיק אבק בלתי כזוהה
לא ראוייה אפילו למבט עבוד כיון
יכינה – או שכמלה...
הייתי כלום בעיניהם גם
בתור בשר לשריפה –
לא גדולה לא יפה לא רזה בכיוחד – או רעה
לא ילדה, לא נערה ולא אישה
חמקתי בשורה הארוכה בלי לעורר תגובה
רוגז, שנאה, רצון לנקמה, הענשה
לא, לא הייתי ראוייה לדבר
סתם אחת ללא צבע, נדונה מראש
כלום לא שווא
חלקיק של אבק שנותר ולא נוגב
בעת הטיהור הנורא –
אולי הייתי רק סליל להרשכה, לקליטה?

כתוב בעיפרון בקרון החתום דן פגים

כאן בכשלוח הזה
אני חוה
עם הבל בני
אם תראו את בני הגדול
קין בן אדם

זכור – אביר גלבווע

אבא אפר: בשנת ת"ח ות"ט
שחט פה חכיל קהילות יהודים
ובשנת תרפ"ח, ילדי,
ישירו לויים מזמורים במקדש.
כך חזה דניאל
וגלה הכלביים.
ואין עוד בבני ישראל עולבים
ואין עוד בבני ישראל טבוחים
ואין עוד כשכנות ישראל חרוכים.
ולא ידע דניאל ולא ידע הכלביים
ולא ידע אבא הטוב כי עם רבים,
עם המוני ישראל הרבים, לטבח יובל
ועימו אל הבור, הנביאים, המפרשים, חז"ל.

-- וקרה בשנת ת"ו ש"ן בי"ת
ואבי אובד.

ועוד אין ולא תהיה קריאה כהסה
על קולו המצווה:

זכור את אשר עשה!...

"לבסוף נפתחה הדלת ולראשונה בשנים עשרה שעות נשמנו
אוויר צח. נשמנו לרווחה, כי הצחנה בקרון מן האנשים הרבים,
בקרון סגור שאין בו שירותים, הייתה בלתי נסבלת. השמש
זרחה, אבל לא לנו. את פנינו קיבלה חבורה של חיילים גרמנים
עם מכונות ירייה וכלבי-דם.

החיילים נבחו לעברנו: 'החוצה, החוצה! מהר, מהר!' אבי, שידע
גרמנית ניגש לאחד השומרים ואמר לו שאנשים רבים מתו
בדרך. השומר הורה לכמה אסירים להרים את הגוויות ולשאת
אותן על כתפיהם אל המחנה. נאלצנו לציית לפקודות."

ברי

פסיעות אחדות מהמקום שבו ירדנו מהרכבת, עמד קצין נאצי
והורה לאנשים לגשת לתורים השונים. למזלי שמו אותי בקבוצה
של מבוגרים, והצלחתי להישאר עם אבי. כשעמדתי לפני הקצין
הנאצי, שאל אותי לגילי. עמדתי לומר שאני בן 12, אך משהו
עצר בעדי. אולי הפחד. לכן לא אמרתי מאומה. אבי הביין מה
מתרחש ואמר שמלאו לי 14. הקצין הנאצי השתהה לרגע, סקר
אותי מכף רגל ועד ראש והרים את זרועו הימנית, ושלח אותי
אל המבוגרים. אילו אמרתי שאני רק בן 12 הייתי הולך עם
הילדים האחרים אל מותי.

דוד

הלכנו בחמישיות – אירנה ליבמן

הלכנו בחמישיות.
השמע יקדה כעלינו,
קיץ היה.

הלכנו בחמישיות.
כל הראשים גזוזים,
כל העיניים ללא כבע אנוש.
הכל כאילו לא היה,
הכל כאילו חלום שקם לתחייה,
חלום בלהות.

קיץ היה, השמע יקדה.
"לא כלום, לא כלום, אל תבני ילדה"

הלכנו בחמישיות.
פסענו בשתיקה.
לא שתינו זה שעות עשרים וארבע,
גם לא אכלנו. אין בכך כלום.
אין כבר צרך בדבר.
ואם ישג לכי זה אכפת?
לנו? כי אנו? האם אדם שבצלכו נולד?
"ח! ח! ח!" – "יש לך כוח לצחוק ילדה?"
"לא. זה סתם. אין בעיניים יותר דמעה,
רק הצחוק השטני הרוקד בכעי.
כתי יגבר הכל ודיק"
הלכנו בחמישיות.
שפתים יבשות וסדוקות. רגלים כדמכות
אך כתרומכות, מתוך הרגל? מתוך פחד?

לא! ודאות היא שהדרך אחרונה
ואחריה לא יהיה כבר כלום, כבר כלום...
– "עדיין בוכייה ילדתי הקטנה"
עדיין בוכייה.
– "יקחי את הסיר הגדול ושתי את הכים הדלוחים."
– "ואת?" – "אני? אין לי כבר צרך בכך,
לי כבר הכל הינו-הך. גופי לא גוף
ונפשי לא נפש. אני כלי מעל לכל זה.
אולי אבן? אולי רוח רפאים כימים עברו

שלפתע ירדה בלאט ככרוכים
וכשחקת בקרקס הזה, קרקס ללא צחוק
וללא כחיאות כפים. קרקס לנידונים לכנות,
מה זהגעויות הרעידה את כפות רגליך?
שלי הן רגועות, ריקות ככל תחושה.
הכל ריק: כת, לב, קיבה וכליות.
עדיין השפתיים דובבות.
הביטי, דכנו כפרחי כלניות
הגדלות בכפתיע בישימון.
מה השעה שאלת? לכי יש כאן שעון?
השמע עדיין יוקדת, זה יום.
יום אחרון.

השמע יוקדת כל כך. קיץ.
– "תנו לי לשתות. לא אוכל יתר."
– "עדיין יש לך רצון? מה טוב.
הביטי, עוד כעט ויגיע הסוף,
כלו לבן, כלו שקט,
כמו השמע היוקדת כעלינו,
כמו חצץ כתחת לכפות רגלינו
היחפות. לא אדם כמו הקו שעל גבנו
וכמו הדם הכרטיב את אבני
השטח, בו עברנו אנו.
אלוהים! האם עדיין רואה אתה אותנו?"

הלכנו בחמישיות. שקט. קיץ.
רק אבני חצץ רוחשות
וסופגות את הדם.
היא נפלה כך, סתם,
הילדה הקטנה שאינה עוד בוכה.
היא שוכבת שקטה, כאופקת, שמחה.
כן, שמחה. טוב לה. לבנה השמע כעליה
ולבן- צהבהב החצץ. כאן היא תשכב.
לא תוסיף לקום, לא תוסיף לבכות,
לא לצחוק, לא להצעיד את הרגלים.
כעליה כחולים השכים.
הלכנו בחמישיות.
השמע יקדה כעלינו,
קיץ היה.
בשורה האחרונה נשארו רק ארבעה.

קיבלתי שתי נעלי ערב שונות לגמרי זו מזו.
האחת הייתה נעל על עקב גבוה, והאחרת
שטוחה, והן היו בגדלים שונים. מובן שאף אחת
לא התאימה לי כיוון שנועדו לאישה מבוגרת,
ולי היו רגליים קטנטנות. היה עלי ללכת בחצר
המחנה המכוסה שלג וגם לעבוד בהן.

אגנס (בת 11)

כולנו נראינו אותו הדבר. לראשונה פגשתי
עולם שאין בו הבדלי מעמדות. עשירים, עניים,
צעירים, זקנים, לכולם היה עתה גורל אחד.
בקושי הכרתי את אבי. אנשים קראו זה בשמו
של זה. קשה היה לזהות, רק לפי הצורה.
חברים היו חולפים לידך ולא מזהים אותם. זה
היה סיוט.

שאלו שרופים באש! – אברהם שלונסקי

שאלו, שרופים באש, שאלו, שרופים עד אפר:
איך העזה יד-בליעל את הקודש לחלל,
על מוקד בלב אירופה העלות גווילי הספר,
לעיני הכון פרוע ומרשע משתולל!

החזרה כלכות החושך? החזרו ימי ביניים?
או אם שב לכשול אטילה ובזרוע הוא כופה?
כי פילל כי בימינו תמצאנה הידיים
להבעיר את אש התופת למוקד אוטו-דה-פה?

אך אמרו זאת חכמינו, כי ידענו זאת כקודם:
הגווילים כי ישרפו, עוד תפרחנה אותיות...
הן פורחות כשרפי קודש ורושכות בכתב של אודם:
"ארורה את יד-בליעל, שביבתה את האורות".

כי הרוח בת הנצח, הצרורה בגוויל הספר,
אש הרשע לא כגעה בה, גם בבגוד בה האדם!
היא דוכה לעוף הפלא, העולה כתוך האפר:
נהדרת שבעתיים
וקיימת לעולם.

אנשי ס.ס עם שוטים וכלבי צייד אלזסיים שרצו בשטח.
בהלה השתלטה על הכל, כאשר בני משפחה נקרעו
באכזריות איש מאחיו. הורים קראו לידיהם האובדים,
ואמהות צרחו את השמות מעל לקולותיהם הרמים של
השומרים. כולם בלי יוצא מן הכלל, איבדו את עשתונותיהם
ואת צלילות דעתם, והדבר סייע למזימתם של אנשי ס.ס.
מטרתם היתה לשבור את רוחנו, למחות כל שריד לרגשות
אנוש, להחדיר בנו פחד, אימה ובהלה. החרדה המסמרת
שיער שהוחדרה בנו ברגע בואנו, לא עזבה אותנו אף לרגע.
שמחה בן 17

"איש ס.ס. בא לקראתנו וְאָלָה בידו, הוא ציווה: 'גברים
שמאלה! נשים ימינה! ארבע מילים שנאמרו בשקט,
באדישות, ללא כל התרגשות. ארבע מילים פשוטות,
קצרות. ברגע זה נטשתי את אימי. בטרם הספקתי לחשוב
על כך, חשתי את כף ידו הלוחצת של אבי: נותרנו לבדנו.
בחלקיק של שניה, יכולתי לראות את אימי ואחותי פוסעות
לצד ימין. צפורה החזיקה בידה של אימא. ראיתי אותן
מתרחקות; אימא ליטפה את שיערה הזהוב של אחותי, כמו
ביקשה לגונן עליה ואני המשכתי ללכת לצדו של אבי, עם
הגברים. לא ידעתי כי ברגע זה, במקום זה, עזבתי לנצח
את אימי ואת צפורה."

אלי ויזל (15), טרנסילבניה.

הרגע הנורא מכל ב-24 השעות של המחנה היה רגע
היקיצה: שלוש שריקות של משרוקית היו קורעות אותנו
בלי רחס, בעוד לילה, משנתנו המייגעת. באותה שעה היינו
מתחילים להתלבט בנעליים הרטובות, שבקושי רב יכולנו
לתחוב לתוכן את רגלינו הפצועות והבצקות. ברגעי
השכמה אלה נשמעו אנחות ויבבות על צרות פעוטות ערך,
כגון קריעת תיל ששימש תחליף לשרוכים. בוקר אחד
שמעתי אדם, שהכרתיו כאיש אמיץ בעל הליכות של
כבוד, בוכה כילד משום שנעליו הצטמקו ממידת רגליו
ואנוס היה לצאת יחף אל רחבת המצעד המושלגת.
אלמוני

רקע כללי

מחנה הריכוז וההשמדה אושוויץ שבפולין היה המחנה הגדול ביותר במערכת המחנות של גרמניה הנאצית במלחמת העולם השנייה, והמחנה בו הושמדו בגז המספר הגדול ביותר של יהודים בשואה.

אשוויץ היה מחנה ההשמדה שפעל זמן רב יותר מכל שאר המחנות (מיוני 1940 עד ינואר 1945), הושקעו בו מאמצים טכנולוגיים יוצאי דופן, הרבה מעבר למה שהושקע במחנות אחרים, והתבצעו בו ביזה ושווד של הקרבנות, על רכושם וגופם, בהיקף חסר תקדים.

באשוויץ הייתה מערכת ענקית של שלושה מחנות עיקריים וכארבעים תתי-מחנות. שלושת המחנות העיקריים היו:

- אושוויץ I, מחנה הריכוז המקורי ששימש כמרכז מנהלי לכל תשלובת המחנות. במחנה זה נרצחו כ-75,000 אינטלקטואלים פולנים וכ-15,000 שבויי מלחמה סובייטיים;
- אושוויץ II (בירקנאו), מחנה השמדה שבו נרצחו כמיליון וחצי יהודים וכ-22,000 צוענים ואשר שימש גם כמחנה ריכוז בו החזיקו אסירים לביצוע עבודות כפייה.
- אושוויץ III (מונוביץ), ששימש כמחנה עבודה עבור חברת אי גה פארבן, וכמרכז הניהולי של כל מחנות המשנה של אושוויץ, שבהם נוצלו היהודים בעבודת כפייה.

מחנות אושוויץ נמצאים ליד העיר הפולנית אושווינצ'ים, כ-50 קילומטר ממערב לקרקוב, בדרום פולין. יהודים נשלחו לאשוויץ מכל רחבי אירופה: מנורבגיה בצפון עד רודוס, בדרום אירופה, ומטולוז בדרום צרפת ועד אוקראינה במזרח. רוב האנשים הגיעו למחנה ברכבת, לעתים קרובות אחרי נסיעת זוועה בקרונות בקר שנמשכה כמה ימים, ואף מעל שבוע.

המרד היחיד שאירע בפועל באשוויץ היה המרד של אנשי הזונדרקומנדו, ב-7 באוקטובר 1944. במהלכו הפציצו והרסו האסירים את משרפה 4. לאחר מרד הזונדרקומנדו נעצרה למעשה ההשמדה בתאי הגזים.

ב-18 בינואר 1945 החל פינוי המחנה. 58,000 האסירים שנותרו במחנה הוצעדו בצעדה כפויה אל תוך גרמניה. צעדה זו נודעה בשם "צעדת המוות"; כ-15,000 איש מתו במהלכה. ב-27 בינואר 1945 הגיע הצבא האדום אל המחנה, ושחרר כ-7,500 אסירים שנותרו בו.

בסך הכל גורשו לאשוויץ 1.5 מליון איש מתוכם כ-1,100,000 יהודים. מספר הנרצחים נע, על פי ההערכות, בין 1.1 מליון איש ל-1.35 מליון איש.

"עד התחתית הגענו, לשפל המדרגה, למטה מזה אי אפשר לרדת. לא נותר לנו דבר: לקחו את הבגדים, את הנעליים, ואף את שערותינו לא הותירו לנו. אם נדבר לא יקשיבו לדברינו, ואם יקשיבו לא יבינו. עוד מעט גם את שמותינו ייטלו. אם בכל זאת נרצה לשמור עליהם, יהיה עלינו לאזור את כל כוחותינו כדי שישרוד דבר מה מאתנו. דבר ממה שהיינו.

אני יודע שלא בנקל ניתן להבין את דברי, וטוב שכך הוא. ינסה נא, אפוא, כל אחד להרהר מה ערכם של הרגלי היום יום הקטנים של כל אדם וכמה משמעות יש להם: לחפצים רבים שיש אפילו בידי פושט יד עני שבקרן רחוב: ממחטה, מכתב ישן, תמונה של אדם יקר. דברים מעין אלה הם חלק מישותנו כמעט כמו איבר מאיברי גופנו. אין אנחנו יכולים לשוות בדמיוננו את החיים בלעדיהם. אם הם אובדים מיד אחרים תופסים את מקומם. והם שלנו משום שבחובם טמונים הזיכרונות; משום שיש בכוחם לעורר בנו מחשבות.

עתה שוו בנפשכם אדם שניטל ממנו ביתו, הרגליו, בגדיו, הורחק מיקיריו, הכל, כל מה שהיה לו: אדם כזה לא יהיה אלא קליפה ריקה, לא נותר לו דבר, הוא אומלל וחסר-אונים. לא נותר לו כבוד עצמי; הוא לא יכול עוד להבחין בין טוב לרע. מי שניטל ממנו הכל בהינף יד, גם אישיותו ניטלת ממנו בקלות יתרה. הוא הופך ליצור נחות ביותר שקל להחליט להמיתו בלי מחשבה תחילה. ליצור כזה אין להתייחס כאל בן-אדם... אולי כעת ניתן להבין את המשמעות הכפולה של השם "מחנה ההשמדה".

אל קצין ה - S.S מפקדו לשעבר של מחנה אושוויץ בירקנאו.

סוף סוף הגיע הזמן שתדע דברים אלה ממני, האסיר לשעבר מספר 17724 מאושוויץ

זה אני שהובלתי עם משפחתי כמו בהמות, בקרון של בהמות, בצפיפות שלא תתואר, במשך שני ימים ולילות אל המחנה שלך, מבלי שתינתן לי אפשרות לקבל מים או לצאת לעשות צרכים אפילו פעם אחת במשך כל הדרך. אפילו לשבת לא היה מקום. נקבע תור כדי שכמה מאיתנו יוכלו לשבת מדי פעם.

זה אני שנגררתי מהקרון החוצה באכזריות כשהגענו למקום האיום ההוא. הופרדתי ממשפחתי, את רובם יותר לא ראיתי בחיים, הופשטתי ערום והובלתי תוך מכות בעזר של אנשים מושפלים עד עפר, כמוני, למיון. נבחרתי להמשיך לחיות לעת עתה ולסבול. אך רק זמנית, עד ניצול טיפת הלשד האחרונה שבי.

זה אני שהולבשתי פיזמת פסים דקה ושתי נעלי עץ שמאליות, קועקע בי מספר ונזרקתי יחד עם כולם למכלאת ענק המכונה מחנה הצוענים.

זה אני שהושפלתי בכל דרך אפשרית, הורעבתי ללא גבול וקיבלתי דיסה מסלק בהמות לא רחוף בתוך סיר לילה שנלקח מבין חפצי היהודים השדודים, יחד עם עוד תשעה אסירים, על מנת ללגום, לאכול בלי כף ומזלג, בתור, כשכל אחד לוטש עיניים רעבות לעבר חברו לראות כמה הוא אוכל.

זה אני שקיבלתי חמש עשרה מלקות בכבל חשמלי עבה כשניסיתי לקחת קליפה של תפוח אדמה מהאשפה של מטבח ה - S.S .

זה אני שעבד בפרך במשך שש עשרה שעות במכרה של מלח תמורת 160 גרם לחם וחצי ליטר נוזלים ביום. זה אני שקפצתי, רצתי והשתטחתי לפי הדרשה והשיגיון של הקצין התורן שערך את סלקציות לחיים או למוות מדי פעם. קנה המידה לחיים היה מרחק הקפיצה ומהירות הריצה ובכל זאת נשארתי בחיים ולא מתתי, למרות שלא פעם עלתה בי המחשבה להפסיק את המאמץ ולעשות לזה סוף.

הנה כעת קטע מהעיתון שהופיע השבוע בישראל: "חברי משלחת המונה חמישים בני נוער מהתנועה הקיבוצית המאוחדת, הניחו זר והניפו את דגל ישראל. בתום הטכס אמרו הנערים קדיש ושרו את התקווה!" אתה יודע איפה? - באושוויץ!

רציתי שתדע שנערה אחת מהמשלחת, הינה הנכדה שלי של אסיר לשעבר מאושוויץ.

עברו מאז 42 שנים ואני כל הזמן הזה לא יכולתי להתגבר על התחושה שייסרה אותי, למה לא התקוממתי? התביישתי בפני הבנים שלי וכמעט שלא סיפרתי להם על הקורות אותי שם, בפלנטה האחרת, מפני שנתתי שיובילוני כצאן לטבח.

והנה דווקא הנכדים שלי, כולם תוצרת ישראל, עזרו לי להבין.

אני כן התקוממתי, כן לחמתי בכס, מפני שרציתם שאמות שם, שתוכלו לפזר את האפר שלי יחד עם אפרם של המיליונים הרבים בשדות אושוויץ. אבל אני לא נכנעתי לכס. ועכשיו יש המשך ועתידי. נכדתי עברה בשערים המקוללים של אושוויץ, נערה גאה, חברת המשלחת מישראל תחת דגל ישראל ושם בגיא ההריגה שרו את ההמנון של מדינת ישראל.

ובכן לא הלכתי כצאן לטבח, אלא נאבקתי, מרדתי והמשכתי. על כן הייתה מלחמה בינינו ואני זה שניצחתי. סמלי הניצחון שלי - נכדי

על החתום

צבי המאירי

סבא של שגית מהמשלחת

חבר קיבוץ מישראל - מדינת היהודים

לאושוויץ הגענו ב-16.1.43 לפנות ערב. בזרועי הטביעו מספר 29682 ומאז לא הייתי עוד עבורם אדם עם שם אלא מספר שאמור להיות כל זהותי עד אשר במשרד המחנה יסומן לידו צלב קטן עם תוספת: מתה. וכך החלה הוויית בגיהנום, שבני אדן כוננו אלה לאלה, הרוצחים לקורבנותיהם. הושלכתי אל תוך בלוק מספר 13, אל תוך הוייה של טירוף, של זוהמה, של אי שפיות, הוייה תהומית.

כשבאנו לבירקנאו לא היו במחנה מים, רק לקראת סוף 43 נבנה חדר רחצה, ובו מספר כיורים עם מים זורמים. השפתיים של העצירות שהגיעו לפנינו היו שחורות, צרובות מצמא. צמא זה משהו נוראי, יותר גרוע מרעב. לא עבר זמן וגם שפתיי השחירו. בחורף עם האדמה המכוסה בשלג, והרגליים כושלות. קרה לא פעם שהתורניות שהלכו להביא קפה החליקו והפילו את החבית והמשקה העכור אבל החם נשפך בחלקו. כשסוף סוף הגיעו לבלוק התנפלו עשרות נשים על החבית כדי לזכות בקצת "קפה" לריכוך הצריבה שבפה ואולי אף לרחצת הפנים.

בארבע לפנות בוקר, בחוץ עוד לילה חשוך, משרוקית שורקת, האחראית בלוק צועקת מעירה אותנו לצל אפל (מפקד-ספירה) ועלינו לקום, להיאבק על קצת נוזלים, ולצאת מהר החוצה ולעמוד שם בחמש שורות צפופות, בכפור בייאוש באין אונים.

הנה כך: גלחו את ראשי, קעקעו מספר על ידי, זרקו לעברי בגדים משונים ומקומטים מאוד. יכולת לקבל שמלה אלגנטית מפריז או שמלת משי קייצית מבריקה בחורף, ולא לפי המידות שלי, כלומר הרגשתי את הגרוטסקיות שבצורתן, הרגשתי מושפלת.

קשה מאוד להסביר למישהו את ההרגשה של נערה, של אישה, שלה ראש מגולח, לא מכוסה במטפחת. אמנם את עצמי לא יכולתי לראות כי לא היה במה להשתקף, אבל ראיתי את האחרות וזה הספיק לי, ידעתי שאני נראית כמוהן. זה מעניין שראש מגולח עם קצת שערות סומרות משוות לפנים מראה בלתי שפוי של משוגעת. יכול להיות שהיה גם משהו מוזר במבטינו, משהו שגבל עם טירוף. כך אני זוכרת שנראינו, ואין פלא, הלא כולנו היינו על סף המוות המודע.

מתוך עדותה של אווה פלדנקייז

מרד הזונדרקומנדו באושוויץ / ישראל גוטמן

7.10.1944

ביום שפטה הידיעה על טראנספורט שני - פרץ המרד. הוא הקיף במשך דקות ספורות כשש-מאות מעובדי הזונדר. הקרמטוריום מס' 2 נשרף ופוצץ כליל. הקאפו הגרמני, הידוע באכזריותו, הושלך חיים אל תוך הכבשן ובקרוב פנים-אל-פנים נהרגו ארבעה אנשי ס.ס. ונפצעו רבים. שטח המשרפות הפך לשדה קרב. האסירים פרצו את הגדר ומאות נתפזרו בסביבה. קמה בהלה בין הנאצים. אלפיים קלגסים הוזעקו, והוכרז מצב הכן במחנה. הנאצים קראו את האסירים היהודים בבירקנאו ל"אפל".

הם התרוצצו כעכברים בבוא הסערה. נמוגו הביטחון העצמי וגאוות הנאצים. נתברר שאומץ ליבם עמד להם בעיקר בשעות הרצח.

אסירי בירקנאו והמחנות האחרים לא באו לעזרת האסירים המתקוממים. גורל המורדים נחרץ מראש. אך יום המרד של הזונדרקומנדו היה לסמל של נקמה ועידוד לאסירים. במקום ששימש במשך שנים גיא הריגה למליוני קרבנות, נפלו - מידי האסירים-הנאצים הראשונים באושוויץ. והיו אלה יהודים שנלחמו. במחנה הענקי, שמנה רבבות אסירים כלואים, פרץ קומץ יהודים את אוירת הכניעה וההשלמה עם הגורל. התקוממות הזונדר הוכיחה לאסירים בני אומות אירופה כי היהודים יודעים ללחום על חייהם.

לפי עדויות במשפט אייכמן

אלוהים, מי ברא את אושוויץ? קצטניק

והוא, כמוני עכשיו, היה מביט לעברי בתוך המשאית המתרחקת?

והאם היה הוא, המוזולמן, חושב אז אודותי, איש ס.ס., כפי שאני חושב עכשיו אודותיו? אהה, אלוהים, אל רחום וחנון, כלום אני הוא, אני הוא שבראתי את אושוויץ? ! שהרי לא די שגרמני זה שלעיני, סמל גולגולת המוות על כובעו וידיו תקועות בכיסי מעיל ס.ס. שחור, יכול היה להיות במקומי, אלא שאני - וזו הנוראה בזוועות - אני יכול הייתי להיות במקומי?!

אהה, אלוהים, אל-אלוהי אושוויץ! האר-נא פניך ליציר-כפ"ך למען אדע מיהו היושב בתוכי ונשלח עכשיו לקרמטוריון - ומדוע? ומיהו היושב בתוכי ושולח אותי לקרמטוריון - ומדוע? אתה היודע כי ברגע זה שנינו, השולח והנשלח, שווים אנחנו כבני אדם! יצורי-כפ"ך, בדמותך ובצלמך.

ואני בתוך המשאית המתגלגלת, שלד עירום בין שלדים עירומים, נשלח עכשיו בידי הגרמני המפהק אל הקרמטוריון. מביט בו ובפיהוקו, ופתאום שואל את עצמי: האם הוא שונא אותי? הרי הוא אפילו אינו מכיר אותי. גם את שמי אינו יודע. אני מוסיף להביט בו ושואל את עצמי: האם אני שונא אותו? הרי אני אפילו את שמו אינני יודע, כשם שאין אני יודע את שמות כולנו, המובלים עכשיו לקרמטוריון. כל מה שאני יודע על הגרמני הזה הוא שבוודאי היה רוצה עכשיו, בבוקר קר זה, להישאר במיטתו החמה, בלי להשכים עם-שחר משום שמשאית עמוסת חומר צריכה לצאת לקרמטוריון.

בו-ברגע תקפתי זוועה שכמוה לא ידעתי מעודי: אם כך הוא, הרי יכול היה הוא לעמוד כאן במקומי, שלד עירום במשאית, ואילו אני, אני יכולתי להימצא שם במקומו, בבוקר קר כזה, דואג לשלוח אותו, ומיליונים כמוהו, לקרמטוריון - וכמוהו הייתי גם אני מפהק, משום שהייתי מעדיף, כמוהו, להוסיף ולשכב במיטה בבוקר קר שכזה.

מתוך נאומו של אלי ויזל ניצול מחנה אושוויץ בטקס לציון שישים שנה לשחרור המחנה.

"האדם שעומד מולכם הוא סופר שכותב על השמדת תרבות שלמה על ידי משטר ברוטאלי ואכזרי, אני מדבר אליכם כבן של עם עתיק, העם יחידי ששרד מהימים העתיקים, עם שעבר שואה ודיכוי, אבל לא נשברה תקוותו לגאולה".

אני מפציר בכם במלוא הענווה, במלוא הכבוד, לשמוע את עדי הראיה. היינו יכולים להגיב באלימות, בשנאה, ברגש נקמה, אבל לא עשינו זאת. כל אלה הם מחלות. כעד יהודי שניצול מהשואה אני מדבר על הסבל של בני עמי כאזהרה שהדבר לא יעשה גם לאחרים.

אם העולם היה מקשיב לאלה מאיתנו שניסו לדבר אפשר היה למנוע את קמבודיה, בוסניה ורואנדה. אנחנו יודעים שבשבילם זה מאוחר מדי. הם נעזבו על ידי האלוהים ונבגדו על ידי האנושות. אבל זה לא מאוחר מדי בשביל הילדים של היום, שלנו ושלכם. בשבילם צריך להוקיע את האנטישמיות או שנאה דתית או אתנית. אלה שעושים היום טרור צריכים לעמוד לדין על פשעים כנגד האנושות.

העבר הוא ההווה, אך על העתיד עדיין ניתן להשפיע. אלה ששרדו את אושוויץ מטיפים לתקווה ולא ייאוש. השאלה שתמיד נשארת איתנו - האם העולם למד את הלקח?!

"בית חרושת לכזות".
 אכן כשבו בן הוא. הייתי מוסיפה להגדרה זאת את הכילה
 "משוכלל".
 כלומר: בית חרושת משוכלל לכזות".
 בהתחלה היה זה בית חרושת פרימיטיבי.
 כמו כל בית חרושת מתחיל.
 אך הנאצים הצליחו להפכו למשוכלל.
 כיצד?
 ע"י תאי גזים. ניסויים אכזריים. ככות, רצח ויריות.
 זריקות רעל. הרעבה וכה עוד?
 כאן בין הלבנים האדומות הסדר והניקיון
 אפשר לראות את "גאונותו" של האדם
 ברצח בני אדם שנבראו בצלמו.
 האדם הפך למספר
 האדם הוא אפס רק בספר.
 ואנחנו שעומדים כאן ביחד בקובה זקופה
 קיבלנו על עצמנו בדומיה את החובה הקדושה "לזכור את
 הכל.
 לזכור ודבר לא לשכוח."

פעם בקיץ, כשנשארו לבד,
 ראיתי לסבתא בספר על היד.
 הייתי פעוט – סקרן וחוקר –
 שואל ומשיב כבלי לדבר.
 הנחתי ידי הרבה על זרועה
 ורציתי לתלוש כל ספרה כמקומה.
 וסבתא חבקה ונשקה –
 בלי הסבר.
 רק אכרה חרישית –
 כשתגדל אספר.
 ספרה על תקופה קרובה רחוקה,
 על עם בגולה, על שואה וגבורה,
 על קר ורעב, כחנות עבודה,
 וכיצד דרך נס כמות נצלה...
 פעם בקיץ, כשנשארו לבד,
 נשקתי לסבתא חזק על היד

מתוך "הזהו אדם" – פרימו לוי

נכתב ע"י זלמן גראדובסקי, איש הזונדרקומנדו, שהיה ראש המרד וכתב יומן בו תיעד את המתרחש במחנה ואותו הטמין באדמה.

אני יודע, שלא בנקל ניתן להבין את דבריי, וטוב
 שכך הוא. ינסה נא אפוא כל אחד להרהר כמה ערך
 להרגלי היום-יום הקטנים של כל אדם וכמה
 משמעות יש להם, לחפצים רבים שיש אפילו בידי
 פושט יד עני שבקרון רחוב – ממחטה, מכתב ישן,
 תמונה של אדם יקר. דברים מעין אלו הם חלק
 מיישותנו כמעט כמו איבר מאיברי גופנו... עתה שוו
 בנפשכם אדם שניטלו ממנו ביתו, הרגליו, בגדיו,
 הורחק מיקריו, הכול, כל מה שהיה לו, אדם כזה לא
 יהיה אלא קליפה ריקה, לא נותר לו דבר, הוא
 אומלל וחסר אוניס: לא נותר לו כבוד עצמי, הוא
 לא יכול עוד להבחין בין טוב ורע. משום כך בקלות
 יתרה מי שאיבד את הכל, גם אישיותו ניטלת ממנו
 בקלות יתרה. הוא הופך ליצור נחות ביותר שקל
 להחליט להמיתו בלי מחשבה תחילה. ליצור כזה אין
 להתייחס כאל בן-אדם. במקרה הטוב ביותר יישפט
 לחיים או למוות בשל שיקול של תועלת. אולי כעת
 ניתן להבין את המשמעות הכפולה של השם "מחנה
 השמדה".

בוא אלי, אתה אזרח העולם החופשי, אתה שהמוסר
 האנושי והחוק ערבים לקיומך ולביטחונך, ואספר לך איך
 רמסו פושעים מודרניים ורוצחים שפלים את מוסר החיים
 ואת חוקי הקיום השחיתו...
 ...קום ידדי, צא מן הארמונות החמימים והשלווים שבהם
 אתה חוסה, אזור אומץ והתלווה אלי בסיוור על פני יבשת
 אירופה, שם פרש השטן את שלטונו. אספר לך ואוכיח
 בעובדות כיצד השמיד הגזע העליון והמתורבת עם חלש
 וחסר מגן, שלא (הוכשר) לפשע, את העם היהודי...
 ...הפרד מידיך ומכריך, כי (אחרי) ראותך מעשי הזוועה
 הסדיסטיים של עם השדים התרבותי כביכול, ודאי תרצה
 למחוק את שמך ממשפחת האדם. או אז תתחרט כי ראית
 אור עולם... תבקש נחמה בין חיות שזה אכזריות תחת
 לחיות בין שטנים מתורבתים... האדם בהופכו לחיה. ככל
 שמרובה התרבות כן אכזריות הרוצח, ככל שמרובה
 הציוויליזציה כן גדול הבארבאר, ככל שההתפתחות גבוהה
 כן נוראים מעשיו...
 ... הסכת ושמע ידד מה מתרחש כאן...
 ...

רציתי לכתוב משהו
 על המספר החרוט
 בזרועי – תעודת זהותי באושוויץ
 הוא בבשרי
 איתי תמיד וכך מזה ארבעים שנה
 לא החוויר, לא דהה
 שום אות לא נחקה בו
 האם הוא כפריע ליק לא, לי לא
 אני כל כך רגילה כאילו היה לי בלידה
 אבל למעפים כשבעורר תשוכות לב
 בסביבה זרה, צפופה
 וכסתכלים בו – בי
 לא נוח לי נוצרת כבונה
 לא אוהבת להיות בכרז העניינים
 לחוש בכבטים חוקרים, סקרנים, נחשים
 מתפעלים – או כדביקים תווים
 וזה מאוד כפריע
 בכאלה רגעים של שאלות כטרודות
 של רחמים כשפילים
 נאו גרוע יותר – של התעניינות בככות הכספים
 הניתנים על ידי הגרבינים
 אני כשתוקקת שתמיד ישרור חורף כי
 אז על הכל ככסים... הערוולים הארוכים

זכרתי רק אחת:
 שקשוק הגלגלים,
 פסי- ברזל כככטים,
 כככטים,
 כככטים...

ידעתי רק אחת:
 לא אמות
 עד שוב אראם:
 שקטים,
 חלודים,
 כעשיבים, כעשיבים...

ובאתי:
 שקטים,
 נחלודים,
 כעשיבים--
 הו, ככה פרחים!

מתוך העדות של יחיאל דינור (קצטניק) במשפט אייכמן

ש. מה הסיבה שבגללה חסית בשם הספרותי "קצטניק", מר דינור?
 ת. אין זה שם ספרותי. אינני רואה עצמי כסופר הכותב דברי ספרות. זו כרוניקה מתוך הפלנטה אושוויץ. הייתי שם במשך שנתיים. אין הזמן שם כפי שהוא כאן על כדור הארץ. כל שבר רגע הולך שם על גלגלי זמן אחר. ולתושבי פלנטה זו לא היו שמות, לא היו להם הורים, ולא היו להם ילדים. הם לא לבשו כדרך שלובשים כאן; הם לא נולדו ולא הולידו; נשמו לפי חוקי טבע אחרים, הם לא חיו לפי החוקים של העולם כאן ולא מתו. השם שלהם היה המספר היה המספר קצטניק. הם לבשו שם, איך לקרוא...

ש. כן, זה מה שהם לבשו שם? (מראה לעז לבוש אסיר מאושוויץ).
 ת. זהו הלבוש של הפלנטה הקרויה אושוויץ. ואני מאמין באמונה שלמה שעלי להמשיך בשם זה כל עוד שהעולם לא יתעורר אחרי צליבת העם, למחות את הרעה הזאת, כשם שהאנושות התעוררה אחרי צליבת אדם אחד. אני מאמין באמונה שלמה שכשם שבאסטרולוגיה הכוכבים משפיעים על מזלנו, כן כוכב האפר אושוויץ עומד למול כדור ארצנו ומשפיע עליו.

אם אני יכול לעמוד כאן לפניכם היום, ולספר את הקורות מתוך הפלנטה הזאת, אם אני, הנפיל של הפלנטה הזאת, יכול להיות כאן ועכשיו, הרי אני מאמין באמונה שלמה שזה הודות לשבועה שנשבעתי להם שם. הם נתנו לי את הכח הזה. השבועה הזאת הייתה השריון בו נכנסתי לכח עליון מחוץ לדרך הטבע שאוכל אחרי זמן – זמנו של אושוויץ – שנתיים, בהיותי מוזלמן לעבור את זה. כי הם הלכו ממני תמיד, הלכו ממני, נפרדו ממני, ובמבט עינינו הייתה השבועה הזאת. קרוב לשנתיים ימים ממני ותמיד השאירו אותי אחריהם. אני רואה אותם, הם מסתכלים בי, אני רואה אותם, אני ראיתי אותם ליד התור...

אנחנו ההרוגים תובעים דין – אלפונית

לא תראה על קברנו פאר של מצבת,
לא ימצאו שם פרח וברוש,
גם לא זרים כסיפן לעצבת
ולא כלאכים מרכיני ראש.

אין שם פס פז, לא בת-קול כאושת,
גם לא נרות באש התמיד.
בעצמותינו הרוח רוחשת,
אנחנו גוועים בבורות שטופי סיד.

אין עוד תקווה בלבן גלגלת
בין חוטי תיל, כתחת מפלת,
ואפר שלנו לאפריס
נזרה כתוך הכדים השבורים.

סביב העולם אנחנו שלשלת,
זרע לכל הרוחות פרת,
אנחנו מונים הימים בלי תוחלת,
אך כאיתנו הזכך לא יברח.

ובאים ובאים הרבים בסודנו,
וכה נתעצם יום אחר יום,
עד יתפחו ויגאו כל שדותינו,
עד תתפקע אדמתכם. ואיום

חילנו יצא, קרקפת ולסת
ועצם אל עצם, שורה באין חסד,
הרדופים – הרודפים נצעק בפניכם:
ההרוגים תובעים דין כידכם!

כשוררת אלפונית שלחה את השיר הזה כן
המשרפה בבירקנאו לפני כותה ב-8
בכארם 1944.

הנגן באושוויץ – לזיק יעקב סטרופזה

ניצול כסלוניקי

או כן, אני כבר סב
שערותיי הלבני
כעט מאוד נשאר
אולם תווי פני דוכים,
היום קמעה לכנגן,
אני, שם בתצלום
כאושוויץ.

ואך על פי יקרה
ומבקר ביד ושם יביט עלי
ועל הקיר, וישתאה
כראות אחד פהעולם ההוא
כראה שעבורו שייך
אל העולם הבא
שעבורי הוא
עולם שכבר היה.

אני אבוא לכאן
כל יום, כל בוקר
לכאן אשים את פעמי
עם הניגון ההוא בראש
אל המראות בקיר
ואל הריח העולה בנחיריי
אותו אני, לבד, אכיר

לכאן אני שייך
אני לא "פסל חי", כי חי,
במונומנט הזה
עכו חלקי זה יש ושם
וגוף שלי.

כל בוקר
גם כאשר קורה
ולא חלכתי חלום בלהות
כשהזיעה הקרה
לא כעירה אותי
כשאינני קם בבהלה
כאיכת הס.ס.
כל בוקר.

אני שואל את עצמי
לאן אלך היום
מתלבש ושותה תה
וכדליק את הככונית
וכתחיל לנסוע
לאן?

המנוע רועש
המראות חולפים
הרכזור, השדרה
העלייה לגבעה, ההר
השער הפתוח
כל בוקר
יד ושם

אל כול תמונת הכנגנים
תזכורת כובילה
שירת ההולכים
בגיא ההריגה

מתוך: האדם מחפש משמעות - ויקטור פרנקל

"... נסיון חיי המחנה מורה לנו, כי יש בידי האדם חופש בחירת פעולה. מצויות דוגמאות רבות, מהן דוגמאות שיש בהן מיסוד הגבורה, המוכיחות לנו, כי אפשר היה לגבור על האפאתיה, לדכא את הרגיזות. אדם מסוגל לשמור על שארית של חירות רוחנית, של עצמאות המחשבה, אף בתנאים נוראים אלה של ערה נפשית וגופנית.

אנחנו שהיינו במחנות ריכוז, זוכרים את האנשים אשר היו עוברים בצריף לצריף כדי לעודד רוחם של אחרים, כדי לפרוס להם מפרוסת לחמם האחרונה. אולי הם היו מעטים, אך די בהם להוכיח, כי אפשר ליטול מן האדם את הכל חוץ מדבר אחר: את האחרונה שבחירויות אנוש – לבחור את עמדתו במערכת נסיבות מסוימות, לבור את דרכו.

ותמיד היו הזדמנויות לבחירה. יום יום, שעה שעה, נקראת לחתוך הכרעות, הכרעות שקבעו, אם תיכנע או לא תיכנע לכוחות שאיימו לשלול ממך את עצם יישותך, את חירותך הפנימית: שקבעו אם תהיה או לא תהיה כדור משחק בידי הנסיבות, אם תוותר על חירותך ועל הדרת כבודך ותתגלגל בדמות האסיר הטיפוסי.

כשנתבונן מנקודת ראות זו אל תגובותיהם הנפשיות של אסירי מחנה ריכוז, על כרחנו יירא לנו לא רק כביטוי לתנאים פיסיים וסוציולוגיים מסוימים. קיום תנאים שונים, כגון חוסר שינה, מחסור במזון ולחצים נפשיים למיניהם, עלול להעלות את הרושם, שהאסירים מוכרחים היו להגיב בדרכים מסוימות. ולא היא. בסופו של חשבון מתברר, כי האסיר נהפך למה שהיה מתוך הכרעה פנימית, ולא רק עקב השפעות המחנה. מכאן שביסודם של דברים יכול כל אדם, אף בנסיבות אלה, להכריע בעצמו, מה הוא יהיה – מן הבחינה בנפשית והרוחנית גם יחד. יכול הוא לקיים את הדרת כבוד האדם שלו גם במחנה ריכוז.

מחשבות אחרונות של ילדה בגיהנום של אושוויץ

הזהו אדם?

פרימו לוי

אתם היושבים באין מחריד
במשכנות מבטחים;
אתם המוצאים מאכל חם ופני ידיד
בשובכם הביתה עם דמדומים:
התבוננו וראו זהו אדם
העובד בביצה הקרה;
הוא, שאינו יודע מנוחה ונלחם
למען פת-לחם זעירה.
שבעבור "כן" או "לא" לבן-מוות היה.
התבוננו וראו האם אשה היא זאת.
בת בלי שם ובלא שיער;
שלא נותר בה עוד כוח לזכור,
שעיניה ריקות וצונן חיקה
כצפרדע ביום חורף וכפור.
הרהרו וזכרו כי כל זאת אירע
והיו הדברים האלה:
אשר אנוכי מצווכם
לחקוק בלבבכם.
ושיננתם אותם לבניכם
בשבתכם בבית בלכתכם בדרך,
בשכבכם ובקומכם.
והיה כי תדומו - יאבדו בתיכם
ויך בכס החולי מכף רגל עד קדקוד.
ויהפכו מכס פניהם יוצאי חלציקם, עוד.

כשהקרון נפתח פתחתי את העיניים.
מחום החיבוק של אמא יצאנו לקור של אושוויץ.
מסתכלת על כולם בעיניים גדולות וכחולות,
והלחיים השמנמנות שלי שכולם אהבו לצבוט, הפכו אדומות.
האנשים עם הפיזומה עוזרים לנו לרדת.
הראש מכוסה טוב טוב בכובע שסבתא פנינה סרגה.
סבתא לא הגיעה איתנו ברכבת.
היא וסבא נסעו למקום שקוראים לו טרבלינקה.
אמא אמרה שהם שמחים, שטוב להם שם.
גם דודה שרה ודוד שלמה נסעו איתם.
אני לא מבינה למה האנשים הירוקים צועקים כל הזמן.
זה מפחיד את אחי הקטן לייזר.
הוא רק בן שנה והוא צריך לישון הרבה.
האנשים הירוקים עם הכלבים לקחו את אבא לצד אחר משלנו.
אני, אמא ולייזרקה נשארנו לבד.
אבא מנופף ושולח נשיקה באוויר.
"אני אוהב אתכם" הוא צועק,
ומקבל מכה מהדוד הגדול עם הרובה.
תחזור מהר אבא'לה; אל תשאיר אותנו לבד.
איזה מזל שהבאתי איתי את מישקה -
הבובה שקיבלתי מאבא בשנה שעברה כשהייתי בת חמש.
נהייה חם כשנכנסנו למסדרון הארוך.
עוזרים לנו להוריד את הבגדים.
את השמלה הכחולה שלבשתי, אמא הניחה על הספסל והרימה אותי ואת
לייזר הקטן.
"לאן הולכים אמא?";
"למקלחת חמה" ענתה לי בשקט.

אולי אחרי המקלחת אני אקבל שמלה חדשה, יפה יותר, לבנה, כמו של
מישקה.
לייזר בכה כשדחפו אותנו לחדר הקטן עם התקרה המזורה.
מחניק פה, אין אויר, החושך מפחיד.
אני לא רוצה להיות פה.
אני רוצה את אבא.

חיד אנקה

רקע כללי

מיידנק היה מחנה השמדה נאצי, הממוקם כארבעה קילומטרים ממרכז העיר לובלין בפולין. שלא כמו מחנות ריכוז והשמדה נאציים אחרים, מיידנק לא הוחבא ביער מרוחק או הוסתר על ידי מכשולים טבעיים, וגם לא הוקף ב"אזור ביטחון".

המחנה הוקם בנובמבר 1941 בפקודתו של היינריך הימלר. מיידנק החל כמחנה לשבויי מלחמה של האס אס, עם הפלישה לברית המועצות. בפברואר 1943 הוא הוסב למחנה ריכוז והשמדה.

בשיא פעילותו, הוא הכיל 50,000 אסירים. בחודשים הראשונים של 1942, נעשו ואושרו תכניות להרחיב את מיידנק כך שיכיל עד 250,000 אסירים. בין אפריל 1942 ליולי 1944, התבצעה במיידנק השמדה בתאי גזים ובמשרפות. הקורבנות נרצחו עם הגעתם למחנה. מספר הנספים נאמד ב-200,000. מספר היהודים שניספו במחנה מוערך כיום בכ-60,000. רבים מהניספים היו גם שבויי מלחמה סובייטיים, ופולנים.

המחנה פוזר ביולי 1944 ו-1,000 אסירים נלקחו ממנו בצעדת מוות. הצבא האדום, בהגיעו, מצא אלפי אסירים שעדיין נותרו במחנה ושפע עדויות לרצח ההמוני שבוצע שם, בנייהן תאי גזים, משרפות וצריפי אחסון ומגורים.

זה היה / זן קליין

מגדל שמירה מאיים מתנשא מולנו, גבוה ורם.

מאחוריו-שורות שורות של צריפים קודרים ויער של גדרות תיל, גדרות של קוצי ברזל הנמשכות למרחקים: מיידנק.

פה נהרגו מיליוני בני אדם!

אתה מהסס. הצריפים התמימים כאילו אומרים: עלילה היא! לא היו הדברים מעולם.

ראה: דשא, שבועים, שמש, פרחים... פה נהרגו אנשים? הגדרות שותקות. ארוכות הן מאוד. כמעט אין קצה להן.

אנו נכנסים.

כאן הייתה מקלחת, בה חממו את האנשים כדי שתהיה פעולת הגז מהירה יותר. כאן התרחצו נשים חיים במים חמים. והכינו את גופתיהם למוות. תא הגאזים. דלת הברזל הכבדה חורקת במיאון, סרבת לגלות את העבר. נכנסים לחדר אפלולי.

כאן נחנקו אנשים.

נחנקו.

אט אט חוזרת להכרתך משמעות המילה "נחנקו". זו לא מילה.

זהו סבך גופות מתפתלים, מחרחרים, מתאמצים לנשום.

אם גוססת מחבקת את בנה המת, החנוק, הכחול.

אנשים שורטים את הקירות במאמץ אחרון להימלט. אתה רואה את השריטות האלה? של ציפורני אדם הן. ולפתע אתה מתמלא פחד. מבעד לאשנב הזכוכית של הדלת אתה מדמה לראות את עינו הקטנה המרושעת של הרופא הנצי.

אתה רוצה לצאת- "שיפתחו את הדלת."

אתה ממהר החוצה ונושם אויר צח. אתה רואה שמש ופרחים ופרפרים ואומר: זה לא היה, זה לא יכול היה להיות. אך סביבך נשמעים קולות: זה היה...

זה היה לוחש לעומתך בארס המגלב הנאצי. זה היה, ממלמלות אלפי זוגות נעליים. זה היה, חורקת לסת אדם, אשר שיני הזהב נעקרו ממנה.

זה היה מסכימים התנורים בפה מלא אפר.

זה היה, היה, היה...

היא חנתה לי שם במורד הדרך
ידעה שאבוא אליה
אחוש אותה בכל חושי
את אמי היפה והצעירה

היא חנתה לי במורד הדרך של כיידינק
כול הצריך "דיזינפקציה – והכשרפה"
הגעתי כמרחקים מופלגים אחרי ארבעים שנה
והיא עבדה כאן – כמו אז
למרות מותה,
כמו ביום הפרדה ההוא:
שחרחרות, קטנה,
תלתל אך כעל כצחה,
גלגל שערותיה עוטר את ראשה,
לחיים אדומות,
עיניים גדולות כחסר שנה,
שיניה הלבנות בפנינים נחשפות בחיוך
הנהדר שעלי אדמות,
חיוך של אם המתאמצת להרגיע את ילדתה
כול תא הגז ותנור המשרפה.
כעיל צמר כבד פפיטה רחב כנסה את גופה
וגם אותי היא מקפלת בתוכו כדי
לשתל בתופת, ברגע שלפני האחרון
כוח החם האנושי, זיק בהירות או תקווה –
כאן, במקום שהציאה ככנו
היא רק בתור עשן דרך הארבה...

הגעתי הנה כארץ אחרת
כאשה מבוגרת וכאותה ילדה שהייתי אז
והיא כה אהבה, כה חרדה לגורלה!

בעלותי בדרך החצץ חשתי בדמותה
רצתי לקראתה בכל נשכתי בי, בכל כאדי
וככו אז נעצרתי, עכדתי
מטורפת מכאב ומחסר אונים, כשהבנתי
– היא נקרעה כפני ולא תהיה לי עוד לעולמים

כיידינק, כמלכת המוות הרדומה
הגענו לכאן יחד – ואני לבד עכשיו כאן
מחבקת את דמותה, חשה בנוכחותה
טובעת בכאבי האיום, ואני כה קטנה
עומדת מול המשרפה שבמאוחר כבתה.

התיישבתי במורד הדרך, תפסתי ראשי בידי
ובוכה עד אבוד הדעת, בקולי קולות, ללא בוש ופעור
נצמדת לצילה של אמי שכאן נרצחה, נאחזת בו כל כלי
נחושה לקחתו אתי לביתי שמעבר ליס
עם כותה בכיידינק – ואולי גם עם כותי

כער, כאדער, כוטער, פרושן – איבא,
בכל שפות העולם זהה פשר המלה.
בכל מקום, בעולם כולו, לב אם זהה:
לקריאת ילד: "איבא!" תמיד יופיע ויתיצב.

מדאם ז'נט כבר שנה חמישית נרדמת בחדרה,
לפני שנה נתקפת הלם עצבני, כי בנה נפל במלחמה.
מיס קריפס עוברת בהייד-פארק באטיות ובהוד,
תפילה על שפתיה הנחולות, כי בנה נפל במלחמה.

פראו שפידט תורכת כסך ביד נדיבה,
בשקיקה לעזור לילדים זרים, כי בנה נפל במלחמה.
ואת... לא! לא אגיד כי. לחצניות תופרת ופורכת,
המספריים גוזרים כדי פעם מהר יותר, המחשבות למרחקים נודדות.

לאותו יום בו הגורל האורב בבוגדנות
הנחית עליה כהלוכה אמזרית, לקח כאמא את ילדה.
כי שעבר פעם יום כחריד כזה בו נלקחו הילדים,
באוזניו תהדהד לעולם הצעקה האחרונה: "אמא!"

כי שלא היה עד לימים נוראים אלה, יחשוב
גם אם יתרגש – זה חלום זוועה, ילך וישכח,
אבל ז'נט, מיס קריפס, פראו שפידט לא תשכחנה את ילדיהן.
לנצח תשאר בליבן החריקה הכאובה, הכדכמת.

מהלוכה גדולה כזו של ז'נט, קריפס ושפידט באישה אחת כגעה:
הגורל לקח את ילדה בגלל כלה בתעודת הלה... יהודי.
בכל אחת כארבע הגברות כגעה טרגדיה גדולה:
סובלת באותה כידה היהודיה, הגרמניה, הצרפתיה, האנגליה.

לו נפגשו ארבע הגברות,
אולי היו העמים חדלים לרצוח זה את זה.
לו ישבו כמועצת העמים אמהות לילדים,
אולי הייתה נפסקת השחיטה בעולכנו.

כפני שכער, כאדער, כוטער – פרושן אמא,
ובכל שפות העולם זהה פשר המלה

לא יודעת איך חזרתי כשהיא נותרה לבדה שם בדכמה
הייתי קפואה, הבכי רק הרעיד את גופי בחזקה
פולני זר, שוער המוזיאון עבר על פני
ומהגבעה צעק אלי:
"את כי רצחו לך כאן, שכל כך את בוכה?"
כשלא עניתי, הלך
הוא פנה אלי בשפת אנשים החיים כיום
ואני הייתי עם דמות אמי, עם צילה כחלל הריק

תנ"ך במאידנק מ. שטריגלר

"אוצר יקר... שמרו יהודי הולנד ? ספרי תורה זעירים. יהודים אלה הגיעו ברבבותיהם, ועתה לא שרדו מהם אלא מאות מספר. אך הללו שמרו מסורת אבות בעקשנות, אפילו במאידנק. לא אשכח לעולם בחור צעיר, צהבוני, מהולנד שלא יכול להשלים עם גזירת גילוי ? הראש. הוא השיג לו כיפה קטנה וחבשה לראשו.

בשעות התרגולים האכזריים ביותר היה מהדק כיפתו לאוזניו בחוטים דקים. עתים הרגיש בכך אחד המשגיחים והפליא מכותיו.

בדומה לו נהגו רוב היהודים בני ארצו.

קשה לכתוב מתוך שלווה דעת על שני ההולנדים שהשיגו בזרזים נעלמות ספר תנ"ך ומדי יום ביומו, בצאתם לעבודה, נדחקו לעומק השורות והיו מהלכים וקוראים בלחש מתוך הספר.

סופר לי שהללו מצאו במשרפה כמה "ספרים" והטמינום במקום סתר, שהיה ידוע להם בלבד.

ראשי הבלוקים נלאו מלכותם על קשיות-עורפם, והיו מעלימים עין בראותם אחד מהם בלילות, לאורה הזעום של הלבנה, כובש עיניו בדפים הקטנים ובולע מהם כל אות מטושטשת.

לא אחת ניסיתי לקשור איתם שיחה ולהעיר את ליבם על הסכנה שבמעשיהם.

הם הקשיבו דומם, בחשד, ופרשו והלכו להם מחרישים.

מספרם פחת והלך, אך שרידיהם המעטים עמדו בעקשנות בכל מיני יסורים, ובלבד שיוכלו לקרוא פרק בתנ"ך.

מאושרים היו בעיני, אנשים היוזעים שימיהם ספורים ולפיכך אינם מניחים לבהלת ? הרעב לעקור מליבם את

רגשות- האדם האחרונים ולהסיחם מחשבון הנפש של יום הדין"....

דרדרים כחולים – אלז'בייטה פופובסקה

האסירות היוצאות לשדה שכבעד לחוטי התיל,
הביאו צרור דרדרים כחולים. בספלון על השולחן
ניצבים הם וכביטים בנו... אנחנו כביטים בהם.
פגישה כזאת – בכאלה תנאים נוראים!

חסרות כליים... שתיקה... כי יודע אולי כהשקט
יראו שדות תבואה... אולי זה ישבע?...
מקו כחול היערות חלקות מרעה פורחות...
"ארץ ילדותי"... אור זכרונות יקרים...

כבעד לחוטי התיל של כאיידנק, כבעד לשער
הדוקרני,
החיים זורכים באורח רגיל... בשגרה הנצחית
עצב, דאגות, טרדות, שכחה
עברים על ידידינו ועל קרובינו.

בלעדינו הילדים גדלים, אמהות כזדקנות,
פורחים דרדרים כחולים... שדות תבואה מתנועעים.

הכל התחיל ככך, שבבוקר היה לי כאב ראש, אחר כך רכילות שונות, אורה חדשה כדי פעם, ואחר כך איזה חשש מוזר, מערבב באיפה גדולה ויאווש כהה: בעצם לכיז לשם מה? טובים וכוכשרים יותר נספו, והעולם, גם לעוכמתם נשאר אדיש. לא יפלו השמים, אם אחת נוספת תאבד. בכל זאת, אני לא רוצה לכנות, אני רוצה כאוד לחיות. נוראה היא הכחשבה, שאין לאן לחזוק, שנתיצב ישר, בחכישיות, בכפקד רגיל יוכיזי, וכך בפשטות נלך לכטרה הידועה. אולם כשהו מתדפק בתחתית הלב, כשהו בתחתית הלב כתרופץ וכסרב להחדיר למוח כחשבה על כוות פתאומי. כשהו בפנים מעודד. הכחשבות סובבות כתועות, אולי עוד לא הכל אבוד, אולי לא יספיקו בכל זאת?

באתי לכיידאנק לחפש את אבי. מצריך לצריך, כבוד אפר לבור עצמות, חיפשתי את אבי. אני פה, אמרתי לאבי אני פה. והוא שמע אותי ואני ראיתי את פניו אותם הפנים כהם נפרדתי ביום האקציה. בין אלפי הנעליים חיפשתי את הכגפיים שלו. בוודאי שאני זוכר את הכגפיים שהוא נעל. חיפשתי וחיפשתי בכיתי ובכיתי ואת הכגפיים לא מצאתי. הסתבלתי על הנעליים שלי ואמרת רך פקרה רך פקרה שאתם אתי הר עכדנו באותה השורה בטרנספורט לכיידאנק ורק בזכות אבי שדחף אותי החוצה אתם אתי, ונעלי אבי מתים בכצבור הענק של הנעליים חיפשתי את הכובע שלו, אבי תמיד חבש כובע את אותו הכובע, כצחייה אפורה ובאמצעיתה כפתור, אך הוא אפור גם הכובע קבור עמוק בערמה ואפר אבי תחת כיפת האפר הענקית, ואני עכדתי שם וכלכלתי כל הזמן

בבוא בוקר סתווי אפור אחד עכדו הנדונים כעבר לסורג של מאיידנק, הביטו כבעד לסורג על להקות עגורים העפים לארץ בה החופש לא כדכס. טיסתם ההכונית מעורבבת בקרקור כצלצלת בהלל הכנוני השחרור.

אלה כלכטה הביטו למעלה עד אשר נעלכו הצפורים הכתגעגעות אל כעבר לעננים עכדו, הביטו והביטו בידיהם כחו בשקט את זרם הדכעות.

כאלה הן תופעות הסתו, כשפיעות כרירות אל בין סורגי בית-הסוהר, לתאים, ולכרתפים ולחורי הצינוק. אפילו אוחזים שם בגרונם את ראשוני האסירים, כל אחד כהם בקושי עומד על רגליו תשוש, נרכס בצפייה לשחר. סורגי בית-הסוהר הם, אכן, לוח שחכט של הנשמות שדה כרובעים בלוח – לוח הכרה: יגון, קללות, תפלות, תקוות, לרוב תשפך דכעה יחידה בשדות אלה. ככל שיתיבש כהר יותר לוח הכרובעים, יגדל נצחון צד אחד של הנשמות.

לכן דיבר בשעת הגסיסה רבי כולו שלד עצמות שהשתוקק לחיות, שיחל להישרדות הנפש לפני הדרך הארוכה: "היו שלום, אהובי, הנצח קורא לי! אך, דעו והאמינו, אין צורך להתיפת, חייבים להתעלות כהלחם כמיכה, בכפות רגלי הפרידה, בכדרגות הפרוד, לכסע כעלה, אם כך כצווה הגורל. לברוח כשיבולת וכניחוח הגרעינים, ככעינות שבין יערות הפועכים כלבבות לברוח כגבולות בהם הקבה ככניעה את כל אשר ככונה תכונה..."

1

השתתק שלד העצמות, קרם אל תוך עצמו, נרדם בכינה שקט כקבר. על דבר לא המליץ עוד, לא בכלה ולא בנשיכה, לא נרעד עוד כשאחיו לתנור אותו הטילו.

במיידאנק היה צורך להילחם על הכל: על פיסת רצפה בצריך, כדי להתמתח כלילה, על שמיכה, על קערה חלודה שבלעדיה אי אפשר היה לקבל טיפת מרק או מים צהובים מסריחים לשתייה!

המאבק לחיים במחנה – הלינה בירנבאום

טרבלניקה

רקע כללי

מחנה ההשמדה טרבלינקה הוא הגדול בשלושת המחנות שהופעלו על ידי האס אס במסגרת מבצע ריינהרד להשמדת יהודי פולין, שעליו הוחלט בוועידת ואנזה. הרציחות במחנות אלו היו חלק מהשמדת יהודי אירופה הכבושה על ידי גרמניה הנאצית במהלך מלחמת העולם השנייה ("הפתרון הסופי").

פעולות השמדת ההמונים החלו בטרבלניקה ב-23 ביולי 1942, והמשלוחים הראשונים לטרבלניקה הגיעו מגטו ורשה. טכניקת ההשמדה בטרבלניקה הועתקה ממחנות בלז'ץ וסוביבור, אשר קדמו לטרבלניקה. רכבת בת 6,000-7,000 נפש הייתה מגיעה לתחנת הרכבת של טרבלינקה, ולאנשים המפונים נאמר שעליהם לפשוט כל בגד ולהסיר כל תכשיט או חפץ ערך מעל גופם. מהרציף הם נלקחו בתהליך מהיר, גברים בנפרד ונשים בנפרד הישר להשמדה. מחנה טרבלינקה יועד אך ורק להשמדה ולא היו בו אסירי קבע פרט לאלו שטיפעלו את מערך ההשמדה.

אומדן כל הנספים בטרבלניקה נע בין 870,000-880,000 בני אדם, מהם 99.5 אחוזים בקירוב - יהודים. ב-2 באוגוסט 1943 פרץ במחנה ההשמדה טרבלינקה מרד מזוין של אסירים. מטרת המתקוממים הייתה הריסת מתקני ההשמדה ונקמת דם. המורדים הרגו כמה מאנשי הסגל וניסו לברוח מן המחנה. רובם המכריע של המורדים נהרגו בירות השומרים, אך חלק מן הבורחים הצליחו להימלט מן הרודפים, ביניהם יעקב ויירניק, אשר ברח לוורשה, שם מסר את עדותו שפורסמה לראשונה על ידי המחותרת בפולין.

במחנה טרבלינקה הובאה אל מותם רובה של יהדות ורשה, ביניהם יאנוש קורצ'אק וחניכיו.

זה היה בסוף נובמבר 1942. בזמן שגירשו אותנו מהעבודה לעבר הצריפים שלנו, עלו לפתע להבות מאותו חלק של המחנה שנקרא מחנה המוות. להבות מאוד גבוהות. ותוך רגע כל הסביבה, כל המחנה נראה כבוער באש. היה כבר חושך, אנחנו נכנסנו לצריפים שלנו, אכלנו, ודרך החלון ראינו כל הזמן את צדן האחורי המרהיב של הלהבות שהיו בכל צבעי הקשת שניתן להעלות על הדעת: אדום, צהוב, ירוק, סגול. ולפתע קם אחד מאתנו... ידענו שבווארשה הוא היה זמר אופרה, קראו לו סאלבה, ואל מול מסך הלהבות הפנטסטי הזה, הוא התחיל לזמר בנימה חדגונית שיר שלא הכרתי:

אלי, אלי, למה עזבתנו?

גם בעבר העלו אותנו על המוקד אך מעולם לא התכחשנו לתורת קודשך. הוא שר בידיש, בעוד מאחוריו מתלקחים המוקדים שעליהם התחילו אז, בנובמבר 1942, לשרוף בני אדם בטרבלניקה.

ריכרד גלזר

ולפתע זה התחיל: צעקות, זעקות. "רדו! כולם לרדת!" לא צעקות, המולה, מהומה! "החוצה, החוצה, השאירו את החפצים!" יצאנו כשאנו רומסים זה את זה. ראינו גברים עם סרטים כחולים על זרועם, אחדים היו מצויידים בשוטים. הבחנו באנשי ס.ס. במדים ירוקים, במדים שחורים...

היינו גוש, והגוש סחף את כולנו. היה בלתי אפשרי להתנגד, הוא היה חייב להתקדם למקום אחר. ראיתי את האחרים מתפשטים. ושמעתי: "התפשטו! הולכים לחיטוי!"

ובעודי ממתין, כבר עירום, הבחנתי שאנשי הס.ס. מוציאים אחדים הצידה: ואלה היו צריכים להתלבש שוב. ולפתע עבר איש ס.ס. אחד, הוא נעצר לפני, הצביע עלי באצבעו ואמר: "כן, כן, גם אתה, מהר, הצטרף לאחרים, התלבש שוב. הכול יעבוד כמו שצריך, ואם תוכיח את עצמך, תוכל להיות מנהל עבודה או קאפו".

ריכרד גלזר

דף כיופן האקציה – ולאדיסלאב שלנגל

טו לאוגוסט 1942 ז

היום ראיתי את יאנוש קורצ'אק
כשהלך עם הילדים בצעדה האחרונה,

הילדים לבושים היו בגדים נקיים
כלטיול של שבת בגינה.

הם חבשו סינרים נקיים וחגיגיים,
היום כותר כבר ללכלכם.
בית-היתומים צעד על פני העיר בחמישיות,
כיער אנשים נרדפים

פני העיר הפכו חרדות
כענק קרוע ועירום,
חלונות ריקים ברחובות הביטו,
כמו חורי עיניים כתות.

לעיתים צעקה כשל ציפור אבודה
היתה בצליל פעכון לאחר מוות, ללא הצדקה,
אדישים נסעו בריקשות
אדוני ההתרחשות.

לעיתים שעטה, ורשרוש, ושקט,
עתים כישהו באקראי שיחה חפוזה קיים,
נחרדה ואילמת בתפילה
עכדה ברחוב לשנו הכנסייה.

וכאן הילדים בחמישיות – בשלוחה,
איש לא משכם כן השורה,
אלה יתומים – איש לא תקע שוחד
לידי חברים כהכשטרה הנחולה.

לא הייתה התערבות באופשלגפלאץ,
איש לא נשף באוזנו של שכרלינגגז
איש לא אסף שעונים במשפחה
עבור השיכור הליטאי.

יאנוש קורצ'אק צעד ישר קדימה,
בראש גלוי – בעיניים לא חרדות,
ילד בכיסו האחד אחז,
שנים קטנים החזיק בזרועותיו.

מישהו בא בריצה – מסמך בידו:
מישהו הסביר ובעצבנות צרח,
אדוני יכול לחזור... ישנו פתק כברנדט ז
הרציאר הונו האווו לשולילה

אפילו לא טרח להבהיר
לאלו שבאו בטובות מהגרמנים
ביצד ניתן להכניס באותם ראשים חסרי נשמה
מה לעזוב ילד לבדו בכזו שעה...

שנים רבות טרח... באותו מסע עיקש,
לתת ביד ילד את כדור השמש,
איך להשאירו עכשיו חרד,
ילך איתם... הלאה... עד סוף הדרך...

אחר חשב על הכלך כתיא,
הגורל מכנו חסך אירוע דוכה.
הכלך כתיא על האי בין פראים
היה נוהג באופן דוכה.

הילדים הלכו אל הקרונות
כלטיול פרברים בלי"ג בעומר,
והקטן הוא בפניו האמיצות
הרגיש עצמו לגמרי כמו שוכר.

חשבתי לי באותו רגע רגיל,
עבור אירופה דבר אינו שווה
שהוא עבורנו רושם
דף היסטוריה כה יפה.

כי באותה כלחכה יהודית ארורה,
בתוך השפלה, אין סוף לה.
בחוסר האונים והמהוכה
באותה כלחכת חיים, בכל כחיר וללא פשרה,

בכצולות השחיתות והבגידה
בחזית שם המוות אין בו תהילה,
בכחול הסיוט בעיצומו של הליל,
היה חיל יחיד גאה –
יאנוש קורצ'ק ביתומים היה מטפל.

השוכעים אתם שכנים כעבר לחוכה,
אשר כבעד לסורגים מביטים במותנו
יאנוש קורצ'ק כת, כדי שוסטר פלאטה ז יהיה גם לנו..

ז הוצאת יאנוש קורצ'אק והנריק גולדשמידט יחד עם 300 ילדים כבית היתומים
היתה ב-5 לאוגוסט 1942, ולא, כפי שכותב בתיאורו בשיר שלנגל ב מולאוגוסט,
עזה כפי הנראה תאריך כתיבת השיר.

ז שכרלינג – ראש הכשטרה היהודית בגטו וארשה.

ז ברנדט קרל KARL BRANDT – פונקציונר הגסטאפו לענייני יהודים; כתחילת
אקציה החיסול הראשונה היה כפקד כה שהיה קרוי BEFEHLSTELLE נמקום בו
נותנים פקודות – פוקד על צוות החיסול וזה נתן בידיו את השליטה על הגטו.

ז וסטר פלאטה – Westerplatte אי קטן ליד גדנסק שם לחמו הפולנים בגבורה
רבה נגד הגרמנים ב- 1939.

סתיו בטרבלינקה – הלינה

בירנבאום

סתיו בטרבלינקה
העלים נשרו הירוק נעלם
רוח דמכה
גשמים יורדים
שמים כאיימים או בוכים
שלוליות כנסות את האדמה
עפר גופות
שנשרפו כאן

העצים מביטים באבנים-מצבות
עירוכות וחסרי אונים כמזהם

אני הייתי שם בקיץ
בימי הפריחה
כאובנת בין העצים הירוקים
ועבשיו אני כל כך רחוקה
שוכעת את הסתיו

עיניים בדרך לטרבלינקה / דודו ברק

הן מביטות בי העיניים האלה
הן ככלות אותי עד דק
יער עיניים ואגם עיניים
עיני הקרבה, עיני המרחק
עיניים יוצאות לי כתוך היער
עיניים בורחות לי כתוך הכפרים
חוכות העיניים, עיני הנער
פחם עיניהם של הבחורים.
הן ככלחות את עצי החורש
ובלילות אור בהן חונה
הן נסתרות בין עצי האורן
בין האשוח לבין הליבנה
עין בעין כהרף עין
עיניים כבדות ועיניים בלות
פתע הכל אחיזת עיניים
פתע הן שבע עיניים גדולות
בהביטי בהן בכאור עיניים
בהביטי – וחשבו עיני
אין שם פנים רק עיניים שתיים
ובאחת גם נפלו פני
את האופל עין שם ראתה
את האופל, האופל הכר,
הנה לשם גם אתה הגעת
כן הפאר אפר נותר.
ונפלו, נפלו כה פניך

שם – בטרבלינקה – ספדר פלק-פרץ

שם - בטרבלינקה
אלפי נשמות כרחפות כעל שדה חרוש
שם – בטרבלינקה
ככסה הדשא הירוק את ידיהן השלוחות
כשם – בטרבלינקה
הן קראו לי
וקול זעקתן הגיע עד לרגבי ארץ-ישראל
וכשך אותי בכבלי-ברזל
אלי שם, אל: טרבלינקה, כאידנק, אושוויץ
לובלין ...
ללכת אל הרגבים
לחוש בחיים הקבורים כתחת לפני הקרקע
לנגוע בעקבותיהם,
ללטף בכבט
ולמרות ששם – בטרבלינקה
השדה חרוש וירוק
לכרות שאפילת כוות שוררת שם
אני חשתי בהם, באחי,
ובאלפי נשמותיהם שזעקו אלי
כתוך הרגבים הצעירים
וכשנגעתי שם – בטרבלינקה
באדמה המיוסרת, באדמה הזועקת
פתע ידעתי להעריך את האדמה שלי,
את אדמת ארץ-ישראל
כן, שם - בטרבלינקה
לכדתי אהבת כולדת כה היא.

"טדי, לאן אנו נוסעים? מדוע אינך אומר מילה" פרדיה נוגעת בידי.
מישהו צועק לתוך הקרון: "אחים, אנחנו בדרך לטרבלינקה!"
הרכבת מאיצה, אנשים החלו לקפוץ מהקרונות. נשמעו יריות. האוקראינים
משליכים גם רימוני יד. אני מתבונן ורואה שכל אלה שקפצו נפגעו ונהרגו, לרוע
המזל...
השמש זורחת, השמים כחולים. סביבנו העולם נהדר ביופיו: אנחנו עוברים ליד
איזורי קיט בשכונות שמחוץ לוורשה. ילדים משחקים להנאתם בשדות; אנחנו
מובלים אל המוות האיום: חנק בגז. אנחנו מתקרבים אל המטרה. אני מביט
בפרדיה. שמיק אומר לי משהו, אך איני שומע, איני מבין. הוא נותן לי מכה:
"זכור, אנחנו קופצים!"
לפני שאני קופץ משיגה אותי פרדיה, ובעיניים מתחננות אומרת: "אל תקפוץ,
זה חסר תקווה."
דבריה גורמים לי לסגת לאחור.
"כן טדי, ככה יותר טוב. לא נקפוץ. מוטב שנמות יחד."

טדאונר שטבהוץ

רכבות אינן נוסעות כאן יותר, עשבים צומחים בין האדנים ופסי הברזל. האם מותר לו לטבע למחוק עדות כה חשובה? או אולי מוטב כך, שיגבר יופיו של הטבע על הברזל ששימש סמל למעשי הרשע האיומים. מסילת הברזל ממשיכה הלאה, העירה, ואילו האוטו פונה לדרך צדדית, למחנה. איזה מוח זדוני, מסוגל היה לנצל נוף פסטוראלי תמים וצומת דרכים כהסוואה למטרה כה נוראית?

אברהם בומבה

לברוח - יוסף פוייר

שדות רחבי ידיום. כאן הייתה טרבלינקה. המישורים עוטים ירק, ופרחים צבעוניים בס פורחים.

- ולמה צהובים כאן הצבעוניים?

- ולמה ירוק הוא העשב?

למעלה משתי עשרות שנים, מרוויס הם את צמאונם בדם שספגה האדמה.

קר לי. שיני נוקשות זו לזו, והשמש, למה היא צוחקת? ולמה כה טובה היא ומחממת? המכסה היא על השקר הנורא, או צופה לעתיד טוב יותר? והרי עדות נוראה לשקר הגדול - שבעה עשר אלף אבנים, אבני בזלת מסותתות, זכר לשבעה עשר אלף קהילות שחרבו...

התהלכתי בין האבנים... אך לא אבנים הן, כי אם קהילות. בין קהילות אני מתהלך. חי אנוכי כאילו בין אנשים אני מהלך שהיו ואינם. אלפים, עשרות אלפי אנשים...

בין אנשים אני מהלך, בני אדם לכל דבר. לכל אחד מהם עולם משלו, עולם של תכניות ומעשים, של שמחה ושל יגון. בני אדם ממש. וביניהם - ילדים משתובבים, ילדים רבים, רבים. פניהם קורנות מאושר ופיותיהם מלאים שחוק. ולפתע, חש אני שצר לי המקום... אני כאילו טובע בים של אנשים, של המון נושם וחי. אני מסתכל סביבי. קהילות לרוב קמו לתחייה, ואנשים רבים ממלאים את המרחבים סביבי, עד לקו הרקיע. אני מפלס לעצמי דרך ביניהם. נדמה לי שהם מסתכלים בי, ועיניהם שואלות...

לא יכולתי לשאת את המבטים, והמשכתי בדרכי. אך את נשימתם ואת הבל פיהם אני חש.

ולפתע, צמרמורת עוברת לכל אורך גופי. בשרי נעשה חידודים. זיעה קרה מכסה אותי.

שמעתי את צפירת הרכבת. אטמתי בחוזקה את שתי אזניי. דחפתי אצבעות לתוך אזניי, לבל אשמע את הקול, אך ללא הועיל. אני שומע את הצפירה...

בברכיים כושלות אני מפלס לי דרך בין המצבות - הקהילות, ובורח. אני נתקל באבנים, נכשל ונופל, קם ונופל. אני בורח. לא אוכל לשאת עוד את כל זה... אני בורח...

שיר ערש פטרבלינקה – ב'

שנקר

נוכה ילדי, נוכה,
לא בכיטתך,
כי בערמת אפר
נוכה את שנתך.

לישון יחדיו עם אכא
אהבת חן ככבר.
האם אתה ביחד
מוטל הנך לכצער?

הרוח הזועפת
היא לא תיתן לנום.
כהר היא מפזרת
אותך בכל היקום.

יום בחכש שנותיך
בכנוחה לא ניחן.
עתה, אחר שגוועת,
היכן אתה, היכן?

כדי תפוח ראש,
אשאלנה חרישי:
האם לא פיזרת לכל עבר
את ילדי, עטרת ראשי?

אשאל את השכיים
ואת האדמה:
הלוא זעקת הילד
כי ככם שמע?

ורוח עת תבנה לה
עתים בשעת לילית,
דוכה עליי ובני הוא
שבה בבני ירד.

הוי, ככה רציתי
היות לרוח כבר,
לכצוא עצמי, עד קצה
לשפוך דמעי הכר.

אילו לפחות אכך
הייתה עכדי עכשיו,
היינו כבכים אז
שנינו גם-יחדיו.

אוי ואבוי ילדי הבן,
איי לי, אביך הכסן.
שעתי תבוא ודאי
ואליך אשיב פעביי.
חיש כהר אבער
והאפר ברוח וסער?

היה אז קל יותר לי,
כך אדכה עתה.
וכך לבכות הוכרתי
גם את דמעתה.

פתאום ניתן האות: נורתה ירייה באוויר.

אנו קופצים ממקומותינו. כל אחד אץ למלא את תפקידו כפי שהוטל עליו לפני כן. איש איש עושה את חובתו במלוא הכרת האחריות המוטלת עליו. אחת המשימות הקשות ביותר היא – הורדת האוקראינים ממגדל התצפית. אילו היו הם מתחילים לירות בנו מבעוד מועד, לא היינו יוצאים חיים. תאוה גדולה נתאוה לזהב ותמיד סחרו עם יהודים. משנשמעה הירייה, התקרב אחד היהודים למגדל והראה לאוקראיני מטבע זהב. זה שכח לחלוטין כי הוא עומד על המשמר, זנח את מכונת הירייה וירד במהירות כדי לגזול מידי היהודי את ה"אוצר". שני יהודים אחרים ארבו לו. פתאום התנפלו עליו, הרגוהו ולקחו את מכונת הירייה שלו. גם על משמר המגדל הצלחנו להשתלט. כל מי שנתקלנו בו בדרך – חוסל. ההתקפה הייתה פתאומית. עוד בטרם הצליחו להתמצא במתרחש הייתה הדרך פנויה. מחדר המשמר הוצאו כלי נשק וכל אחד לקח מכל הבא ליד. לאחר הינתן האות הרגו את השומר ליד המעין ולקחו את כלי זינו. כולנו פרצנו מן הצריף ואיש-איש התייצב במקום שנועד לו.

ביצענו את משימתנו הקדושה בסדר למופת. יצאתי חמוש בכלי זיני וקצרתי על ימין ועל שמאל. כשנוכחתי לדעת שהכל בוער והדרך פתוחה, חטפתי גרון ופצירה וברחתי.

ברגעים הראשונים היינו אדוני המצב. ואולם לאחר זמן מה החלו לרדוף אחרינו מכל הצדדים – ממאלקין, קאסאוו ומחנה העונשין בטרבלינקה. כשהרגישו שם (בטרבלינקה) באש ושמעו יריות – חשו לעזרה. מטרתנו הייתה – להבקיע דרך ליער.

יעקב וירניק

תיאור המרד בטרבלינקה

"ילדה בת ארבע המכורבלת בזרועות אביה ברכבת העמוסה, לוחשת באוזנו"
זו הרכבת לטרבלינקה, אבא? ואמנם, הרכבת לטרבלינקה היא ששמה קץ לפחדיה.

מי שהתמזל מזלו, היה מוצא מקום ליד האשנב, אם היה לו ילד, היה מרים אותו על כתפו כדי שישאף אויר. אבל הילדים היהודיים המשונים הללו, מה העסיק אותם? הם ראו דברים חדשים ושאלו שאלות: 'מה זה אבא? עץ, ילדי, זימה זה?' 'עשב ילדי'. 'אבא, מה זה?' 'זה פרח, ילד שלי'."

דוד וודונסקי

יאנוש קורצ'אק וילדיו

יאנוש קורצ'אק לא רצה להפקיר את מאתיים ילדיו. יום או יומיים בטרם חל המצור ברחוב שננה 16, הורה לילדים לרחוץ מכף רגל ועד ראש וללבוש בגדים בהירים. לכל ילד היתה שקית לאוכל ובקבוק מים.

לא ידוע אם אמר לילדים מה צפוי להם ולאן יובילום. נודע רק זאת, שכאשר פרצו הגרמנים רוצחי הילדים אל הבית, עמדו יאנוש קורצ'אק ואיתו כמה מן האחיות עם מאתיים הילדים המוכנים לקדם את פני המוות...

...בלבי הצייד ההיטלריסטים התנפלו על הבית בצעקות פרא. מאתיים ילדים, מאתיים יצורים פורחים, עמדו אחוזים אימת מוות, חשים שהנה הנה יירו בהם עד אחד.

הילדים לא צעקו; הנפשות הטהורות שנידונו למוות לא בכו, לא ברחו, לא התחבאו, הם רק נלחצו כאנקורים דווים אל מורם ומחנכם, אביהם ואחיהם הגדול, כדי שיגן ויסוך עליהם.

הוא עמד ראשון בשורה. בגופו הצנום והתשוש סכך עליהם. הגרמנים לא גילו כלפיו מיזה כל שהיא של יראת כבוד, חיות האדם בנאציות! אקדח ביד אחת ומגלב בשניה - הרימו קול נביחה:

מארש!

...יאנוש קורצ'אק צועד ראשון, גלוי ראש, חגור חגורת עור, נעול מגפיים כפוף ושחוח, אווז ילד בידו. הולכות גם כמה אחיות בסינרים לבנים ומאחריהם - מאתיים ילדים לבושים בגדים נקיים, מובלים אל העקדה...

אבני הקירות זעקו למראה התהלוכה...

מתוך כתב-יד שנתגלה בארכיון

הגיטו מיסודו של עימנואל רינגלבלום.

סעו לטרבלינקה - הלינה

בירנבאום

סעו לטרבלינקה

פקחו את עיניכם לרוחה

חדדו את השמיעה

עצרו את הנשימה

והקשיבו לקולות הבוקעים שם

ככל גרגר אדמה -

סעו לטרבלינקה

הם מחכים לכם שם

צמאים לקול חייכם

לאות לקיזובכם,

לצעד רגליכם

למבט אנושי מבין וזוכר

ללטוף של אהבה על אפרם -

סעו לטרבלינקה

סעו מרצונכם אתם, החופשי

סעו מכוח הכאב על האימה שהתרחשה

מעמק ההבנה והלב כואב ולא כשלים -

הקשיבו להם שם בכל החושים!

סעו לטרבלינקה

שם הדממה הירוקה, הזהובה או הלבנה

העוטפת אותם בכל אחת מעונות השנה

תספר לכם סיפורי סיפורים

סעו לטרבלינקה

ראו איך הזכנ שם עצר

הקשיבו לזכנ העומד, לשתיקת הכתים הרועמת

ולאבנים בדמות אנוש הבוכות שם בדממה

סעו לטרבלינקה לחוש זאת לשנייה -

סעו לטרבלינקה

הצמיחו פרח בדממה חכה, בנשימה אנושית

כול אחת האבנים - זכר לקהילה שלכה

על אדמה שהיא גופם ואפרם.

הם מחכים שם בטרבלינקה שתבואו ותקשיבו

לספורים

הזועקים בתוך הדממה

ובהזדהות כחלטה אילכת, כאחדות

תביאו להם בכל פעם

את ספור החיים הנכשלים

האהבה המחיה.

סעו לטרבלינקה לדורי דורות

אל תעזבו אותם לבדם -

אני זוכר את קורצ'אק

- אני זוכר אותו: בעל מבנה גוף בינוני, עיניים כחולות מאחורי זכוכיות משקפיים עבות, שניצוצות של פיקחות והומור ריצדו בהן - ומה שבלט ביותר הייתה הקרחת והזקנקן הצהוב המחודד.
- אני זוכר אותו לבוש תמיד בחלוק חאקי ירקרק, בגד העבודה שלו, ובכיסו העליון תקועים פנקס ועיפרון צהוב.
- אני זוכר אותו יושב במעגל בקצה חדר האוכל מקלף תפוחי אדמה יחד עם הילדים שחזרו מוקדם יותר מבית הספר, ותוך כדי קילוף מספר סיפור או משוחח, או מאזין יחד עם כולם לסיפור שהשמיעה אורחת מבחוץ.
- אני זוכר אותו תופר כפתורים, גוזר שערותיהם של הנערים, נוטל ציפורניהם, משלם להם כסף תמורת שן שנשרה או נעקרה - אולי כנחמה על האבדה או הסבל, או ניצול הזדמנות לתת לילדים דמי כיס.
- אני זוכר אותו שוקל ומודד כל ילד שבוע בשבוע כדי לעמוד על מידת התפתחותו ובריאותו.
- אני זוכר אותו חובש את פצעי הילדים החמורים יותר, ואגב פעולה זו כמו של האחרות: משוחח, שואל, מקשיב ומתלוצץ.
- אני זוכר אותו עובר בין המיטות בשעות הלילה או לפני שעת הקימה - מתבונן בילדים הישנים ורושם.
- אני זוכר אותו נכנס לפני ארוחת בוקר לחדר קטן שבצד האולם ואומר "קדיש" עם הילדים שנתייתמו לאחרונה.
- אני זוכר כיצד פעם בשבוע היה עומד תור של ילדים לפני אותו החדר הקטן כדי להתערב עם הדוקטור.
- אני זוכר אותו על-יד המדרגות המובילות לחדר האוכל, מלמד את הילדים לצחצח נעליים.

שמעון זקס, יהודה כהנא

קורצ'אק - זכרונות והגיגים

השחרור

ק. צטיק - מתוך השעון

כל השערים של כל המחנות של אושוויץ עומדים פתוחים לרווחה. אין איש בא בהם, אין איש יוצא מהם. אין כאן איש.

האופקים הלבנים מוטלים מאובנים בפתחי השערים.

רוצה היה לצעוק: השחרור! השחרור בא!...

אייהו השחרור?

כשריד קשת של שער חפור, שאין אתה יודע איזה משני עבריו שימש מוצא ואיזה מבוא - כן אין אתה יודע פה באיזה משני עבריו של השער הפתוח נמצא הוא, השחרור. הנך עומד כאן, למרגלות הר האפר, כמו שבת אל חיקם של שארין. מאחורי גבך מוטלת אושוויץ - מתה. מאובנת. מרוקנה.

אל תפנה לחפש שם אחרי איש. כי לא תמצא. לא תמצא. כולם, כולם פה! פה, בהר האפר! הנה פה מצאת אותם. יומם וליל כלתה נפשך אליהם. הם היו כל תקוותך. קרעו אותך מעליהם - והנה אתה שוב עומד על-ידם. אתה רואה עין בעין - הנה הם, כולם, כולם. מצאת אותם. כי בא השחרור.

אייהו השחרור? - באיזה משני עבריו של השער הפתוח?

... רצועות האוויר אשר בין שורת תיל אחת למשנה דוממות בקיפאונן. אותם קווי התיל שטעונים היו חשמל. עכשיו יכול אתה לגעת בהם בידיים - גם מבפנים, גם מחוץ. שוב אין הם כולאים איש, ושוב אינם משחררים איש. אין איש בפנים, ואין איש בחוץ. הכל נמצאים עתה פה - בתוך הר האפר.

יקירי! השחרור בא! - -

הוא הטיל עצמו עליהם. חיבק אותם בזרועותיו. אימצם אל ליבו. מוטל היה על הגל וזרועותיו טבלו עמוק-עמוק באפר.

- יקירי! השחרור בא! - -

מאחורי גבו מוטלת הייתה אושוויץ - אילמת כאבן. צעק. שמע קול. ונחרד להביט סביבו: קול עצמו זה הוא המהדהד אליו ממרחקי המחנות.

הוא קם מן האפר. עיניו הביטו על סביבו: אחד ויחיד הוא בכל המקום הזה היכול להעלות הד בקולו. הוא ידע: בתוך אישוניו קפאה פלאניטת אושוויץ בטרם הפכה לאבן. והוא, יחיד הוא בכל המקום הזה אשר ניתן לו להוציא מכאן עימו אישונים אלה.

שערי המחנות עמדו פתוחים.

הוא הלך.

- - והלכו עימו הבלוקים האילמים של אושוויץ וערימות המזלמאנים אשר בתוכם, רחבות המפקד השוממות, וחומות התיל הדוקרניות סביב-סביב -

והר האפר הלך לפניו לנחותו הדרך.

הוא הלך - -

והלכו עימו האופקים של אושוויץ והז נדרו המושב אליו מעברים:

- - באפרכס, החבוק בזרועותי, אני נשבע להיות לכם לקול, לכם, ולקאצט האילם והמאוכל. לא אחדל מלספר בכם עד כלות נשימתי האחרונה. כה יעזור אלוהים. אמן.

הוא הלך - -

בדד.

בלילה שמענו פתאום הדי יריות בלתי פוסקות
וראינו הבזקי אש כמו ברקים, שהאירו את
השמיים. למחרת בבוקר לא היה כבר אף
גרמני במחנה ואת השערים מצאנו פתוחים
לרווחה. נדהמנו. פתאום השתרר מן שקט כזה:
אין צורך לקום לעבודה...

מרים

כשהייתי במחנה והתענייתי שם, הייתה מחשבה
אחת ממלאה אותי: להחזיק מעמד, להישאר
בחיים. חלמתי שהחופש יהיה אושרי הגדול
ביותר, ואני אזכה לגמול על הסבל. סוף, סוף,
חשבתני, לא יהיה הכרח בהעמדת פנים, ואהיה
מה שהנני – יהודיה. אבל הכל היה אחרת.
הגרמנים ברחו, אך האנטישמיות נשארה!

מניה

חסידי אומות העולם

להציל את הבנות...

...אני צועדת וצועדת, ונדמה לי כאילו הקרקע בוערת מתחת לרגליי, הנה-הנה יאסרוני... מדוכדכת עושה אני נסיון נוסף – הולכת... לד"ר בוטקוויצ'נה, שלמדתי איתה יחד לפני שנים... בית קטן, עשוי עץ. נתקבלתי בסבר פנים יפות, הושיבו אותי, שמעו בקשתי באהדה וגם... מסכימים לקבל את נעמי בת החמש. היא הרי הקטנטונת במשפחתנו – אותה ראשית כל יש להציל...

וכעבור יומיים, לאחר היראהורים ותיכנונים שונים, החלטנו להעביר את הפעוטה העירה בתוך שק, מתחת לתפוחי אדמה..

אני ממשיכה בנתיב יסורים שלי...

כל חיי לא אשכח כיצד קיבלו את פני ד"ר זוברנה ובעלה, כיצד ניחמו אותי, הרגיעוני ואפילו נזפו בי, משל הורי היו, בתוכחה על שלא הקדמתי לבוא אליהם. ושוב אינני מאמינה למשמע אוזני: הם מסכימים לקבל אחת מבנותיי ומבטיחים לסדרה בתור רועה בכפר...

מה טוב היה לשמוע את דבריהם החמים, האנושיים. איזו אמונה באדם הם נסכו בליבי.

כשיצאתי מביתם לרחוב, ראיתי שוב על דלתו של הבית הסמוך את השלט של ד"ר ס. והשוויתי: שתי רופאות הגרות בשכנות, ומה שונה יחסן לאנשים...

מתוך ספרה של ד"ר פרומה גרוביץ'

זיכרונותיה של רופאה

קטע מתוך יומנה של פולניה בווארשה

7/6/1943

...כאשר שתייהן, היא ותרזה, יצאו מהבית, הנריק, בכדי לא לעבור את החצר, התגנב החוצה דרך החלון... מהמספרה חזר באותה הדרך, אולם מן המרפסת של קומה גבוהה יותר התבוננה בהסתננותו של הנריק אישה מהפולקסדויטשה ששמה פודגורסקה. כפי שהתברר מאוחר יותר חשדה כבר מזמן בתרזה שהיא מסתירה יהודים. היא רצה מיד לתחנת הז'אנדרמיה ולאחר כמה דקות הבית הוקף. הז'אנדרמים פרצו את הדלת ומצאו רק את הנריק. היכו אותו אך הוא שתק. היא התנהג כאילם. הם חיכו לבעלת הדירה.

דיירי הבית החליטו להזהיר את תרזה בעזרת ילדיהם. כאשר נודע לה מה אירע, במקום לברוח היא חזרה לביתה. היא הייתה, כך נדמה, אדם ממוצע וריקני, ובכל זאת הוכיחה עצמה כבחורה אמיצה. נדמה היה לה שאם תצהיר כי היא מכירה את הנריק כבר מספר שנים ויודעת כי הוא "ארי", יעלה בידה להצילו. על עצמה לא חשבה. כאשר נכנסה נתן לה הנריק השותת דם להביק, כי לא אמר דבר. החלה חקירה מי הוא ומדוע איננו מדבר. היא הסבירה: "בוודאי נבהל". כן הסבירה כי היא מכירה אותו מזה שנתיים וכי הוא פולני. לשאלה מדוע יצא מהדירה דרך החלון השיבה שנדברו ביניהם, שכך יעשה בזמן שהיא איננה בבית. אז הורה אחד הגרמנים, מבלי להסס, בנוכחותה של תרזה לבדוק באופן ברוטאלי את הנריק. לקחו את שניהם. את הנריק הרגו. את תרזה הצילו לאחר מאמצים גדולים קרוביה – פולקסדויטשה, בעלי הקשרים. שלחו אותה למחנה ריכוז.

מתוך נאומו של חסיד אומות העולם אוסקר שינדלר במעמד נטיעת העץ לכבודו בשדרת חסידי אומות העולם ביד ושם, 1962 :

"אכן לא היה קל בימים ההם. שום דבר לא היה קל. גם בזמנים האלה כל אחד היה צריך להיות בסדר - אבל אל תשכחו כי אז [כל] אחד פחד מהשני - גם הגרמנים. אני השתדלתי להיות בסדר ואילו היו יותר גרמנים שהיו מוכנים לסכן עצמם ודאי היה המצב אחר.

...לי היו לא מעט צרות בגלל התעסקותי ביהודים... באתי לפולין לעשות עסקים ולא להציל יהודים. אבל נתקלתי ביהודים. ... לא קשה היה לי לברוח עם רכושי - אבל נשארתי אתכם עד הסוף. היום קל לדבר על כך אבל אז הכל היה קשה. כי כאשר רציתי בויליז'קה להציל 6 יהודים או להוציא מהקרונות 35 יהודים, חששתי לשתף בזה אנשים אחרים, [כאמור, כל] אחד פחד מהשני. נכון כי היה לי האומץ ...

לא נשקתי אתכם אבל אהבתי אתכם והשתדלתי לעשות כמיטב יכולתי, ולעזור באותם המקרים שלא יכלתם לעזור לעצמכם"

"שפוך אהבתך על הגויים אשר ידעוך,
ועל כמלכות אשר בשכך קוראים.
בגלל חסדים שהם עושים עם זרע יעקב,
וכגנים על עכך ישראל
כפני אוכלהם,
יזכו לראות בסוכת בחיריך,
ולשכוח בשמחת גויך"

קטע שנמצא בהגדה של פסח, בסמוך לכתב על-ידי יהודה ברגי יקוטיאל (נכדו של רש"י).

תחילה לקחו... / פרטין ניכולר

תחילה לקחו את הקובוניםטים,
ואני לא התנגדתי,
כי לא הייתי קובוניםט.

כשהם באו לקחת את הסוציאליסטים,
אני לא התנגדתי
כי לא הייתי סוציאליסט.

כשהם באו לקחת את כנהיגי הפועלים,
אני לא התנגדתי
כי לא הייתי כנהיג פועלים.

כשהם באו לקחת את הקתולים,
אני לא התנגדתי
כי לא הייתי קתולי.

כשהם באו לקחת את היהודים,
אני לא התנגדתי
כי לא הייתי יהודי.

וכשבאו לקחת אותי
לא היה עוד מי שיתנגד.

פרטין ניכולר, כומר פרוטסטנטי גרמני שהיה ככנהיגי ההתנגדות להיטלר ונשלח לכחנה ריכוז על ידי הנאצים.

חסידי אומות העולם / חיים חפר

אני שומע את הבינוי "חסידי האומות", ואני כנסה
אני כנסה לחשוב על האנשים שנתנו לי כסתור וכחסה
אני כנסה לחשוב ושומע ושואל: לו הייתי בכקום
כה הייתי עושה?
אם אני, בתוך אוקיינוס של שנאה, כול עולם כתמוטט ובווער
אם אני הייתי נותן כסתור לבן עם אחר?
"אם אני הייתי כוכן, אם בני כשפחתי היו מוכנים
לחיות בחד כתמיד כזה בתוך הרחוב בתוך השנים
לחלום בלילות את צעדס הכבד והכאיים של התליינים
כוכן להכשיך ולהלך בין כטחי היריות ולהבי הסכינים
בתוך לחשי הרבילות וכלכולי השמועות ותקוות הכלשינים."
"וכל זאת - לא לילה אחד, לא חודש, אלא - שנים!
וכל זאת - בלי לבקש שכר כן הקורבנות, רק את לחיצת ידם
וכל זאת - רק כפני שאדם לאדם חייב להיות אדם
ואני חוזר ושואל את עצמי, עכשיו וככאן:
האם אני האם אני הייתי כוכן?"
"בתוך הכלחכה הנוראה - הם-הם שעכדו יום-יום בקרב
והם הצדיקים שבסדום שבזכותם העולם לא חרב
הם בתולדותיו של עכי הרצוח, החנוק הירוי והכת
היו עמודי החסד והרחמים שעליהם העולם עוכד
ובכניהם, כפני גבורתם, שהיא עדיין לנו חידה
נאחננו, היהודים, כרכינים את ראשינו - בתודה".

התנגדות ומרד

רקע כללי

בכל שנות שלטונם עשו הנאצים כל מאמץ כדי להרוס את ריקמת החיים היהודיים באירופה. הם התחילו בשלילת מקורות הקיום החומרי של היהודים והמשיכו בניתוקם מהפעילות התרבותית, הם פגעו בזכותם ללמוד וללמד, בזכותם להקים משפחה או לשמור על שלמותה. הם הגבילו את חופש התנועה ופגעו בערכים מקודשים. ולבסוף הם כלאו את היהודים בגטאות ורצחו אותם בדרכים שונות ומשונות.

השוואה הגיעה לשיאה בהפעלת מחנות ההשמדה, שאליהם הובלו היהודים מרחבי שטחי הכיבוש ושם נרצחו.

לאורך כל התקופה הזאת (1933-1945) התעוררה ביתר שאת המסורת ההומניסטית של היהדות - החינוך לעזרה הדדית, לצדקה, לתקווה ולאמונה שאין לנטוש את חברי הקהילה לגורלם. למטרה זו היו שותפים יהודים שומרי מצוות ומסורתיים, יהודים מתבוללים, חברי תנועות פוליטיות ואידיאולוגיות, אנשי חינוך ועוד.

התגייסותם של יהודים יחידים, ארגונים ותנועות לעמידה מול כוונת הנאצים ומעשיהם פורסת יריעה מופלאה ורבגונית של התנגדות.

ואכן, ההתנגדות היהודית לבשה פנים רבות: הברחת מזון, קיום לימודים במסתור, שמירת מצוות ותפילה בהיחבא, הצלה של יחידים וקבוצות - בעיקר ילדים שהיו המטרה הראשונה של הנאצים, ועוד ועוד.

לפעולות הללו צריך להוסיף את ההתנגדות התרבותית של סופרים ואמנים, ציירים ומשוררים ואת מפעלי התיעוד שהתקיימו בגטאות שונים, שלכולם היתה מטרה אחת משותפת - לעמוד מול כוונת הגרמנים לשלול את צלמם האנושי של היהודים.

פעולות אלה ועוד רבות אחרות התרחשו ברחבי אירופה הכבושה, מצרפת במערב ועד לשטחי ברית המועצות הכבושים במזרח, מדנמרק בצפון אירופה ועד לצפון אפריקה.

למסכת ההתנגדות היהודית לנאצים, על גווניה ויריעתה הנרחבת, לא היה אח ורע באף מדינה כבושה באירופה, וזאת למרות היותם של היהודים מבודדים וחסרי כל סיכוי.

לנוער היהודי היה תפקיד מיוחד ומפואר במסכת ההתנגדות היהודית לנאצים. בכל הפעולות שהוזכרו לעיל בלטה תרומתם של הצעירים, ובמיוחד של חברי ארגונים ותנועות נוער, ללא הבדל השקפה והשתייכות פוליטית.

הנוער היה מעורב בפעולות עזרה וסעד ליהודים בגטאות השונים, בפעולות חינוך ותרבות ואף הממשיך בפעילויות תנועתיות שונות מתוך תקווה כי בעתיד יוכל להגשים את חלומותיו ותוכניותיו.

בני הנוער נקרעו כל העת בין האחריות כלפי בני משפחותיהם והדאגה לקיומם החומרי לבין הצורך האופייני כל כך לגיל הנעורים, לפעול במחיצת חבריהם במסגרות המיוחדות שלהם.

הקרע הנפשי הזה הגיע לשיאו בתקופת ההתארגנות של תנועת ההתנגדות המזוינת, שהחלה לקרום עור וגידים בגטאות השונים. אז נדרשו הצעירים להחליט אם להצטרף לבני משפחותיהם או לעזוב אותם למען הפעילות המחתרית. וכאשר החלו לקום הארגונים הלוחמים, היו אלה נערים והנערות היהודיים אשר נשאו על גבם את עיקר המאמץ.

הקריאה להגנה

(מתוך כרוז המחתרת היהודית לנוער הגיטאות להגנה)

נוער עברי! אל תאמינו למוליכי שולל. משמונים אלף היהודים בירושלים דליטא שרדו עשרים. לעינינו גזלו את הורינו, אחינו ואחותינו. - איה מאות הגברים שגורשו על ידי החוטפים? - איה הילדים, הנשים שהוצאו במעורמיהם בליל הפרובוקציה? לאן הובלו היהודים ביום הכיפורים? ... מי שהוצא משער הגיטו - לא חזר עוד...

הסירו את האשליה, המיואשים! ילדיכם, בעליכם, נשיכם אינם עוד! - היטלר חושב להשמיד את כל יהודי אירופה. - אל נלך כצאן לטבח! - אמנם חלשים ואין אונים אנו. אך התשובה היחידה לשוחט - ה ת ג ו נ ו ת. - אחים! טוב לנפול כלוחמים בני-חורין מלחיות בחסד המרצחים.

נ ת ג ו נ ו נ , נ ת ג ו נ ו נ ע ד נ ש י מ ת נ ו ה א ח ר ו נ ה !

הכרוז! - אבא קובנר

גיטו וילנה

יהודים! התגוננו בנשק!

התליינים הגרמנים והליטאים הגיעו אל שערי הגיטו. באים הם לרצחנו נפש! עוד מעט ויובילו אותנו מחנות- מחנות דרך השער.

כך הובלו המאות ביום הכיפורים! כך הובלו בליל "השׂיין" הלבן, הצהוב, הוורוד. כך הובלו אחינו ואחיותינו, אמהותינו ואבותינו, ילדינו.

כך הוצאו הרבבות למוות, אבל אנחנו לא נלך!

לא נפשוט צווארנו כצאן לטבח!

יהודים, התגוננו בנשק!

אל תאמינו בהבטחות הכוזבות של המרצחים, אל תאמינו בדבריהם של הבוגדים. כל מי שיוצא משער הגיטו, אחד דרכו- לפונאר.

ופונאר היא מוות!

יהודים! לנו אין מה לאבד, שהרי בין כה וכה ישיגנו המוות. ומי עוד יאמין שהוא יישאר בחיים, שעה שהמרצח משמיד אותנו, בשיטתיות עקבית.

ידי התליין ישיגו כל איש ואיש, מנוסה ופחדנות לא יצילו את החיים!

רק התגוננות מזוינת עשויה להציל את חיינו וכבודנו.

אחים! טוב ליפול בקרב בגיטו, מלהיות מובל כצאן אל פונאר! ידעו: בחומות הגיטו קיים כוח יהודי מאורגן אשר יתקומם בנשק.

הבו יד למרד!

אל תסתתרו במחבואים ומלוונות, סופכם ליפול כעכברים בידי המרצחים.

המונים יהודים! צאו לרחוב! אשר יחסר לו הנשק- יניף קרדום, ובאין קרדום בברזל, גם במוט ובמקל!

בעד אבותינו!

בעד ילדינו הנרצחים!

להשיב כְּגִמּוּל פִּינְאָר!

הכו במרצחים!

בכל רחוב, בכל חצר, בכל חדר, בגיטו ומחוצה לו, הכו בכלבים!

יהודים! לנו אין מה לאבד! את חיינו נציל רק אם נשמיד את מרצחינו.

תחי החירות! תחי ההתגוננות המזוינת! מוות למרצחים.

1 בספטמבר 1943

נרכין ראש... יצחק צוקרמן

החלוץ היה בין הלוחמים, היוזם, המכריע, המושך אחריו, ההולך בראש מלחמת הגיטאות. החלוץ לא היה הכוח היחידי שנלחם, לא בפולין ולא בגיטו; אבל יחידי היה, לעיתים תוך בדידות, שתבע בכל תוקף את המלחמה היהודית תחת דגל יהודי, לפקודה יהודית.

ראינו את האידיאה של המרד קאידיאה מרכזית בחיינו. לא ראינו היתר לעצמנו לחיות עלי אדמות, ולהתהלך אחרי חיסולם של חמישים ריבוא יהודים בווארשה ושל מאות אלפי יהודים במקומות אחרים, אלא רק אם נחיה בשם המרד.

אותם אידאלים בהם נתחנכו כיצד לחיות, הם שעמדו להם ביום פקודה, במלחמה לחיים ולמוות. - - התדע ההיסטוריה התמודדות כזאת של כוחות? קומץ קטן של אנשים צעירים, מצויידיים בנשק מעט וְדל, יצא חוצץ נגד צבא אדיר, רובה מול טנקים, עם כלוא בין חומות הגיטו, מזה-רעב, מעונה ומושפל, קטן וְדל- נגד נוגשיו ומשמידיו הענקיים. - -

אכן, הם ידעו כי רק יחידי סגולה יינצלו; כי הם, רובם ככולם, יאבדו כשם שאבדה היהדות כולה שבפולין, היהדות בת המיליונים. אולם הם גם ידעו כי העם היהודי חיה יחיה, כי מותם שלהם, יותר מחייהם, חשוב מאוד למען קיומו של העם. - - הם ידעו משמעותו של מוות במערכה, והיא מלחמה לשם הצלת הכבוד, כבוד יהודי ואנושי; למען כבודם של אלה שיישרדו, למען כבודו של העם שיישאר בחיים וכבודם של הדורות הבאים. - - הם נפלו, אך האמונה שלהם ניצחה. העם חי וקיים. העם עומד ביראת-כבוד לזכר מערכה זו של גיבוריו, העם ישאב תמיד ממערכה זו כוח ואמונה. על הערך והאידיאלים של מערכה זו יחנך העם את בניו, את הדורות הבאים. - -
נרכין ראש בפני הלוחמים.

חלום חיי קם והיה...

נפל דבר שהוא למעלה מחלומותינו הנועזים ביותר. הגרמנים ברחו פעמיים מן הגיטו. פלוגה אחת שלנו החזיקה מעמד 10 דקות, השניה - למעלה משש שעות.

...מצדנו לא נפל עד עתה אלא קרבן אחד בלבד, יחיאל נפל כחייל על יד מכונת הירייה.

...הקשר נותק, סדנת המכרשתנים אחוזה להבות מזה שלושה ימים. אין לי קשר עם הפלוגות. שרפות רבות בגיטו. אתמול בער בית-החולים. גושי בנינים אחוזים להבות. המשטרה פורקה...

...מהמערב אנו עוברים לשיטת פעולה פרטיזאנית. בלילה מובאות שלוש פלוגות שלנו, שני תפקידים לפנינו: סיור מזוין והשגת נשק. דע, האקדח - אין לו כל ערך. כמעט לא השתמשנו בו. נחוצים לנו: רימונים, רובים, מכונות-ירייה וחומר נפץ. לא אוכל לתאר לפניך את התנאים בהם חיים היהודים. רק יחידים יחזיקו מעמד. כל השאר ייספו, במוקדם או במאוחר. הגורל נחרץ...

...היה שלום, יקירי, אולי עוד נתראה.

העיקר: חלום חיי קם והיה, זכיתי לראות הגנה יהודית בגיטו בכל גדולתה ותפארתה.

מתוך מכתבו האחרון של מרדכי אנילביץ', 23 באפריל 1943,

אל יצחק צוקרמן, העושה בשליחות הארגון היהודי הלוחם

בצד ה"ארי" של וארשה.

שלא יראו עינינו לפני הגסיסה
 כיצד כתמשכת הכסילה,
 תן לידים זריזות, אדוני,
 כדי שדם יכתים את המדים האפורים,
 תן לראות בטרם את גרונותינו תחתום
 אנחה עמוכה אחרונה,
 בידיהם החצופות, המחזיקות בשוט
 את חרדתנו האנושית, הרגילה
 כפרחי דם אדוכים
 כרחוב ניזקה, כילא, כורנוב
 פורחת הלהבה בלועי רובינו.
 זה האביב שלנו! זאת התקפת נגד!
 יין הלחיכה כסחרר את ראשינו!
 אלה יערות הפרטיזנים שלנו,
 סכטאות של דזיקה ואוסטרובסקה.
 רועדים על חזינו מספרי ה"בלוק",
 כדליות כהלחכה היהודית,
 זעקת שלש אותיות באודם מבהיקה
 כאיל ברזל ככה הכילה: כרד

 וברחוב מזוהכת כדם
 חפיסת סגירות דרוסה
 "juno sind rund..."

חרחר ברוק דמים
 אל תוך קופסת הסיגריות
 "Juno sind rund"
 Rund, rund.
 אבק לרחוס בליטוש מזוהב,
 בכעגל הכל סובב,
 כדים כחולים של ז'נדרם פונחים
 בכדרגות מזוהמות כרוק
 ברחוב פאביה היהודי
 והוא אינו יודע,
 שבשולץ וטבנס
 הכדורים כרצדים בשמחת שירה
 כרד הבערים,
 כרד הבערים,
 כרד הבערים!
 בשר נירק כחלונות כריכון
 בשר כחרחר בלהבה אדוכה
 ובשלדות החיים נתפס!
 היי! מה נעים לירות בעיניים
 כאן – חזית גברתנים
 חזית – האדונים הכשתכטנים!

Hier
 Trink man mehr kein bier
 Hier
 Hat man mehr kein Mut
 Blut
 Blut
 6 Blut

להסיר את הכפפות כעור בהיר, חלק,
 להניח את השוט, לחבוש קסדות על הראי
 "כחר ידווחו בחדשות –
 החדרנו טריז לבלוק של טבנס."

כרד הבערים,
 כרד הבערים,
 כרד הבערים!

השופע אתה אלוהי הגרפנים
 איך כתפללים יהודים בבתי "הפראים"
 בהחזיקם ביד כוט או מקל.
 כבקשים ככך, אלוהים, מאבק דמים.
 כתחננים למות כיידי.

בשקט לקרונות הלכו,
 כאילו כאסו בכל
 כבט כלבי נעצו בעיני השאוליסים –
 בהמות!
 שמחו הקצינים היפים
 דבר על עצביהם לא משפיע,
 הולכים בצעדת עדר כבה,
 – ובשל הלהט בלבד
 צלכו בשוט:
 בפרצופיהם!
 ההפון נפל על הכגרש בשתיקה
 בטרם בקרון התייפח,
 הזילו דם וכמעט בקרקע חולית,
 וה"אדונים"
 על הגוויות
 באדישות
 והשליכו
 קופסאות –

"Warum sind juno rund"
 עד לאותו יום,
 בו פרצו עם שחר, כתנים כערפל החשיכה,
 אל העיר הרדוכה באשליה
 אזי התעוררו כמעונים

1
 כשפו את הניבים...
 ברחוב כילא נשמעה הירייה הראשונה.
 הז'נדרם התכוטט בשער,
 הביט בתדהמה – לרגע עצר,
 כישש את הזרוע הכרוסקת –
 לא תפס.
 דבר מה כאן לא כשורה
 הכל הלך חלק וכשוט,
 כותך חסד ופרוטקציה
 הוחזר כהדרך לאוסט 3
 נהיו לו מספר ימי סיכוק,
 כדי שינוח בוארשה,
 תוך שהם באקציה נגררים,
 וכדי לנקות את הדיר,
 וכאן
 ברחוב כילא דם...
 הז'נדרם בשער נסוג
 וקילל – אני באמת כדכם,
 וכאן שקשקו כבר הבראוניגים 4
 בניזקה

כדזיקה
 כפאביה,
 ככדרגות המתפתלות, שם אם זקנה,
 כשכו בשערותיה כטה,
 שוכב אס.אס.כן הנדטקה 5
 התנפח בצורה כזרה
 כאילו לא עיבל את הכוות
 כאילו חנקו זה הכרד.

- 1 השאוליסים – חיילי ס"ס ליטאים
 2 Warum sind juno rund – פירסומת
 לסגירות גרפניות: " כדוע סגירות יונו הן
 עגולות"
 3 כהדרך לאוסט – כהדרך כזרה נהכוונה לחזית
 כזרחית
 4 הבראוניגים – אקדחים של פירכה בראונינג
 5 הנדטקה – איש ס"ס ידוע כגטו באכזריותו
 הנוראה
 6 כגרפנית: כאן, כאן לא שותים יותר כירה, כאן,
 אין יותר כות, דם, דם, דם
 7 כתים כגטו שרוקנו ולא הורשה לגור בהם עוד.

פקודה קרבית

אל כל הריכוזים היהודים בשטח הגנרל-גוברנמנט

ההשמדה הסופית מתקרבת והולכת. האויב מגייס כוחות נגד שרידי יהדות פולין, אל נחכה באפס מעשה למוות. אל נקווה לסיום פתאומי של המלחמה ולשחרור מהיר. עלינו לצאת בעצמנו למלחמה על קיומנו. ה צ ע י ר י ס -- רק עם נשק ביד אפשר לחיות בימי הסערה הזאת. הכנסו לשורות הנוער הלוחם, הצטרפו לפעולה המלחמתית הכללית. כל אחד על המשמר, שנקבע לו - יעבור-נא למצב התגוננות פעילה. אל תתנו למאורעות היום להפתיע ולהקדים אתכם.

י ה ו ד י ס -- מי שאין לו כוחות להשתתף בקרב, מי שאינו מוכשר לקחת נשק ביד, יציל נא את נפשו שלו. אל תניחו בעצמכם את הראש מתחת למאכלת.

אסור להתמהמה. טעמים מוטעים או נוחיות ופחד מפני תוצאות אל יאפילו על הסכנה האמיתית. ברחו דרך כל סדק - דרך חומות, גדרות, גדרות תיל דוקרנו. התערבו בין ההמון העירוני האלמוני, כדי להטעות את האויב. לכו ומצאו לכם מקלט ביערות ובהרים, נצלו כל דרך לבריחה: נתקו את הכבלים, שבהם אסרו אתכם האויב והנטייה להכנע.

קומו, כדי שתהיו מוכנים ברגע המכריע.

המפקדה העליונה של ארגון הנוער היהודי החלוצי הלוחם

*נדפס בעיתון "החלוץ הלוחם", שנה ב', גליון 31

כ"ו באב תש"ג, 27.8.1942

סוד כוחה של התנועה - צביה לובטקין

מתוך "בימי כליון ומרד"

"זהו בעצם סוד כוחה של התנועה: שידעה תמיד לתבוע מאנשיה. היא רצתה לחנך וחינכה אנשים מהפכניים, שעמדו ויכלו לעמוד, בתקופות שונות ובתנאים קשים, על קוממיות האדם בישראל ועל קוממיות האדם בכלל. רק בכח החינוך שקיבלנו, יכולנו כך לעבור את התקופה הזו."

"אינני יודעת, אם הסברתי די הצורך איך רצינו לעמוד. סיפרתי שהיינו מגיעים לפעמים לידי הפרזה יתירה בשמירה על מוסריות האנשים, על כל אחד מאיתנו - כל אחד על עצמו וכולנו יחד על התנועה.

כח מוסרי זה - מנין בא? יכולנו לעמוד בגיטו כאשר עמדנו רק מפני שהיינו קולקטיב, תנועה, מפני שכל אחד ידע שאיננו בודד. כל יהודי הועמד בדד מול גורלו, יחיד ועזוב מול האויב כביר הכוח. אך אנחנו עמדנו מהרגע הראשון ועד הסוף כקולקטיב, כתנועה. הרגשה זו - שישנה תנועה, שיש ציבור אנשים הדואגים איש לרעהו, שיש דרך משותפת, היא שאפשרה לכל אחד מאיתנו לעשות את אשר עשינו.

הדבר הטרגי ביותר היה, שיהודים לא ידעו מה לעשות. מאז הימים הראשונים, משהתחילה הדמורליזציה הגדולה בגיטו ועד ימי החיסול והמוות - לא ידעו מה לעשות. ואילו אנו ידענו מה רצוננו, לאור הערכים שהתחננו בהם, חיפשנו ומצאנו את הדרך. זה היה הכוח שאפשר לנו לחיות. ובעצם, זה הכוח המקיים את השרידים בחיים עד היום הזה."

אשרי הגפרור – חנה סנש

אשרי הגפרור שנשרף והצית להבות.
אשרי הלהבה שבערה בסתרי לבבות.
אשרי הלבבות שידעו לחדול בכבוד,
אשרי הגפרור שנשרף והצית להבות.

בעשרים וחמש שנה למרד גטו ורשה, עורך העיתון
"למרחב" (רם עברון) ראיון עם אנטק. השאלה
האחרונה שהציג לו בראיון היתה מה יש ללמוד מן
הצד הצבאי, הטקטי ואסטרטגי של מרד הגטו.
זו היתה תשובתו של אנטק:

"אינני חושב שיש צורך לנתח את המרד מבחינה צבאית.
המדובר הוא במלחמה של פחות מאלף איש נגד צבא אדיר
ובלב איש לא היה הפקפוק ביחס לתוצאותיו המעשיות. זה
לא נושא ללימוד בבי"ס צבאי. לא הנושק, לא המבצעים, לא
הטקטיקה.

אם יש בית ספר ללימוד רוח האדם, הרי שם זה צריך להיות
מקצוע ראשי, הדברים החשובים באמת היו טמונים בכוח
שגילו צעירים יהודיים אחרי שנים של השפלה, לקום על
משמידיהם ולקבוע בעצמם באיזה מוות יבחרו: טרבלינקה או
מרד. אינני יודע אם קיימת אמת מידה מקובלת למוז את
זה".

התנגד פי ש... – חיים גורי ופזמונה אברהמי

פזמונה אברהמי, 1985

התנגד כי שהבריה כיכר לחם.
התנגד כי שליכד בחשאי.
התנגד כי שכתב והפיץ עלון פחתרת שהזהיר וקרע אשליות.
התנגד כי שהגניב ספר תורה.
התנגד כי שזייף תעודות "אריות" שהעניקו חיים.
התנגד כי שהבריה נרדפים כארץ לארץ.
התנגד כי שכתב את הקורות וטמן בחול.
התנגד כי שהושיט עזרה לראוי לה כפנו.
התנגד כי שאמר כילים שקרבו את קצו.
התנגד כי שקם בידיים ריקות על הורגיו.
התנגד כי שקישר בין הנצורים והבריה הוראות וכספר כלי נשק.
התנגד כי ששרד.
התנגד כי שלחם עם נשק ביד ברחובה של עיר, בהרים וביער.
התנגד כי שהתקופם במחנות הכוות.
התנגד כי שמרד בגטאות, בין קירות נופלים, בכרד הנואש
ביותר שידע האדם המורד כעודו.

הפזמן הנוער בגטו שברקה קצ'רגינסקי

מזכורנו נכלא צער,
אך צעדנו עז, נכון.
אך כי צד אורב בשער ?
נער כסתער ברון.

פזמן חוזר:
בין הנער כל שואף וכל לוחם הוא,
לשנים אין כשכעות.
גם זקנים יוכלו היות גם הכה
בני גיל-נער וחירות.

אל נודד ללא מרגוע
הפוסע בבטחה ?
לי יביא, ישא הנער
כן הגטו שיר ברכה.

לא נשכח את משנאינו,
כל ידיד זכר נזכור,
בין תכולנו לבחרנו
קשר עדי-עד נקשור.

נתיישר, אל נתכהמה:
והטור שוב יערך!
בא יוצר, עכל פוסע,
בואו ואתם נלך!

עברית: יוסף אחאי
הושר בכל מופעי כועדון הנוער, אשר שימש
תקופה ארוכה כרכז של פעילות חינוכית בין
צעירי גטו וילנה.

מרד היהודים – יצחק צוקרמן

נשקנו היה" אקדחים - אקדח לכל אדם רובים מועטים, אקדח אוטומטי,
מוקשים שהוטמנו בחמישה-ששה מקומות, פצצות מתוצרת עצמית,
בעלות כוח נפץ גדול, בקבוקי הצתה, רימונים פולניים וגרמניים, להגנה
ולהתקפה. נוסף לכך היה לנו עוד נשק אחד: אידיאה גדולה, נכונות,
מסירות-נפש. ראינו את אידיאת המרד כאידיאה מרכזית בחיינו. לא
ראינו היתר לעצמנו לחיות עלי אדמות ולהתהלך, אחרי חיסולם של
חמישים ריבוא יהודים בווארשה ושל מאות יהודים במקומות אחרים,
אלא רק אם נחיה בשם המרד.

ואת הכל, את הטוב ואת הרע, כל צעד, כל מחשבה וכל מעשה. בחנו
מנקודה זו: מרד או לא מרד.
- - היתה רוח כזו בתנועה החלוצית ובתנועות הנוער שלנו שאמרה:
מרד! מחשבה - מרד, חיים - מרד. הכל מכוון למרד. ידענו שישראל
קיים ויתקיים ויש שהמוות נותן טעם ותוכן לחיים הנותרים. יעדנו: למען
החיים ולמען אלה שמעבר לים, למענם ולמעננו, לכבודם ולכבודנו,
להמשך אשר יבוא, לזורות הבאים - מרד!

מתוך " החלוץ הלוחם"

מהו הדבר היחיד העשוי למנוע מאיתנו את התגובה היחידה שנותרה לו לאדם בעל כבוד עצמי? ההיסטוריה תנדה אותנו לנתח. אם נשארה עוד איזו אפשרות לכך, הרי מחובתנו להציל את משפטנו לפני כס המשפט של העתיד, באשר בין כה וכה אנו אבודים, נשאר נא למצער אחרינו זכר, שיעורר בלב מישהו בעתיד יראת כבוד כלפינו.

אליכם הקרובים לנו ביותר, שבשמם יצאנו לקרב, אנו פונים מעל לקברים האלמוניים של הטובים והיקרים שבחברינו, שנפלו בקרב עם כוח עדיף.

תמיד שאפנו לחיי חירות, אבל אם נגזר עלינו למות, רצוננו ליפול כלוחמים, כדי שיהיה מותנו גאה ומכובד. לא יצאנו לנצח בנשק - לא לנו ניתן הניצחון. יצאנו להגן על הרוח, ואת רוחנו לא קטל האויב. אין המוות תבוסה או חרפה, וכוחה של האלימות המכריעה קומץ מורדים אינו כוח שניצח. השגנו את מטרתנו, אחזנו בנשק, כי לא יכולנו להשלים עם המחשבה שאלפי יהודים, גברים, נשים, זקן וטף, נקטלים בפראות: כי לא רצינו שיוליכו אותנו כצאן לטבח: כי לא רצינו שבבוא היום תאמר ההיסטוריה, כי יהודי פולין מתו מיתה עלובה ללא סימן אחד של התנגדות.

אנו הרמנו את נס ההתנגדות. הפריצה שלנו היא זעקת מרד גדולה, ששום כוח לא יחריש אותה. יכולים הם לתפוס אותנו ולהרוג עד האחרון בנו, אך לא יחרישו את הזעקה, שתוסיף להישמע ותגיע מעבר לקברותינו. אמת הדבר, כי ראוי היה להקדים בזעקה, אבל גם היום, אף שיודעים אנו כי המוות אורב לנו, נותרה רק דרך אחת ליהודי גא. חלילה לנו לטמון ראש מתחת לכנף ולהמתין באפס מעשה לסוף.

נאבד? לא מפלתנו היא. זו חרפתם של אלה, שבמקום להצטרף לפעולה הושיטו יד בוגדנית לאויב, והם אשמים במותם של לוחמים יהודים. לנו - הניצחון בלבד. לנו כבוד העם היהודי, שנגן עליו עד הסוף. במקום כל נופל יבואו עשרות, יתייצבו בשורותינו ויאחזו בנשק. אנו סוללים את הדרך, אבל יום יבוא ויתעוררו שרידי העם היהודי ועמדו נכונים לפעול.

אוגוסט 1943

הארגון הלוחם של הנוער היהודי החלוצי

קרוב

פצבה רחל אורבך

שכוחיהם:
אברהם, יצחק, יעקב...
שרה ורבקה, רחל ולאה.
ישראל וחנוך, וטוביה, כנחם ושכחה.
ראובן ושבעון, יוסף ובנימין.
כשה ואהרון, יהושע.
כיכאל ורפאל וגבריאל.
דוד ושלמה, שאול ונוסף עליהם שמואל.
זכריה ויחזקאל, ואפילו ירמיהו.
וכאיר ואליעזר, חנינא ויוחנן – כאותם התנאים.
וצבי-הירש ודוב-בר, ואריה-לייב, וזאב-וולף...
וכרים ודבורה, וחנה, רות.
שושנה ופנינה.
ונחה, טכה, צביה –
כאותן סבתות יקרות, בימים עברו.
ופרוכה – כמקריאה בבית הכנסת.
וטייבלה, ופייגלה – משיר העם.
וכשום שהיו כה צעירים לימים, לא רחקו מיד אם כלטפת, היו קוראים זה לזה בשמות
של ילדות. וכשום שגדלו בפולים, היו מכונים גם בשמות חיבה פולניים.
והיה לוטאק ואדק.
יאנאק, כיטאק וסאוואק.
אולאק וטאדאק, ואפילו סטאשק.
אנטאק, כאראק, קאזיק.
וכארישה, וואנדזיה.
וסטאפה ורוזיה.
ובעלי מסורת בפעולות חשאין קראו לעצמם בשמות כבדי רצינות של המחותרת.
והיה איש יוזכה יוזאף. ולוחם ושמו איגנאץ, אדם – כתוב בכתב עברי.
והיה אנדזשיי ופאוואל, אלכסנדר.
והיה כיכל וזיגמונד – כן המסורים שבמסורים.
ליאון ואף – אדולף כגרמניה...
ואשר נפשם לארץ ישראל, כונו בשמות נישאים, נשגבים. בשמות מהמדר, כן התנ"ך.
והיה בעיר אחרת לאבאן, שקורץ כאותו חומר.
ויהודה היה במפקדים – כאז בין החשמונאים.
וכרדכי שניים היו – כן החזקות והנלהבות שבנשמות.
נגיד תהילתם של הצעירים. אל נא נבכה אותם. נאהבם, כאילו ביננו הם כולם.
כל העם עשוי היה להתרענן על-ידם. והם, תשוקות של חיים לוהטים וסוערים –
חיו עד תום באביב אחד ויחיד.

זיכרון - לקראת המחר

תנו להם כבט אחרון - פרים הראל

הביטו בהם אנשים טובים אל הקרונות יהודים פוסעים. על הגב רכושם, ילדים בזרועות. הביטו היטב - לא תראום עוד. ראו וזכרו עיני עוללים לפני שהקרונות נסגרים. תנו להם כבט אוהב, הוסיפו דמעה לים הנאב. הקשיבו היטב לקול זעקות, ענבו כבטכם אי-אלה דקות. אתם, היושבים בבתינו נוחים, כורסה רכה, נינוחים, שבעים, שילחו רחמים לכסף צבעוני, הביטו וראו מצעד הכונים חרטו בלבכם בקשה אחת אחרונה, הבטיחו להם שבועת נקבה. למשה, ליואל, לחנה, לשרה, יצחק, ישראל, למרים הקטנה. מובלים אל קיצם קבל-אל ועם וקלונם היחיד הוא יהדותם. בני עם נבחר - זה פשעם האחד. עוד חיים... ומתים בגבר הכצעד. זכותם האחד - כבטכם הרחום, יזכרם העם בשלדום יקום! ותצפור אזעקה, תיילל ברחובות ישראל כולה - תנו כבוד! למשה, ליואל, לחנה, לשרה, יצחק, ישראל, למרים הקטנה. לא הגיעו עד כאן, הלכודים, לא זכו לראות חוף כבטחים. תנו להם כבט אחרון, כמת השרידים - הזיכרון.

נכתב אחרי הצפייה בסרט "השוואה",
ד"ר

ככל העמים / נתן אלתרמן

בבנות ילדינו בצל גרדוכים את חמת העולם לא שמענו כי אתה בחרתנו ככל העמים, אהבת אותנו ורצית בנו, כי אתה בחרתנו ככל העמים, כנורווגים, כצ'כים, כבריטים. ובצעד ילדינו אלי גרדוכים, ילדים יהודים, ילדים חכמים, הם יודעים כי דכם לא נחשב בדכיים- הם קוראים רק לאם: אל תביטי ואוכל הגרזן ביכים ובליל, והאב הנוצרי הקדוש בעיר רום לא יצא מהיכל עם צלכי הגואל לעכוד יום אחד בפוגרום. לעכוד יום אחד, יום אחד ויחידי במקום שעוכד בו שנים כמו גדי ילד קט, אלכוני, יהודי. ורבה דאגה לתמונות ופסלים ואוצרות אומנות פן יופצצו. אך אוצרות אכנות של ראשי עוללים אל קירות וכבישים ירצצו. עיניהם כדברות: אל תביטי, האם, איך שורות ארכות הנחנו. חיילים ותיקים וידועים לשם, רק קטינים-בקופה אנחנו. עיניהם כדברות עוד דברים אחדים- אלוקי האבות, ידענו שאתה בחרתנו ככל הילדים, אהבת אותנו ורצית בנו. שאתה בחרתנו ככל הילדים להרוג כול כסא כבודך. ואתה את דכנו אוסף בכדים, כי אין לו אוסף כלבדך. ואתה כריחו כמו ריח פרחים, כלקטו בכטפחת. ואתה תבקשנו כידי הרוצחים וידי השותקים גם יחד.

מזכרי אבא קובנר נובמבר 1983

כשעליתי ארצה אחרי מלחמת העולם השנייה, הייתי פוגש את צעירי הארץ, ומאזין לשיריהם ולהגם בכחית ראשון - כבני אדם - יהודים, שיש להם הכרה ברורה שהם אכן כותבים מגילת יוחסין חדשה, שמתחילה בהם. ובחושבי על מגילת היוחסין שנשרפה באירופה, היה לי צער כפול על בני הדור המצוין של ישראלים צעירים, שבשעה שיתבגרו ויזדקנו אפשר אפילו שלא ידעו על מה הם צריכים לכבות.

סוף והתחלה – ויסלבה שימבורסקה

אחרי כל כלחכה
מישהו חייב לנקות.
סדר כלשהו
הרי לא יתרחש מעצמו.

מישהו חייב להדוף את עיי החרבות
אל צידי הדרכים,
כדי שיוכלו לעבור בהן
עגלות מלאות כתים.

מישהו חייב לבוסס
בטיט ובאפר,
בקפיצי ספות,
שברי זכוכית
וסמרטונים כדכפים.

מישהו חייב לגרור קורה
כדי לתמוך בקיר,
להתקין זכוכית בחלון
ולקבע דלת על ציריה.

זה איננו פוטוגני
וכצריך שנים ארוכות.
כל הכצלמות נסעו מכבר
לכלחכה אחרת.

את הגשרים צריך בחזרה
ואת תחנות-הרכבת כחדש.
השרוולים יקרעו לגזרים
כרוב הפשלה.

מישהו ומטאטא בידו
עוד נזכר איך היה.
מישהו מקשיב
ונד בראש שלא נתלש.
אך כבר בסביבתם
יתחילו להסתובב כאלה,
שזה ישעכם אותם.

מעת לעת מישהו עוד
יחפור מתחת לשיח
טיעונים אכולי-חלודה
ועביר אותם לערימת השיירים.

אלה שידעו
כה התרחש כאן וכדוע,
חייבים לפנות מקום לאלה
שיודעים מעט.
ופחות ממעט.
ולבסוף שנים דבר

כל נקרה – ויסלבה שימבורסקה

יכול היה לקרות.
חייב היה לקרות.
קרה מוקדם יותר. מאוחר יותר.
קרוב יותר. רחוק יותר.
קרה לא לכך.

נצלת, כי היית הראשון.
נצלת, כי היית אחרון.
כי לבדך, כי אנשים.
כי לשמאל, כי לימין.
כי ירד גשם. כי נפל צל.
כי היה יום שמשי.

מזל שהיה שם יער.
מזל שלא היו עצים.
מזל שמסילה, וו, קורה, בלם,
מסגרת, סיבוב, מילימטר, שניה.
מזל שקש צף על הכים.

בגלל, כאחר ש, ובכל זאת, אך-על-פי-כן.
מה היה לו יד, רגל,
בצעד אחד, נחוט השערה
מצרוך המקרים.

ובכל הנקד הישר כן הרגע שעודו פעור?
ברשת היה חור אחד, ואתה דרכו?
אינני חדלה להשתאות, להאלם.
הקשב,
ככה מהר פועם בי לבך.

ויסלבה שימבורסקה

נולדה ב- 1923. משוררת
פולניה, מסאית ומתרגמת
ספרות צרפתית, כלת פרס נובל
לספרות לשנת 1996. עברה את
המלחמה בקרקוב כבחורה
צעירה.

שלהי הנאה – ויסלבה שימבורסקה

הנאה העשרים שלנו צריכה היתה להיות
טובה מקודמותיה.
היא כבר לא תספיק להוכיח זאת,
שנותיה ספורות,
פסיעותיה מתנדנדות,
נשימתה קצרה.
קרו דברים רבים כדי
שלא היו צריכים לקרות,
וכה שנועד לבוא,
לא בא.

אביב היה אמור להגיע
ואושר, בין השאר

הפחד היה צריך לנטוש הרים ועמקים.
אמת כהירה כשקך
צריכה היתה להגיע לכטרה.

אסונות אחדים אמורים היו
שלא לקרות עוד,
כגון כלחכה
רעב וכו'.
צריך היה לכבד
חוסר-ישע של חסרי-ישע,
אמון וכיוצא בזה.

כי שרצה לשמוח בעולם,
ניצב בפני כשיכה
בלתי אפשרית.
טיפשות אינה מצחיקה.
חוכמה אינה עליזה.

תקווה
כבר אינה אותה נערה צעירה
וכו'. למרבה הצער.
האל אמור היה להאמין סופסוף באדם
טוב וחזק.
אך טוב וחזק
עודם שני אנשים שונים.

ניצד לחיות – שאל אותי בככתב מישהו,
שאותו התכוונתי לשאול
אותה השאלה עצמה.

שוב וכתכיד,
כפי שניתן לראות לעייל,
אין שאלות דחופות

בעשב, שניסה
את הסיבות והתוצאות,
מישהו חייב לשכב לו
עם שיבולת בין שיניו
ולבהות בעננים.

נפולנית: רפי וייברט

לפעמים אני זוכר אותך רות הקטנה,
שנפרדנו בילדות רחוקה, ששרפו אותך במחנות.
אילו חיית עכשיו, היית אישה בת שישים וחמש,
אישה על סף זקנה. בת עשרים נשרפת,
ואינני יודע מה קרה לך בחייך הקצרים
כאז נפרדנו. למה הגעת, אילו סימני דרגה
הענקו לך על כתפך, על שרוולך, על
נפשך האמיצה, אילו כוכבים מבריקים
הדביקו לך, אילו אותות גבורה, אילו
כדליות אהבה תלו על צווארך,
איזה שלום עליך, עליך השלום.
ומה קרה לשנות חייך הלא משומשות?
האם הן עדיין ארוזות כחבילות יפות,
האם נוספו לחיי האם הפכת אותי
בנק האהבה שלך כמו הבנקים בשוויץ
שהמטמון נשכר בהם גם אחרי מות בעליו?
האם אורישי את כל אלה לילדי
שלא ראית אותם כעולם?

להניח את המונו של עולם ושעה תמיכה
ללכת צעד בהרים כוכרים.
לקדם בשמחה אבן תלושה
ממצודה מתפוררת
כי עודנה מוטלת בלי ניד על לובן פניה
במדרון בין צוקי הגרניט
צורתה חקוקה על סרט זכרוןך ממסעי
ילדות כים אל ים.

לפגוש בידיד
אחרי שנות פירוד שנאלות הזמן גרמו.
לעבור עיר בין חמש ושש
ובכעבר חציה נטוע באמצע הכביש
לכצוא את עצמך פתאום עומד
טיפש באור ירוק
וכך כוקסם למראה אשה זרה יורדת
במדרכה ככול
כי יפיה החיה בכ זיוה של עת אחרת –

לשמוע בהולם לב לחדשות
הבית והבקום הקטן הזה שאין
צפוי משם שום חידוש ולא בשורה גדולה
רק כדי סיפוק רעבונך לעשב
לריח אורנים ולכלכול
המכטרות מתחת לחופותיהן מתיזות קריאת
בוקר בתריסים לחים
שלא יקדים הנכר להתפשט במעלה
עורקיך –

להשאר כלך. ולו כלך ללכת
עם בני אדם כמותכם. לא להיות ארץ
שאת פניה כברים בבולדוזר
נבערת כחלום, כסוד כגע חומק
מקולות יער –

לבוא אל מקום היעדרנו. להדליק נר חלב דק
במרחב נטוש לעכב את הקריעה
ולא בלי אומץ לב ראוי לומר
שוב שובה והנחני נא
שלא אקיץ בודד וזר
בין בתלי ביתי
אשר בדמי
בניתי

נתת לי את חייך, כמו כוכב יין
כשכר שהוא עצמו נשאר כפוכה,
כפוכחת מוות ככוכך, וצלולת שאול
לשיכור חיים כמוני מתגולל בשנחתו.
לפעמים אני זוכר אותך בזמנים
שלא שיערתני ובמקומות שלא נועדו לזיכרון,
אלא לחולף ולעובר שלא נשאר;
כמו בנבל תעופה כשהנוסעים הכגיעים
עומדים עייפים ליד הסרט הנע והמסתובב
שמביא את מזוודותיהם וחבילותיהם,
והם כגלים את שלהם בקריאות שמחה
כמו בתחיית המתים ויוצאים את חייהם.
ויש מזוודה אחת שחוזרת ושוב נעלפת
ושוב חוזרת, לאט לאט, באולם המתרוקן,
ושוב ושוב היא עוברת,
כך עוברת דמותך השקטה על פני,
כך אני זוכר אותך, עד
שהסרט יעמוד מלכת. ודוכו סלה.

חג חדש – ולאדיסלאב
שלנגל

וביום הזיכרון אכרו הלוחמים והמורדים:
אל תציבו אותנו על כן להבדל כן הגולה באור יהל.
בשעת הזכרון הזאת אנחנו כן הכן יורדים
לשוב ולהתערב באפלה עם קורותם של המוני בית ישראל.

אכרו הלוחמים והמורדים: יום העדות
סכלו העיקרי ואפיתי אינו כתרם נאדרי בלהבות
ולא דמות עלם ועלמה אשר הניחו להבקיע או למות,
כדרך התמונות הנצחיות של כרירות עולם דולקות ולא כבות.

לא זוהי מחצבתה של התקופה. אל נעטר לה את דגלי הקרב
לראות בהם את כיצויה, את גאולת כבודה וצידוקה.
אכרו הלוחמים והמורדים: אנחנו חלק כן העם הרב
וחלק כנבודו וגבורתו וכהפית בכיו העפוקה.

אנחנו חלק כן הזכר שאין לו אח ושדחה את שגרתה של
הבליצה
ושגרתם של הסכלים אשר לא בס ניצב הוא גלוי פנים.
הללו שנפלו נשקם ביד אולי לא יקבלו את המחיצה
בינם לבין כותן של הקהילות ועד לגיבורי הפרנסים
ושתדלנים.

אחותי על החוף – יצחק שדה

חושך. על חול רטוב עומדת לפני אחותי;
מלוכלכת, פרומת בגד, פרועת שיער, רגליה
יחפות וראשה מורד. עומדת ומתייפחת.
יודע אני; כתובת קעקע טבועה בבשרה: "רק
לקציניס".

ואחותי מתייפחת ואומרת: חבר, למה אני פה?
למה הביאוני הנה? הראויה אני שבחורים
צעירים ובריאים יסכנו את חייהם למעני? לא,
אין מקום בשבילי בעולם. אין אני צריכה
לחיות.

מחבק אני את אחותי, מחבק את כתפיה
ואומר לה: יש לך מקום בעולם, אחותי, מקום
יחידי ומיוחד. כאן, בארצנו זאת, צריכה את
לחיות, אחותי. כאן נתונה לך אהבתנו.

שחורה את ונאוה אחותי. שחורה את, כי
ייסורים הכו אותך, אך נאוה את, יפה בעיני
מכל יופי, קדושה את בעיני מכל קודש.

יהודים צריכים חגים,
יהודים מוכרחים לזכור,
כל שהיה בפסח ובפורים – – –
ואם ההוכנטאשו שבור
זאת כשום... ש... הכן...
והכצות זו כצרים הקודרת...
דגל בצבעים
הוא מזכרת, שהתורה,
והפינים – והסוכה –
לכל אלה יש איזו סיבה,
כל אלה זיכרונות.
נסים, אירועים וזמנים...
תחלוף המלחמה הנוראה
שאת היהדות משמעת
לגזרים, סמרטוטים ורבעים...
יהודים הרי יותרו,
יגיוחו כאי שם בוקר כלשהו
דרישת שלום כמוות להביא...
יהודים צריכים חגים
יהודים מוכרחים לזכור,
כי נם הציל העם מאבדון,
כמו חג הסוכות,
מזמנים אלו יותר

חג חדש: לא סוכות – מקלטים.
פעם בשנה ביום השחרור
יוזמנו אורחים
על דרגשים במקלטים,

במאורות – במרתפים
כבתפילות ישביעו
לב מלא שכחה ואמונה.
לנושאי הפולחן יהיו
האת, הקלשון, הכוזב עם הפטיש,
צום יהיה, כפי שבמקלטים היה.
הזקנים יבכו,
הצעירים יקשיבו
לכל אשר ארע בימי האקציות,
הבלוקדות...
לילדים יספרו,
שבכיקלטים אלו חיו
ללא אויר, שבועות, חודשים...
כאן בחושך ליד הקירות
חיכו, חיכו זמן רב
למשב רוח ראשון, לחופש
ושמש...

הזקנים יברכו,
הצעירים ילעגו על
שסבא הפליג בהתלהבותו.
"יאמר הזקן כל שיחפץ
ודאי באותה בדיה:
משה חוצה את הים..."
בשעת בין-ערביים יצאו כן
המרתפים,
שלוח תצפה להם,
עולם יפה, טוב יותר וחדש יותר
ברגיעה, באור, בבטחון
לסעודת ערב חגיגית יסבו,
יגישו עוגת צלב קרם בדבש
מהבונ[3]...

11 הבלוקדות:

12 ההוכנטאש – אוזני הכן באידיש

13 ה"בון" ברטים הקצבת הכזון

בגטו וארשה.

באנו היום מירושלים, בירתה הנצחית של מדינת ישראל, באנו מירושלים, עיר הנביאים והשלום, כדי לחלוק כבוד לנופלים - להצדיע לגבורתם של המעטים אשר בודדים מהם נותרו בחיים. כאן, בקילומטר הרבוע הזה, עמד גיטו ווארשה, שריד ל-800 אלף יהודים שגרו בעיר הזאת - והעיר ריקה. איפה הסופרים? היכן הרבני? הרופאים? המוסיקאים? איפה "עמך"? והיכן הילדים? והיכן יאנוש קורצ'אק? אדמה חרוכה ועם חרוך. עמי איננו עוד.

כאן ובגיטאות האחרים הם לחמו ללא סיכוי להביס את הנאצים. הם לחמו מעל גגות הבתים ומתוך תעלות הביוב, המרתפים והחצרות, מאחורי קירות קורסים וחדרים עולים באש - אך לא היה להם שום סיכוי. למרות זאת, הם ניצחו. בהיסטוריה האנושית יישארו מורדי הגיטו ויזכרו כשומרי גחלת הכבוד. כבודם היה הנכס האחרון של אלף שנות יהדות פולין שאכלו בלהבות - וכבודם לא אבד. אצל העם היהודי הם כתובים לעולם במגילת העצב והאש.

קמנו מאפר הקורבנות ואנו ממשיכים. גבורתם של לוחמי הגיטאות הייתה לאבן פינה בהקמת מדינת ישראל. אנו ממשיכים מאותו מקום, מאותן שעות כואבות, מאותם רגעים אחרונים, שבהם חדלו לפעום ליבותיהם של מיליוני יהודים ורבים אחרים. אנו מייצוי תקוותם וחלומם האחרון של ששת המיליונים - שאינם. באנו לומר לכם ולעצמנו, שגם אם במקום הזה, בגיטו ווארשה, בגז בנו האדם, גם אם נכזבה אז אמונתנו בבני אנוש, אנו מאמינים - ונוסיף להאמין - ברוחו של המין האנושי. אנו עדיים מאמינים שאנשים - ומדינות - יכולים להשתנות ולהיות לאחרים, כדברי קדמונינו, מתוך "לב חדש ורוח חדשה".

עצרת הזיכרון המרכזית, וארשה, 19 באפריל 1993

שמרני, אלוהים, משנוא את אחי האדו כך נשרפים - אברהם חלפי ש. שלום

כך נשרפים בקור אנוש - ביום חמסין בדוחק-בני-אדם. והנשרף בודד כמו קדוש אשר נפל וטרם קם.	שמרני, אלוהים, משנוא את אחי האדם, שמרני כזכור אשר כאבי לי עולל. בדעוך כל כוכבי רקיעי וקול הנשמה בי נדם אל נא תבואני שואה, עליו אשכתי לגולל.
חכה כענן. אולי פתאום יקרב פה כישהו אליך במחנה, ויחזירך הביתה כן הקרב כמו אל חג.	כי הוא כחוזי העלום ובו אנוכי כשתקך כהלך הבא כפזרים וצופה את פניו באגם. שלמה היו נפתולי ולמי אתנה הכאב - אם סהר לילי הרחוק חלול כתובו ונפגם?
אולי עוד לא הכל פה חמסנים ברחוב. וכישהו יאמר לך בלחש קול: כי האדם הוא טוב.	ועת השערים נעולים וחושך רובץ על העיר, ואני כרותק אל סלעי, כנודח וכנוער אהבה - תנני לראות בו ניצוץ, רק ניצוץ שעודנו כאיר, לכען אדע כי גם בי, כי גם בי עוד הכל לא נבה.
כי לא הכל פה חמסנים ברחוב.	

צוואתה של דוניה רוזן

"רוצה אני לבקשכם שלא תשכחו את המתים. רוצה אני להתחנן לפניכם ולבקשכם בכל לשון של בקשה שתנקמו את נקמתנו, שתקחו נקם באותם הפושעים שידם האכזרית הוציאה אותנו מן החיים. רוצה אני שתקימו יד לנו - מצבה שתגיע עד השמים, ציון שיראה אותו העולם כולו - פסל לא משיש ולא מאבן, אלא ממעשים טובים, כי מאמינה אני באמונה שלמה, שרק מצבה כזאת עשויה להבטיח לכם ולילדכם עתיד טוב יותר ואז לא ישוב אותו רשע שהשתלט על העולם והפך את החיים לגיהנום."

פן הדלקה ההיא / חיים גורי

פן הדלקה ההיא, אשר שרטה גופכם המעונה והחרוך,
נשאנו אש-לפיד בוער לנשמתינו,
ובה הדלקנו את שלהבת החרות,
עמה הלכנו בקרבות על אדמתינו.
את מכאובם, שאין לו אח בכאובים,
יצקנו לברזל-חוצבים ומחרשות חדות שיניים;
את עלבונכם הפכנו לרובים;
את עיניכם לכגדלור-ספינות, קרבות בליל.

ממשואות עירכם ההרוסה
נטלנו אבן כפיחת ומנותצת,
והיא הפכה לאבן הפינה ואבן המסד,
לאבן החוכמה אשר אינה נפרצת.
שירכם, אשר נחנק בשלהבות,
עלה פרוץ בפי פלוגות המחץ כמו נדר,
ועיכדו עלו העוז והכבוד,
והתקווה העתיקה אשר אינה אובדת.

נקמנו את מותכם המר והבודד
באגרופנו, שנכבד הינו וחם הוא;
לגטו השרוף הקמנו פה גל-עד,
גל-עד-חיים, אשר לנצח לא יתמו.

לחפש בן-אדם - חנה סנש

במדורות כלחמה, בדלקה, בשרפה
בין ימים סוערים של הדם,
הנני מבעירה פנסי הקטן,
לחפש, לחפש בן-אדם
שלהבות השרפה מדעיכות פנסי,
אור האש כסנוור את עיני;
איך אביט, איך אראה, איך אדע, איך אכיר,
כשהוא יעמוד לפניי?

תן סימן אלוהים, תן סימן על מצחו,
כי באש, בדלקה ובדם,
בן אכיר את הזיק הטהור, הנצחי,
את אשר חיפשתי, בן-אדם.

נדר / אברהם שלונסקי

על דעת עיני שראו את השכול
ועכסו זעקות על לבי השחוח
על דעת החכי שהורוני לכחול
עד באו ימים שאייכו כלסלוח
נדרתי הנדר: לזכור את הכל
לזכור - ודבר לא לשכוח.

דבר לא לשכוח - עד דור עשירי
עד שוך עלבוני עד כולם עד כולם
עדי יוכלו כל שבטי מוקרי.
קונם אם לריק יעבור ליל הזעם
קונם אם לבוקר אחזור לסורי
וכאום לא אלכד גם הפעם.

אברהם חלפי

צירתי לי מלכות שמים
בירוק -
לזכר כל כתי.

והם שומעים אותי קורא בשכם
ומשיבים לי בחיוך פנים.

עצוב בלעדיהם בחדרים
שבם השאירו את הדי קולם.

אני נותן להם חיים -
לכל כתי.

והם חיים אותם שנית
וגם לנצח.

אבל עצוב בלעדיהם בחדרים.

שירים עם חנגינה

שיר הפרטיזנים היהודיים

הירש גליק, עברית: אברהם שלונסקי

אל נא תאמר: "הנה דרכי האחרונה
את אור היום הסתירו שכי העננה"
זה יום נכספנו לו עוד יעל ויבוא
וכצעדנו עוד ירעים: אנחנו פה!

כארץ התכר עד ירכתי כפורים
אנחנו פה בככאובות ויסורים
וכאשר טיפת דמינו שם ניגרה
הלא ינוב עוד עוז רוחנו בגבורה.

עמוד השחר על יוכנו אור יהל
עם הצורר יחלוף תכולנו כמו צל
אך אם חלילה יאחר לבוא האור
כמו סיספה יהא השיר כדור לדור.

בכתב הדם והעופרת הוא נכתב
הוא לא שירת ציפור הדרור והכרחב
כי בין קירות נופלים שרוהו כל העם
יחדיו שרוהו ו"נאגאנים" בידם.

על כן אל נא תאמר דרכי האחרונה
את אור היום הסתירו שפיה עננה
זה יום נכספנו לו עוד יעל ויבוא
וכצעדנו עוד ירעים - אנחנו פה!

אקורדים ל"שיר הפרטיזנים"

G Am E7 Am
אל נא תאמר: "הנה דרכי האחרונה"
C G
את אור היום הסתירו שמי העננה"
Dm A7
זה יום נכספנו לו עוד יעל ויבוא
Am E7 Am
ומצעדנו עוד ירעים: אנחנו פה!

תחת זיו כוכבי שמים

פילים: אברהם סוצקובר

תחת זיו כוכבי שמים
שים עלי את כף ידך.
כל כילה שלי דמעה היא,
נא קבלנה אל חיקך.
כוכביך זיו יטילו
אל כרתך אישון עיני
אך קו אור אין בי אפילו,
להאיר בו על השי.

הן על פי אם לא עליך
עוד אשליך את יהבי.
את ימי כולם ליחכה
זו האש שבלבבי.
נח במרתפים השקט
דפי הרצח כחלחל.
אל גגות נפשי חוכקת
מתחקה איכה אל.

נישאות ביבב פרוע סכטאות ועליות.
ואני כיתר קרוע

שר אני לך עוד זאת:
תחת זיו כוכבי שמים
שים עלי את כף ידך
כל כילה שלי דמעה היא
נא קבלנה אל חיקך.

הליכה לקסריה

פילים: חנה סנש

אלי אלי, שלא יגבר לעולם
החול והים
רשרוש של הכים
ברק השמים
תפילת האדם
החול והים

אקורדים ל"תחת זיו כוכבי שמים"

Am
תחת זיו כוכבי שמיים
Am E Dm
שים עלי את כף ידך!
F C
כל מילה שלי דימעה היא -
C G
נא קבלנה אל חיקך
Dm A
כוכביך זיו יטילו
C G
אל מרתף אישון עיני;
Am Dm
אך קו אור אין בו אפילו
Am E Dm
להשיב בו על השי.

אקורדים ל"הליכה לקסריה"

Dm A
אלי, אלי
A Gm Bb
שלא יגמר לעולם
A Dm
החול והים,
Gm Dm
רשרוש של המים,
Gm F
ברק השמיים,
A Dm
תפילת האדם.

Dm A
החול והים,
Dm A
רשרוש של המים,
F Gm
ברק השמיים,
Dm A
תפילת האדם.

לאורך הים
פילים ולחן: איילה אשרוב

תגיד לי איך לעצור את הדמעות
תגיד לי איפה יש עולם אחר לחיות
תגיד לי לכה אין אמת, רק הזיות
אז לכה לנסות ולהמשיך עכשיו לבכות?

לאורך הים
אין גלים יש עולם
שנשבר לרסיסים על המזח.

תגיד לי איך לעצור את הדמעות
תגיד לי איפה יש עולם אחר לחיות
כשאנשים רצים אל תופת כמו אל ים
אני ארוץ אל תוך האש אם יחזרו כשם.

לאורך הים...

תגיד לי איך עם המוות אתה חי
כסתיר הדמעות בכל לילה תגיד לי עד כתי
האש שקוראת לי לא נמצאת שם באמת
וזה שנעלם, האם ישוב או כבר כתי?

לאורך הים...

אקורדים ל"לאורך הים"

AM	E	AM
תגיד לי איך לעצור את הדמעות		
E	AM	G7
תגיד לי איפה יש עולם אחר לחיות		
AM	E	AM
תגיד לי למה אין אמת רק הזיות		
E	AM	G7
אז למה לנסות ולהמשיך עכשיו לבכות		
C		
לאורך הים		
G7		
אין גלים יש עולם		
EM	B7	AM
שנשבר לרסיסים על המזח		
C		
לאורך הים		
G7		
אין גלים יש עולם		
AM	E	AM
שנשבר לרסיסים על המזח		

שקט, שקט, בני נחרישה!
כאן צוחכים קברים,
השונאים אותם נטעו פה כעברים.
אל פונאר דרכים יובילו,
דרך אין לחזור,
לבלי שוב הלך לו אבא
ועכו האור.
שקט, בני לי, כטמוני לי,
אל נבכה בכאב!
כי בין כה וכה בניינו
לא יבין אויב,
גם הים גבולות וחוף לו,
גם הכלא סייג וסוף לו-
ענותנו זאת היא בלי גבולות,
היא בלי גבולות.

תור אביב בא אל ארצך,
לנו סתו אבל
אור גדול בכל זרוע,
וסביבנו ליל.
כבר הסתו יזיהב צמרת,
הכנאוב יגבר,
שכולה האם נשארת:
בנה הוא בפונאר.
כי הוויליה הנבבלת
כבר ישאו דביים,
זועפים קרעי הקרח
נישאים לים

שקט, שקט, אל בסער, מבועי הלב!

עד אשר חומות תפולנה,
נאלם בכאב.
אל נא, בני לי, אל תצחק נא!
לא עת צחוק עכשיו:
צר הפך את אביבנו
לעלה בסתו
אם יפך נא הכבוע:
שקט, בן רחום!
עם הדרור ישוב גם אבא
נוכה, נוכה, נום.
וכמו ויליה הכשוחררת,
כאילן עוטה צמרת,
עוד תזכה לאור
בבוא הדרור,
בבוא הדרור.

אקורדים ל"פונאר"
| Am E

| Am | E | Dm E | E Am
| Am | Dm | B7 E7 | E7 Am
| . Am | Am | A | Dm | B E | E Am | Dm6/B E | Am E Am

| Am | E | Dm E | E Am
| Am | Dm Dm6 | B7 E7 | E7 Am
| . Am | Am | A | Dm | Dm6/B E | E Am | Dm6/B E | Am E Am

| , Am | Am | A | Dm | Dm6/B E | E Am | Dm6/B E | Am E Am

| Am | E | Dm E | E Am
| Am | Dm Dm6 | B7 E7 | E7 Am
|| . Am | Am | A | Dm | Dm6/B E | E Am | Dm6/B E | Am E Am

התחנה הקטנה טרבליניקה

פילים: ולדיסלב שלנגל

לחן: יהודה פוליקר

גירסה עברית: הלינה בירנבאום

כאן התחנה טרבליניקה

כאן התחנה טרבליניקה

בקו שבין טלושץ' לוורשה

מתחנת הרכבת וורשאו אוסט

יוצאים ברכבת ונוסעים ישר

הנסיעה נמשכת לפעמים

חמש שעות ועוד ארבעים וחמש דקות

ולפעמים נמשכת אותה נסיעה

חיים שלפים עד כותך

והתחנה היא קטנטונת

שלושה אשוחים גדלים בה

וכתובת רגילה אופרת:

כאן התחנה טרבליניקה

כאן התחנה טרבליניקה

ואין אפילו קופה

גם איש הכטענים איננו

ובעבור כליון

לא תקבל כרטיס חזור

ואיש לא כחכה בתחנה

ואף אחד לא מנפנף שם בכטפחת

רק באוויר תלויה דממה

לקדם פניך בשמחה אטומה

ושותק עמוד התחנה

ושותקים שלושת האשוחים

שותקת הכתובת השחורה

כי כאן התחנה טרבליניקה

כאן התחנה טרבליניקה

ורק שלט פרסוכת

תלוי עוד באז

סיסמה ישנה ובלויה האופרת:

" בשלו רק בגאז"

כאן התחנה טרבליניקה

כאן התחנה טרבליניקה

אפר ואבק

פילים: יעקב גלעד

לחן: יהודה פוליקר

יום אביב ריחות לילך

בין חורבות העיר שלך

יום יפה לדוג בנהר

בתוכי הלב נשבר

שם היתה ואינה

ילדותך אישה קטנה

אנשים שאיש לא מכיר

אין אפילו בית שיזכיר

ואם את נוסעת לאן את נוסעת

הנצח הוא רק אפר ואבק

לאן את נוסעת לאן את נוסעת

שנים וכלום עוד לא נמחק.

קחי כעיל יהיה לך קר

כסף כים, גביש סוכר

אם יהיו קשים היכים

הזכרי בי לפעמים

ואם זה עוד כסע נואש

אל הצריך, אל הכגרש

במסילת העיר הישנה

איש לא יחכה בתחנה.

ואם את נוסעת...

כי ימתיק לילותייך

כי יקשיב לבייביך

כי ישכור צעדייך בדרךך.

קחי כעיל יהיה לך קר.

אקורדים ל"אפר ואבק"

בית-

C, F-C, C,G-F,C

פזמון-

AM,D,G,D

BM,E,AM.D

מי ימתיק..

C,F,C,F

G,F,G,G

לכל איש יש שם

פילים: זלדה

לכל איש יש שם

שנתנו לו אלוהים

ונתנו לו אביו ואיכו

לכל איש יש שם

שנתנו לו קופתו ואופן חיובו

ונתן לו האריג

לכל איש יש שם

שנתנו לו ההרים

ונתנו לו בתליו

לכל איש יש שם

שנתנו לו המזלות

ונתנו לו שכניו

לכל איש יש שם

שנתנו לו חטאיו

ונתנה לו בכיהתו

לכל איש יש שם

שנתנו לו שונאיו

ונתנה לו אהבתו

לכל איש יש שם

שנתנו לו חגיו

ונתנה לו מלאכתו

לכל איש יש שם

שנתנו לו תקופות השנה

ונתן לו עיוורונו

לכל איש יש שם

שנתן לו הים

ונתן לו

מותו.

אקורדים ל"לכל איש יש שם"

Cm | Cm | Cm | Cm

| F Fm | Cm Eb | Bb Gm | EbMaj7 Cm

| F Fm | Cm Eb | Bb Gm | F Cm

| F A | Dm Dm/C Bb Bb/A | Gm | C

Em Eb | Bb F | Dm F | C

Bb F | C | Gm Dm | Cm | Cm

| F Fm | Cm Eb | Bb Gm | EbMaj7 Cm

| F Fm | Cm Eb | Bb Gm | F Cm

| F A | Dm Dm/C Bb Bb/A | Gm | C

Em Eb | Bb F | Dm F | C

Bb F | C | Gm Dm | Cm | Cm

F Fm | Cm Eb | Bb Gm | EbMaj7

|| F Fm | Cm Eb | Bb Gm | Fm Cm | Cm

העיירה בוערת

פילים ולחן: פרדכי גבירטיג

שריפה, אחים, שריפה!
עירתנו בוערה כולה,
בה רוחות שחורות יסערו,
להבות חורבן יבערו,
עקבותיה לא נשארן,
היא עולה באש.
ואתם חובקים ידיים
בלי הושיט עזרה,
בלי כבות את אש הלהב,
אש העיירה.

שריפה, אחים, שריפה!
קרובה, חס וחלילה, השעה,
כי הלהבות יתמידו,
את כולנו פה ישמידו,
רק שרידי קירות יעידו
כה שפה היה.
ואתם חובקים ידיים
בלי הושיט עזרה,
בלי כבות את אש הלהב,
אש העיירה.

שריפה, אחים, שריפה!
רק בידכם בלבד היא העזרה.
חיש הושיטו יד אוהבת
והצילו מהמוות,
בדכנס כבו שלהבת,
חיש כבו בדם.
כרחוק אל תעמודו,
כי האש עולה.
אל נא תחבקו ידיים,
השריפה גדולה!

כשתגדל

פילים: יעקב גלעד
לחן: יהודה פוליקר

חכה שתגדל, אכרו לך לא פעם
איש אחד גבוה ואשה נמוכה
אם לא תאכל לא תגדל אך פעם
ילד טוב כשאיר צלחת ריקה
תגדל, תגדל ותהיה גנרל
תהיה אסטרונוט ותעוף לחלל
אתה לא רצית להיות אפילו חייל
או סתם להיות כמו כולם כשתגדל
אבל, אותך אך אחד לא שאל.

כשתגדל ותראה איזה ילד
אז תגיד לגוזל לא צריך שתגדל
כשתגדל ויהיה לך ילד
שיבוא וישאל מה יהיה כשאגדל
אז תגיד לו עזוב, אל תשאל.

לך הביתה, עזוב את בית הספר
אכרו שכפך כבר לא יצמח שום דבר
אשה גדולה ואיש במשקפיים
יכשיכו לרדוף עד הסוף עד עפר
תגדל, אל תתערבב בקהל
תשקיף כן הצד תתנדנד בערסל
אתה לא רצית להיות שם בכלל
אז מה, אותך אך אחד לא שאל
אתה נשארת גוזל שנפל.

כשתגדל ותראה איזה ילד
אז תגיד לגוזל לא צריך שתגדל
כשתגדל ויהיה לך ילד
שיבוא וישאל מה יהיה כשאגדל
אז תגיד לו עזוב, אל תשאל.

אקורדים ל"כשתגדל"

Dm | Dm | Dm | Dm | Dm | G
m7 Am7 | Dm | Gm7 Am7 |
Am7 פתיחה ומעברים

Dm | Dm | Gm | Dm | Dm | D
m | Gm | Dm
Bb | Am7 | Bb D7 | Gm | A D
m | A7 Dm | Gm | Dm | Gm |
A A7 | A/F# A/E

D | G | D | A7 | D | G | Em | B
m | Gmaj7 F# | Bm

עבוד האש

פילים: אהוד פנור
לחן: שם טוב לוי

אני רואה אותנו בלילה
ניצב על מקומו עמוד האש.
כגדל של אור עולה למעלה
כצמיח שורשים כאילו ביקש
להגיד לפזורי העם,
לתועי המדבר אי שם
בואו לכאן מצפון, כים,
נגב וקדם.

לילות רבים סבב בדרך,
הפציע בעיני מי שחלם.
הינחה בחושך אלי ארץ
כפנה לא ימוש אורו לעולם.
להאיר לפזורי העם,
לתועי המדבר אי שם
דרך עד כאן מצפון, כים,
נגב וקדם.

עמוד האש, עמוד השחר קם.

אקורדים ל"עמוד האש"

פתיחה:
Dm Gm | Dm/F A | Dm Gm |
E A7

בית:
A7 Dm Gm6 Dm
אני אותנו רואה בלילה
A7 F C7 Dm
ניצב על מקומו עמוד האש
A Gm6 Dm
מגדל של אור עולה למעלה
A7 A4 E Gm
מצמיח שרשים כאילו בקש

פזמון:
Dm C F Gm Bb
להגיד לפזורי העם
Bb7 A Dm A7 Gm
לתועי המדבר אי-שם
E7 Bb7 Dm Bdim
בואו לכאן מצפון, מים
A Gm7 G#dimA
נגב ו קדם.

נחמה**פילים: רחל שפירא****לחן: נורית הירש**

בגלל שאחרי המלחמה ההיא
נולדתי אני
בגלל שאחרי המלחמה
נולדת אתה

בגלל ששנינו הולכים לאיבוד
בחיפוש אחרי העבר האבוד
בגלל ההליכה כן הסוף להתחלה
בגלל העלייה החלולה

בגלל הנפילה
איזו נפילה גדולה
בגלל פחד העזיבה
בגלל שאין עוד תקווה

בגלל שאהבה סופה להיגמר
בגלל שאת האמת הפשוטה קשה לשקר
בגלל שהכוונה הייתה לכישהו אחר
אני לא יכול להישאר

בגלל שקשה לי לוותר על שרידי הילדות
בגלל שקשה להפך את חוקי הבדידות
בגלל שכל חדר שינה נראה כמו חדר
הפנתה

בגלל שכל בית נראה כמו תחנה אחרונה
בגלל המזוודה המוכנה לתזונה
בגלל זכר הפרידה החפוזה
בגלל שתמיד צריך לרוץ

בגלל שזה אף פעם לא כאן
זה תמיד בחוץ
בגלל הנשיקה המרוחקת של אבא
בגלל האצבע הכאייכת של אבא

בגלל שהיית הכבשה השחורה
והם היו ההורים
בגלל הדלתות הנעולות
והקולות בחדרים

בגלל האלכוהול בלל הסמים
בגלל חלונות שאינם מתגעגעים
בגלל שבדכיוני עשיתי את זה הרבה יותר
טוב

בגלל שזה כל כך טוב שזה עושה לי רע
בגלל השקר הנורא והאמת המרה
בגלל המלחמה בתלות האיוכה
בגלל המלחמה ברגש האשמה

בגלל החולשה בגלל הבושה
בגלל הפחד בעיניים והעפדת הפנים
בגלל הבנות
בגלל הבנים

בגלל שכל חיך תחפש אהבה
של איזו אבא טובה
בגלל שכל חיך תחפש
איזה אבא לפייס

בגלל שהחיפוש אף פעם לא נגמר
בגלל שהחיפוש אף פעם לא נגמר
בגלל שבכה זה היה ויהיה תמיד
בגלל זה

ולכאורה עסקנו בשלנו
רק בשלנו
בלי לבקש גדולות ונצורות.
שלווה מופרת
וכבר אחרת
ואין טעם לכסות
כי בפתח נכנסות -
התמורות.

כי שצמא לכל כחוה של חסד,
אוזנו תופסת -
איך הקריאות חוצות את הרחוב
שואל עדיין
שואל כאין
כן, כאין כוחות לשאוב.

זה בזו נביט
ונתכה שנית
אם ראינו נכונה
לפעמים אני
לפעמים אתה
כה זקוקים לנחמה.

כי שחוה את בערת הקיץ,
ליבו לבית
ופני הנוף ראי לחרדותיו.
את כי ישביע
את כי ירגיע
ועל מה יתפלל עד הסתיו.

זה בזו נביט...

את תלכי בשדה פילים: לאה גולדברג לחן: חיים ברקני

אקורדים ל"את תלכי בשדה"

Dm Dm/E Dm/F Dm/E
Haomnam
Dm Dm/C Dm/B Dm/Bb A Gm
Haomnam od yavou yamim bisliha uvehesed
Dm Dm/C
Vetelchi besade
Dm/B Dm/Bb Dm Gm C7
Vetelchi bo kafelech hatam

Fm Edim Fm Edim
Umahsof
Fm Fm/Eb Fm/D Fm/Db C A#m
Umahsof kaf raglech yilatef baalei ha'aspeset
Fm Fm/Eb
O shilfei shibolim
Fm/D A#m C
Yidkeruch vetimtak dkiratam

F F/Eb F/D F/C Bb Bb/A
O matar yasigech ba'adat tipotav hadofeket
Dm Dm/A G G/B C C7
Al ktefaich hazech tzavarech veroshech ra'anan
F F/Eb F/D F/C Bb Bb/A
Vetelchi basade haratov veyirchav bach hasheket
Bb Gm A Dm
Kaor beshulei he'anan

האכנס, האכנס עוד יבואו ימים בסליחה ובחסד,
ותלכי בשדה, ותלכי בו כהלך התם.
וכחשוף, וכחשוף כף רגלך ילטף בעלי האספסת
או שלפי שיבולים ידקרוך ותמתק דקירתם.

או כטר ישיגך בעדת טיפותיו הדופקת
על כתפיך, חזק, צווארך וראשך רענן.
ותלכי בשדה הרטוב וירחב בכך השקט
כאור בשולי הענן.

ונשמת, ונשמת את ריחו של התלם, נשום ורגוע
וראית את השמש, בראי השלולית הזהוב.
ופשוטים, ופשוטים הדברים, וחיים, וכותר במ לנגוע
וכותר לאהוב, וכותר וכותר לאהוב.

את תלכי בשדה לבדך, לא נצרבת בלהט
השרפות בדרכים שספרו כאיכה וכדמ.
וביושר לבב שוב תהיי ענווה ונכנעת
כאחד הדשאים, כאחד האדם.

אקורדים ל"רקבה אנושית"

פתיחה:
C | Em7/B | Am7 | Em7/B
בית:
C | Em7/B | Am | F
C | Em7/B | Am | F
C | Em7/B | Am7 | G | F | G |
C | C
פזמון:
C | Em F
C | Em F
C | Em7/B | Am7 | Em7 | G7
| G7
C | Em F
C | Em F
Dm | C | Dm | Dm

רקבה אנושית אחת פילים ולחן: בוני הר

כשאמות, כשהו כמני, כשהו כמני
ימות בכך, ימות בכך.

כשתמות, כשהו ככך בי, כשהו ככך בי
ימות איתך, ימות איתך.

כי בולנו, כן בולנו

בולנו רקבה אנושית אחת חיה

ואם אחד כאיתנו

הולך כעכנו

כשהו בת בנו-

וכשהו, נשאר איתו

אם נדע, איך להרגיע, איך להרגיע

את האיבה, אם רק נדע.

אם נדע, אם נדע להשקיט את זעמנו ואם נדע
להשקיט

על אך עלבוננו, לוכד סליחה.

אם נדע להתחיל כהתחלה.